

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ФРАНКА

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

КЕКОШ МАР'ЯНА ЛЮБОМИРІВНА

УДК 373.3.016:81-028.31:028.42(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ
ПЕДАГОГІЧНА КОМУНІКАЦІЯ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ
ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

011 Освітні, педагогічні науки

01 Освіта / Педагогіка

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ Кекош М. Л.

Науковий керівник Кемінь Володимир Петрович, доктор педагогічних наук,
професор

Дрогобич – 2021

АНОТАЦІЯ

Кекош М. Л. Педагогічна комунікація у навчанні іноземних мов дітей молодшого шкільного віку. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 – освітні, педагогічні науки. – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2021.

Дисертація присвячена цілісному аналізу педагогічної комунікації у навчанні іноземних мов дітей молодшого шкільного віку, і на цій основі теоретично обґрунтовано та експериментально доведено роль педагогічної комунікації в удосконаленні процесу навчання іноземних мов у початковій школі.

Доведено, що ефективність роботи педагога у навчанні іноземних мов визначається педагогічною комунікацією, яка розгортається у процесі спільної діяльності вчителя та учня. Під педагогічною комунікацією розуміються система, прийоми і навички взаємодії педагога і учнівського колективу, змістом якого є обмін інформацією, надання освітнього впливу і організація взаємодії-розуміння. Проаналізовано основні поняття педагогічної комунікації та ступінь дослідженості означеної проблеми у вітчизняній та зарубіжній педагогічній науці.

Обґрунтовано характерні ознаки комунікативного виміру педагогічного дискурсу, охарактеризовано його стратегії, цілі, тактики. Представлено функції комунікативно орієнтованої мови педагога та складові компоненти комунікативного простору міжособистісних відносин. Проаналізовано структуру комунікативної компетентності вчителя іноземної мови як складну систему, яка визначається педагогічною комунікативною компетентністю та іншомовною комунікативною компетентністю, які взаємодоповнюються вербальною й невербальною компетентностями, ІКТ-компетентністю та інклюзивною комунікативною компетентністю. Комунікативні знання і вміння

вчителя є важливою складовою його професійної підготовки, запорукою поліпшення засвоєння навчального матеріалу учнями, встановлення довірливих відносин у класі та сприятливого психологічного клімату в школі. Організація якісного комунікативного простору педагогом є засобом оптимізації освітнього процесу та умовою ефективної комунікації на уроці.

Визначено структуру педагогічної комунікації, яка складається з трьох компонентів: вербальної комунікації, використання невербальних засобів та комунікативної грамотності. Подано класифікацію невербальних засобів спілкування: кінетика, просодика, екстралінгвістика, проксеміка, графеміка, такесика або гаптика, хронеміка. Виокремлено основні види рухів тіла, які виконують різні функції при спілкуванні та відіграють особливо важливу роль у процесі іншомовної комунікації: рухи-символи, ілюстратори, регулятори, демонстратори, адаптери. Застосування невербальних компонентів у навчанні іноземної мови має велике значення і сприяє її кращому розумінню, допомагає подолати труднощі спілкування, а також розвиває міжкультурну комунікацію учнів.

Представлено критерії успішної педагогічної комунікації на уроках іноземної мови: інтерактивна взаємодія, індивідуалізація навчання, особистісно орієнтоване спілкування, створення автентичних іншомовних ситуацій, довірлива атмосфера, стійка мотивація до вивчення іноземних мов, заохочення зворотного зв'язку, врахування психологічних особливостей молодших школярів. Окреслено закони комунікації, які відіграють важливу роль на уроках іноземної мови у початковій школі.

Доведено, що уроки із застосуванням ІКТ (інформаційно-комунікаційних технологій) є особистісно орієнтованими, створюють підвищений психоемоційний фон, умови для успішної діяльності кожного учня і подолання психологічного бар'єру на шляху використання іноземної мови як засобу спілкування. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій на уроках іноземної мови сприяє формуванню та вдосконаленню умінь і навичок учнів; розширенню їх мовної компетенції; прояву самостійності в роботі над

навчальним матеріалом; розвитку творчого потенціалу учнів, їх пізнавальної активності; створення захопливого уроку.

Висвітлено досвід зарубіжних країн у сфері співпраці сім'ї та школи, що показує, які саме дії допомагають учням досягнути успіху: залучення всіх родин до шкільної громади, ефективне спілкування, підтримка успіху школярів, захист кожної дитини, розподіл повноважень, співпраця з місцевою громадою. Партнерські відносини між усіма вищевказаними сферами впливу можуть удосконалювати навчальні програми та шкільний клімат, надавати допомогу й підтримку, об'єднувати сім'ї у рамках школи і громади, налагоджувати відносини з вчителями.

У дослідженні представлено результати анкетування, на підставі яких можна стверджувати, що більшість батьків готові брати активну участь у процесі вивчення іноземної мови їхніми дітьми. На основі результатів анкетування, запропоновано схему комунікативної взаємодії у форматі «батьки – вчитель – учні» для удосконалення процесу навчання іноземних мов молодших школярів. Запропоновано різноманітні форми взаємодії батьків, вчителів та учнів, які сприяють ефективній комунікації.

Доведено, що успішна педагогічна комунікація на уроках іноземної мови забезпечує розвиток творчих здібностей молодших школярів, утвердження стилю довіри, співробітництва та співтворчості. Цьому сприяє також урахування індивідуальних психічних та інтелектуальних особливостей кожного вихованця у процесі вивчення іноземної мови, опора на прагнення учня самовиразитися і самореалізуватися серед інших особистостей як індивідуальність.

Проведено спостереження за учнями початкової школи на уроках іноземної мови ліцею № 2 міста Дрогобич. На основі отриманих даних визначено труднощі, які виникають у молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови. Спираючись на результати спостереження, можна стверджувати, що труднощі пов'язані з неврахуванням фізіологічних та

психологічних особливостей молодших школярів, інтерференцією рідної мови, браком стійкої мотивації до вивчення іноземної мови.

Для удосконалення комунікативних знань та умінь вчителів іноземної мови було проведено комунікативний тренінг і на основі опитування визначено його ефективність для усвідомлення значення педагогічної комунікації на уроках іноземної мови як ефективного засобу удосконалення освітнього процесу. При здійсненні порівняльного аналізу відповідей вчителів іноземної мови до проведення тренінгу та опісля, можна відзначити позитивну тенденцію до кращого розуміння педагогами змісту педагогічної комунікації, її складових та важливості у процесі вивчення іноземної мови в початковій школі, а також подоланні труднощів, які виникають у дітей молодшого шкільного віку при вивченні цього предмету.

Висвітлено проблематику інклюзивної освіти, яка вимагає надання можливостей для навчання та участі в освітньому процесі всім дітям. Для успішного навчання дітей з особливими освітніми потребами (ООП) необхідна спільна діяльність усіх суб'єктів освітнього процесу. Доведено, що успішна комунікативна взаємодія вчителя та дитини з ООП створює вільну атмосферу, дає можливість самореалізуватися, допомагає розкритися «особливим» дітям, підвищує їхню самооцінку, зміцнює віру у власні сили і здатність до навчання. Відповідне середовище заохочує і стимулює дітей до спільної роботи, досягненню успіхів, умінь «перемагати», творчо працювати на уроці.

Наукова новизна і теоретичне значення дисертаційної роботи полягає у тому, що *вперше*:

- *теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено* вплив педагогічної комунікації на вивчення іноземних мов дітьми молодшого шкільного віку;

- *конкретизовано* зміст та структуру професійно-педагогічної комунікації вчителя іноземних мов (володіння вербальними засобами комунікації, використання невербальних засобів, комунікативна грамотність);

- *сформульовано* суть комунікативної компетентності вчителя іноземних мов у початковій школі (іншомовна комунікативна компетентність та професійно-педагогічна комунікативна компетентність);
- *визначено* особливості перебігу комунікативних процесів у сприйнятті учнями початкової школи іноземної мови;
- *висвітлено* практичні підходи комунікативної взаємодії вчителя, батьків та учнів у процесі вивчення іноземної мови;
- *розглянуто* роль педагогічної комунікації як чинника підвищення ефективності навчання іноземних мов дітей з особливими освітніми потребами;
- *уточнено* зміст понять «комунікація», «спілкування», «дискурс», «невербальна комунікація», «комунікативна компетентність».

Практичне значення дослідження полягає у тому, що його результати, положення і методичні рекомендації можуть бути використані при організації освітнього процесу у початковій школі, під час проведення уроків іноземної мови, написанні навчальних і науково-методичних посібників з методики навчання іноземних мов дітей молодшого шкільного віку. Основні висновки можуть бути впроваджені в освітній процес закладів вищої освіти у процесі викладання фахових дисциплін для формування педагогічної комунікації майбутніх вчителів іноземних мов. Дисертаційні матеріали та висновки були використані для розробки навчальної програми з курсу «Педагогічна комунікація», навчального посібника «Тренінг із педагогічної комунікації» для розвитку комунікативної компетентності студентів педагогічних закладів освіти та педагогів. Теоретичні положення, обґрунтовані в дисертації, можуть слугувати базою при виконанні бакалаврських, магістерських і дисертаційних робіт з педагогіки та методики викладання іноземних мов.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної нами науково-педагогічної проблематики. Перспективними напрямками подальшого вивчення вважаємо: роль педагогічної комунікації у навчанні іноземних мов у середній та старшій школах; комунікативну спрямованість вдосконалення

інклюзивної освіти; теоретично-практичне використання результатів дослідження у підготовці майбутніх вчителів іноземної мови.

Ключові слова: педагогічна комунікація, навчання іноземних мов, початкова школа, комунікативна компетентність, молодші школярі.

ABSTRACT

Kekosh M. L. Pedagogical communication in teaching foreign languages to primary school children – Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in Specialty 011 – educational, pedagogical sciences – Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 2021.

The dissertation gives the integral analysis of pedagogical communication in teaching foreign languages to primary school children and on this basis the role of pedagogical communication in improving the process of learning foreign languages in primary school is theoretically substantiated and experimentally proved.

It is proved that the effectiveness of the teacher's work in teaching foreign languages is determined by pedagogical communication, established in the process of joint activities of a teacher and pupils. Pedagogical communication means the system, techniques and skills of interaction between a teacher and pupils, the content of which is the exchange of information, the provision of educational influence and the organization of interaction-understanding. The basic concepts of pedagogical communication and the degree of research of this problem in domestic and foreign pedagogical science are analysed.

The characteristic features of the communicative dimension of pedagogical discourse are substantiated, its strategies, goals, tactics are characterized. The functions of the communicatively oriented language of a teacher and the constituent components of the communicative space of interpersonal relations are presented. The structure of communicative competence of a foreign language teacher is analysed as a complex system, which is determined by pedagogical communicative competence and foreign language communicative competence, which are complemented by verbal and nonverbal competences, ICT competence and inclusive communicative competence. The communicative knowledge and skills of a teacher are an important component of professional training and the key to improving the assimilation of educational material by students, establishing trust in the classroom and a favourable

psychological climate at school. The organization of high-quality communicative space by a teacher is a means of optimizing the educational process and a condition for effective communication in the classroom.

The structure of pedagogical communication is determined, which consists of three components: verbal communication, use of nonverbal means and communicative literacy. The classification of nonverbal means of communication is given: kinetics, prosody, extralinguistics, proxemics, graphemics, haptic, chronemics. The main types of body movements that perform different functions in communication and play a particularly important role in the process of foreign language communication are defined: symbol movements, illustrators, regulators, demonstrators, adapters. The use of non-verbal components in foreign language teaching is of great importance and contributes to a better understanding of a foreign language, helps to overcome communication difficulties, and develops intercultural communication between pupils.

Criteria of successful pedagogical communication in foreign language lessons are presented: interactive activity, individualization of learning, personality-oriented communication, creation of authentic foreign language communication, trusting atmosphere, stable motivation to learning foreign languages, encouragement of feedback, taking into account psychological features of junior schoolchildren. The laws of communication that play an important role in foreign language lessons in primary school are outlined.

It has been proved that lessons with the use of ICT (information and communication technologies) are personality-oriented, create a high psycho-emotional background, conditions for successful activity of each pupil and help to overcome the psychological barrier to using a foreign language as a means of communication. The use of information and communication technologies in foreign language lessons contributes to the formation and improvement of skills and abilities of pupils, expands their language competence, supports independence in work on educational material; develops creative potential of pupils, their cognitive activity, creates an exciting lesson. These tools allow to increase the motivation of students, to

intensify their cognitive activity, expand horizons, especially when using authentic linguistic and local lore material.

The experience of foreign countries in the field of cooperation between family and school is highlighted, which shows which actions help pupils to succeed: involving all families in the school community, effective communication, supporting pupils' success, protecting every child, distribution of powers, cooperation with the local community. Partnerships between parents and teachers can improve curricula and the school climate, provide assistance and support, unite families within the school and community.

The study presents the results of a questionnaire, which has stated that most parents are willing to take an active part in the process of learning a foreign language by their children. The scheme of communicative interaction in the format of "parents–teacher–students" is proposed to improve the process of learning foreign languages of primary school children. Various forms of interaction between parents, teachers and pupils are analysed, which promote effective communication.

It is proved that successful pedagogical communication in foreign language lessons provides the development of creative abilities of primary school pupils, the establishment of a style of trust, cooperation and co-creation. This is also facilitated by taking into account the individual mental and intellectual characteristics of each pupil in the process of learning a foreign language, relying on their desire to express themselves and self-realization among other individuals.

The observation of primary school pupils at foreign language lessons of lyceum № 2 in Drohobych was carried out. The difficulties that arise for junior schoolchildren in the process of learning a foreign language are identified, based on the obtained data. It can be stated that the difficulties are connected with the disregard of physiological and psychological characteristics of primary school children, the interference of the native language and the lack of stable motivation to learning a foreign language.

In order to improve the communicative knowledge and skills of foreign language teachers, communicative training was conducted and its effectiveness was

determined, based on the survey, which has proved the importance of pedagogical communication at foreign language lessons as an effective means of improving the educational process. The comparative analysis of the responses of foreign language teachers before and after the training has shown a positive trend for teachers to better understanding the content of pedagogical communication, its components and importance in learning a foreign language in primary school and overcoming difficulties of primary school children in the process of studying this subject.

The issue of inclusive education, which requires the provision of opportunities for learning and participation in the educational process for all children has been analysed. Successful education of children with special educational needs (SEN) requires joint activities of all subjects of the educational process. It is proved that successful communicative interaction of a teacher and a child with SEN creates a free atmosphere, gives an opportunity for self-realization, increases their self-esteem, strengthens faith in their own ability to learn. The appropriate environment encourages and stimulates children to work together, achieve success, the ability to win, to work creatively in class.

The scientific novelty and theoretical significance of the dissertation lies in the fact, that for the first time, the author:

- theoretically substantiates and experimentally tests the influence of pedagogical communication on foreign languages learning by primary school children;
- specifies the content and structure of professional and pedagogical communication of foreign language teachers (mastery of verbal means of communication, use of nonverbal means, communicative literacy);
- formulates the essence of communicative competence of a foreign language teacher in primary school (foreign language communicative competence and professional-pedagogical communicative competence);
- determines the peculiarities of communicative processes in the perception of primary school children in the process of foreign language learning;

- highlights practical approaches of communicative interaction of teachers, parents and pupils in the process of learning a foreign language;
- describes the role of pedagogical communication as a factor in improving the effectiveness of teaching foreign languages to children with special educational needs;
- specifies the content of the concepts “communication”, “discourse”, “non-verbal communication”, “communicative competence” .

The practical significance of the study is that its results, provisions and guidelines can be used in organizing the educational process in primary school, during foreign language lessons, writing teaching and research manuals on methods of teaching foreign languages to primary school children. The main conclusions can be introduced into the educational process of higher education institutions in the process of teaching professional disciplines for the formation of pedagogical communication of future foreign language teachers. Dissertation materials and conclusions were used to develop a curriculum for the course “Pedagogical Communication”, a textbook “Training in pedagogical communication” for the development of communicative competence of students of pedagogical institutions and teachers. Theoretical provisions substantiated in the dissertation can serve as a basis for bachelor’s, master’s and dissertation works on pedagogy and methods of teaching foreign languages.

The conducted research does not cover all aspects of the scientific and pedagogical problems. We consider the following areas of further study: the role of pedagogical communication in teaching foreign languages in secondary and high schools; communicative orientation of improving inclusive education; theoretical and practical use of research results in the training of future foreign language teachers.

Key words: pedagogical communication, foreign language learning, primary school, communicative competence, primary school children.

**Список публікацій здобувача, в яких опубліковані основні наукові
результати дисертації:**

***Статті в наукових фахових виданнях України та у виданнях, що входять
до міжнародних наукометричних баз даних:***

1. Кекош М. Невербальні засоби комунікації на заняттях з іноземної мови у школі. *Молодь і ринок*. 2017. № 3. С. 152–156.
2. Кекош М. Комунікативна взаємодія «вчитель – батьки – учні» у процесі вивчення іноземної мови в початковій школі. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. 2017. № 4. С. 219–225.
3. Кекош М. Комунікативна поведінка вчителя на уроках іноземної мови. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2018. № 61. С. 106–110.
4. Кекош М. Л. Комунікативна грамотність вчителя іноземної мови. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки» Херсонського державного університету*. 2018. № 85. С. 40–44.
5. Кекош М. Комунікативний вимір педагогічного дискурсу. *Науковий журнал «Інноваційна педагогіка»*. Одеса. 2018. № 8. С. 28–32.
6. Кекош М. Л. Роль педагогічної комунікації у подоланні труднощів у процесі вивчення іноземної мови дітьми молодшого шкільного віку. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр.* Запоріжжя : КПУ, 2020. Вип. 68. 252 с. ; Т.1. С. 172–177.

Наукові праці у періодичних виданнях іноземних держав:

7. Кекош М. Комунікативна компетентність вчителя іноземної мови. *Science, Research, Development. Pedagogy*. № 15. Rotterdam. 2019. С. 28–34.

8. Кекош М. Значення педагогічної комунікації у вивченні іноземної мови дітьми з особливими освітніми потребами. *Хуманитарни балкански изследовання*. 2020. Том 4. № 2 (8). С. 5–9.

Опубліковані праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9. Кекош М. Педагогічна комунікація у навчанні іноземних мов у початковій школі : матеріали Всеукраїнської наукової Інтернет-конференції «Підвищення якості освіти: стан, проблеми, перспективи» (м. Кривий Ріг, Криворізький державний педагогічний університет, 27–28 квітня). Кривий Ріг, 2017. С. 87–90.

10. Кекош М. Значення педагогічної комунікації на уроках іноземної мови : матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Концептуальні шляхи розвитку: педагогічні науки» (м. Дніпро, 12–13 травня, 2017). Херсон : видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 33–36.

11. Кекош М. Інтеракційна модель комунікації на уроках іноземної мови в початковій школі. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Modern methods, innovations and operational experience in the field of psychology and pedagogics»* (м. Люблін, Польща, 20–21 жовтня, 2017). Lublin : Izdevniecība «Baltija Publishing», 2017. С. 63–65.

12. Кекош М. Формування позитивної атмосфери спілкування на уроках іноземної мови у початковій школі. *Збірник матеріалів міжнародної наук.-практ. конф. «Формування цінностей особистості: європейський вектор і національний контекст»*, м. Дрогобич, 26–27 жовтня 2017 р. / за заг. ред. Марії Чепіль. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ, 2017. С. 138–141.

13. Кекош М. Л. Організація якісного комунікативного простору. *Збірник матеріалів міжнародної наук.-практ. конф. «Сучасні інновації у сфері педагогіки та психології»* м. Київ, 30 листопада – 1 грудня 2018 р. Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2018. С. 23–25.

14. Кекош М. Л. Особистісно орієнтоване спілкування на уроках іноземної мови. *Modern educational space: the transformation of national models in terms of intergration: Conference Proceeding*, October 26, 2018. Leipzig : Baltija Publishing. С.167–170.

15. Кекош М. Комуникативна культура педагога в творчій спадщині Василя Сухомлинського. *Проблеми дитинства у контексті сучасної педагогіки : зб. наук. праць на пошану Василя Сухомлинського / за ред. М. Чепіль, М. Ярушак. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ, 2018. С.48–54.*

16. Кекош М. Л. Вербальний аспект педагогічної комунікації вчителя іноземної мови. *Українська освіта в умовах інтегрування в європейський простір: зб. наук. праць / за ред. О. Карпенко. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ, 2019. С. 104–111.*

17. Кекош М. Інформаційно-комунікаційні технології педагогічної комунікації на уроках іноземної мови у початковій школі. *Виховання дітей та молоді: теорія і практика : зб. наук. праць / за ред. О. Карпенко. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ, 2020. С. 77–82.*

REFERENCES

Articles in scientific professional journals of Ukraine and in publications included in international scientometric databases

1. Kekosh, M., 2017. Neverbalni zasoby komunikatsii na zaniattiakh z inozemnoi movy u shkoli [Non-verbal means of communication at foreign language lessons at school]. *Youth and Market*. No. 3. P. 152–156.
2. Kekosh, M., 2017. Komunikatyvna vzaiemodiia «vchytel – batky – uchni» u protsesi vyvchennia inozemnoi movy v pochatkovii shkoli [Communicative interaction “teachers-parents-pupils” in the process of foreign language learning at primary school]. *Scientific Issues of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. Section: pedagogy*. No. 4. P. 219–225.
3. Kekosh, M., 2018. Komunikatyvna povedinka vchytelia na urokakh inozemnoi movy [Teacher’s communicative behaviour at foreign language lessons]. *Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University. Series 5. Pedagogical sciences: reality and perspectives* No. 61. P. 106–110.
4. Kekosh, M., 2018. Komunikatyvna hramotnist vchytelia inozemnoi movy. [Communicative literacy of a foreign language teacher]. *Collection of Research Papers “Pedagogical Sciences”*. No. 85. P. 40–44.
5. Kekosh, M., 2018. Komunikatyvnyi vymir pedahohichnoho dyskursu [Communicative dimension of pedagogical discourse]. *Innovative Pedagogy*. No. 8. P. 28–32.
6. Kekosh, M., 2020. Rol pedahohichnoi komunikatsii u podolanni trudnoshchiv u protsesi vyvchennia inozemnoi movy ditmy molodshoho shkilnoho viku. [The role of pedagogical communication in overcoming difficulties in learning foreign languages by primary school-age children]. *Pedagogy of Creating a Creative Personality in Higher and General Education Schools*. No. 68. P. 172–177.

Scientific publications in periodicals of foreign countries

7. Kekosh, M., 2019. Komunikatyvna kompetentnist vchytelia inozemnoi movy. [Communicative competence of a foreign language teacher]. *Science, Research, Development. Pedagogy*. No. 15. P. 28–34.

8. Kekosh, M., 2020. Znachennia pedahohichnoi komunikatsii u vyvchenni inozemnoi movy ditmy z osoblyvymy osvithnimy potrebamy [The importance of pedagogical communication in foreign language learning by children with special educational needs]. *Humanitarian Balkan Research*. Issue 4. No. 2(8). P. 5–9.

Published works, certifying the approbation of the dissertation materials:

9. Kekosh, M., 2017. Znachennia pedahohichnoi komunikatsii na urokakh inozemnoi movy [The importance of pedagogical communication at foreign language lessons] *Conceptual ways of development: pedagogical sciences. Collection of works of international scientific and practical conference* (Dnipro. May 12–13). P. 33–36.

10. Kekosh, M., 2017. Pedahohichna komunikatsiia u navchanni inozemnykh mov u pochatkovii shkoli. [Pedagogical communication in teaching foreign languages at primary school]. *Improving the quality of education: status, problems, prospects. Collection of works of Ukrainian scientific Internet conference* (Kryvyi Rih. April 27–28). P. 87–90.

11. Kekosh, M., 2017. Interaktsiina model komunikatsii na urokakh inozemnoi movy v pochatkovii shkoli. [Interactive model of communication at foreign language lessons in primary school] *Modern methods, innovations and operational experience in the field of psychology and pedagogics. Collection of works of international scientific and practical conference* (Lublin, Poland, October 20–21). Lublin : Izdevnieciba «Baltija Publishing». P. 63–65.

12. Kekosh, M., 2017. Formuvannia pozytyvnoi atmosfery spilkuvannia na urokakh inozemnoi movy u pochatkovii shkoli. [Formation of positive atmosphere of communication at foreign language lessons in primary school]. *Formation of personality values: European vector and national context. Collection of works of*

international scientific and practical conference (Drohobych, October 26–27). Drohobych: Editorial and Publishing department of Drohobych University. P. 138–141.

13. Kekosh, M., 2018. Orhanizatsiia yakisnoho komunikatyvnoho prostoru [Organization of qualitative communicative space]. *Modern innovations in the field of pedagogy and psychology. Collection of works of international scientific and practical conference* (Kyiv, November 30–December 1). Kyiv: I.V. Vernadsky Taurida National University. P. 23–25.

14. Kekosh, M., 2018. Osobystisno oriientovane spilkuвання na urokakh inozemnoi movy. [Personally oriented communication at foreign language lessons]. *Modern educational space: the transformation of national models in terms of intergration: Conference Proceeding*, October 26, 2018. Leipzig: Baltija Publishing. P.167–170.

15. Kekosh, M., 2018. Komunikatyvna kultura pedahoha v tvorchii spadshchyni Vasylia Sukhomlynskoho. [Communicative culture of a teacher in the creative heritage of Vasyl Sukhomlynskyi]. *Problems of childhood in the context of modern pedagogy: collection of scientific works in honour of Vasyl Sukhomlynskyi*/ ed. by M. Chepil, M. Yarushak. Drohobych: Editorial and Publishing department of Drohobych University. P. 48–54.

16. Kekosh, M., 2019. Verbalnyi aspekt pedahohichnoi komunikatsii vchytelia inozemnoi movy [Verbal aspect of pedagogical communication of a foreign language teacher.]. *Ukrainian education in terms of integration into the European space: collection of scientific works* / ed. by O. Karpenko. Drohobych: Editorial and Publishing department of Drohobych University. P.104–111.

17. Kekosh, M., 2020. Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii pedahohichnoi komunikatsii na urokakh inozemnoi movy u pochatkovii shkoli [Information and communication technologies of pedagogical communication at foreign language lessons in primary school.]. *Education of children and youth: theory and practice: collection of scientific works* / ed. by O. Karpenko. Drohobych: Editorial and Publishing department of Drohobych University. P.77–82.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	20
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ.....	30
1.1. Ступінь дослідженості проблеми і характеристика базових понять дисертаційної роботи.....	30
1.2. Педагогічний дискурс: цілі, стратегії, тактики.....	48
1.3. Формування комунікативної компетентності вчителя іноземної мови у початковій школі як педагогічна проблема.....	61
Висновки до розділу 1.....	77
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПРИ НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	79
2.1. Структура професійно-педагогічної комунікації у початковій школі.....	79
2.2. Критерії успішної педагогічної комунікації на уроках іноземної мови у школі.....	98
2.3. Інформаційно-комунікаційні технології педагогічної комунікації на уроках іноземних мов.....	113
Висновки до розділу 2.....	126
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ СПЕЦИФІКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	129
3.1. Комунікативна взаємодія «вчитель – батьки – учні» в процесі вивчення іноземної мови в початковій школі.....	129
3.2. Роль педагогічної комунікації у подоланні труднощів при вивченні іноземної мови дітьми молодшого шкільного віку.....	144
3.3. Педагогічна комунікація як важливий чинник процесу вивчення іноземної мови дітьми з особливими освітніми потребами.....	161
Висновки до розділу 3.....	178
ВИСНОВКИ.....	181
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	187
ДОДАТКИ.....	212

ВСТУП

Актуальність і доцільність дослідження. Сучасна трансформація освіти в Україні характеризується пошуками найбільш відповідної освітньої методології у навчанні іноземної мови в українській школі, здатної відповідати мінливим потребам розвитку суспільства. В умовах глобалізації усе більше розширюється діапазон взаємодії країн, посилюється соціально-освітня значущість знання іноземних мов як інструменту міжнародної співпраці, що і визначило цей предмет серед освітніх пріоритетів. Теперішній етап розвитку теорії та практики викладання іноземної мови характеризується інтенсивним пошуком шляхів удосконалення навчання як умови досягнення суттєвого підвищення результативності процесу опанування учнями іноземної мови.

Сьогоднішня початкова освіта в Україні зазнає позитивних змін, які визначають її ціннісно-сміслові, змістові, структурні, технологічні аспекти, що знаходять відображення у таких цілях: формування високоосвіченої, духовно-моральної особистості. У цьому контексті вивчення іноземних мов має велике пізнавальне, розвивальне і виховне значення для становлення особистості школяра. У процесі навчання учні пізнають цінності загальнолюдської культури, засвоюють кращі зразки комунікативної поведінки, прийняті в світовій спільноті. Це сприяє розв'язанню важливого завдання сучасної освіти, спрямованої на засвоєння, збереження і подальший розвиток культурної спадщини людства, зміцнення міжкультурної взаємодії і співпраці. Вивчення іноземної мови відіграє важливу роль у розробці змісту навчання на культурно-ціннісній основі, враховуючи зростаючі потреби особистості в міжкультурній комунікації, її готовності до участі в діалозі мов і культур. Спілкування іноземною мовою належить до ключових компетентностей, сформульованих у концепції Нової української школи. У затвердженому професійному стандарті «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» (2020) також виокремлено мовно-комунікативну компетентність для вчителів іноземної мови

як здатність забезпечувати навчання учнів іноземній мові, формувати та розвивати мовно-комунікативні уміння та навички учнів [161].

Іноземна мова в системі сучасної освіти посідає особливе місце та є важливим засобом спілкування, пізнання світу і розширення світогляду. На сучасному етапі розвитку суспільства знання іноземної мови перетворюється на компетентність, реально затребувану в практичній та інтелектуальній діяльності людини.

В умовах теперішнього освітнього процесу важливо розвинути у дітей інтерес до накопичення знань та вмінь, ініціювати розуміння цінності вивчення іноземної мови як способу розширення життєвого і професійного простору. Однак методи навчання іноземних мов ще не можуть повністю задовольнити потреби суспільства і особистості, а тому необхідно шукати шляхи підвищення ефективності вивчення іноземної мови у школі. Успішність педагогічної діяльності у процесі навчання іноземних мов, на наш погляд, детермінована професійно-педагогічною комунікацією, яка здійснюється в умовах співпраці вчителя й учня на уроках іноземної мови. Через таку співпрацю кожен з учасників засвоює загальнолюдський досвід, моральні, суспільні, культурні, комунікативні та інші цінності.

Значення педагогічної комунікації зумовлене розвитком наукової думки в минулому і сьогоденні. Особливо помітне зростання дослідницького інтересу до проблем комунікації та інформації спостерігається в другій половині XX ст., що викликано передовсім бурхливим розвитком кібернетики та обчислювальної техніки, математичного аналізу і математичної теорії комунікації, а також сучасних електронних систем зв'язку. З появою робіт зарубіжних і вітчизняних вчених Н. Вінера [29], Г. Ласвелла [262], Г. Почепцова [155], К. Шеннона [294], В. Шрамма [295], Р. Якобсона [210] та ін. терміни «комунікація», «інформація», «інформаційний обмін» набули широкого поширення в найрізноманітніших галузях науки і стали багатозначними. Тому вивчення практичних і теоретичних проблем комунікації як більш широкого поняття проглядається у діяльності вчених із різних галузей наук. Це – передусім психологія,

лінгвістика, семіотика, мистецтвознавство, герменевтика, філософія, риторика, естетика, поетика та ін. Теорія комунікації у філософії представлена працями В. Біблера [17], М. Бубера [226], Ф. Ебнера [62], Ю. Хабермаса [199; 250], К. Ясперса [211]. Особливу увагу вони приділяли філософії діалогу як спробі створити новий спосіб гуманного мислення. Така філософія передбачає альтруїзм, вміння слухати інших, рівноправність у стосунках. Теорія комунікативної дії і діалогічна філософія описують комунікацію передусім як міжособистісну взаємодію.

Комунікація є предметом вивчення лінгвістичних дисциплін. Дотепер важливу роль відіграють концепції, розроблені В. Гумбольдтом [47], Ф. де Соссюром [183], О. Потебнею [154], Л. Щербою [208] та ін. Зокрема, провідною думкою концепції В. Гумбольта, її теоретико-методологічною основою є антропологічний підхід до мови, за якого її вивчення має здійснюватися у тісному зв'язку зі свідомістю і мисленням людини, її культурою та духовним життям. О. Потебня вказував, що думка виявляє себе через мову, а кожний мовлений акт – творчий і несе відбиток неповторності, тож процес спілкування – діалогічний.

Комунікація є підвалиною педагогічного процесу. Взаємини в освіті повинні мати в своїй основі суб'єкт-суб'єктну модель, за якої спілкування обох сторін здійснюється на паритетних засадах – як особистостей, себто рівноправних учасників. При дотриманні цієї умови встановлюється міжособистісний контакт, результатом якого є діалог як процес обміну думками між двома особистостями, засіб впливу одного учасника спілкування на іншого. Створюються найкращі умови для позитивних зрушень у поведінковій, емоційній, а головне, пізнавальній сферах кожної зі сторін комунікації. Така відкрита, гуманістична, особистісно орієнтована комунікація є запорукою успіху в навчанні та вихованні, розвитку особистості учня, у позитивному ставленні до освіти загалом.

Значне місце відводиться дослідженню комунікації і в працях відомих педагогів та психологів. Цій темі присвячені наукові доробки

Ш. Амонашвілі [2], В. Андрущенко [165], І. Беха [15,16], О. Вишневського [30], Л. Виготського [33], І. Зязюна [149], В. Сухомлинського [187], К. Ушинського [195]. Названі науковці визначили особливості, види, функції педагогічного спілкування, наголосили на комунікативних здібностях педагога, проаналізували умови успішної педагогічної комунікації в школі.

Останні десятиліття у центрі уваги педагогів перебувають питання підготовки майбутніх учителів до здійснення комунікативної діяльності, формування комунікативної компетентності, які знайшли відображення у працях Н. Бахмат [12; 216], І. Когут [103], В. Кременя [112], Л. Савенкової [171], В. Семиченко [175] та ін. Серед зарубіжних науковців питання комунікації досліджували І. Бендер [217], С. Грехем-Клей [247], Д. Джонассен [260], Дж. Річардс [287], П. Сімонсон [296] та ін.

Протягом останнього десятиліття різноманітні аспекти педагогічної комунікації у галузі педагогіки та методики викладання іноземних мов досліджувалися такими вченими: Н. Добіжа [57], В. Киливник [100], О. Паршиковою [145], З. Хоменко [201], О. Цимбалюк [203]. У цих наукових працях було визначено основу професійно-комунікативної діяльності вчителя, розглянуто характерні особливості педагогічного спілкування та його стилі, проаналізовано соціокультурну компетенцію вчителя іноземної мови як важливу складову комунікативної поведінки педагога, окреслено педагогічні умови формування індивідуального стилю педагогічного спілкування. Однак цілісного й усебічного аналізу педагогічної комунікації та її ролі у процесі вивчення іноземної мови досі не здійснено, хоча в багатьох дослідженнях вказано на доцільності пошуку засобів удосконалення вивчення іноземної мови, особливо в початковій школі в рамках реалізації концепції Нової української школи.

Означена проблематика актуалізується також суперечностями, що виникли в освітньому процесі початкової школи, між:

– необхідністю упровадження інноваційних підходів до формування іншомовної комунікативної компетенції учнів початкової школи та труднощами їхнього впровадження у реальну педагогічну практику;

– усвідомленням педагогічною спільнотою необхідності побудови професійної діяльності, зокрема й у процесі навчання іноземних мов, на засадах особистісно орієнтованого підходу та подекуди інертністю у впровадженні суб'єкт-суб'єктної комунікації учасників освітнього процесу;

– необхідністю створення родинно-шкільного комунікативного середовища і реальними можливостями сучасної школи та сім'ї;

– появою у загальноосвітніх закладах освіти дітей з особливими освітніми потребами та недостатньою готовністю учителів іноземних мов до налагодження конструктивної педагогічної комунікації з ними.

Актуальність, недостатня кількість наукових досліджень в педагогіці та необхідність урегулювання названих суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження – **«Педагогічна комунікація у навчанні іноземних мов дітей молодшого шкільного віку»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до загального напрямку науково-дослідницьких робіт кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка як складова комплексної наукової проблеми «Українська освіта в контексті європейських інтеграційних процесів» (0117U005400). Тему дисертації затверджено вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 16 від 07.11.2016).

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити роль педагогічної комунікації у навчанні іноземних мов дітей молодшого шкільного віку.

Для досягнення поставленої мети визначені такі **завдання**:

1) проаналізувати стан дослідженості проблеми у вітчизняній та зарубіжній педагогічній науці;

2) визначити науково-теоретичну сутність та складові педагогічної комунікації;

3) охарактеризувати та експериментально перевірити шляхи формування професійно-педагогічної комунікації вчителів іноземної мови;

4) визначити можливості впливу педагогічної комунікації на успішне вивчення іноземних мов школярами початкової школи.

Об'єкт дослідження – процес навчання іноземних мов дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження – теоретико-методичні засади педагогічної комунікації у навчанні іноземних мов дітей молодшого шкільного віку .

Методологічну основу дослідження становлять: загальнотеоретичні та методологічні принципи наукового пізнання (об'єктивності, детермінізму, єдності теорії і практики, системності тощо); концептуальні положення філософії, лінгвістики, психології та педагогіки щодо комунікації; сучасні концепції гуманізації освіти; положення про активність суб'єкта у пізнавальній діяльності; компетентнісний і особистісно орієнтований підходи до педагогічної комунікації вчителя іноземних мов.

Методологічним базисом дослідження є також застосування системного підходу до вивчення педагогічної комунікації, що передбачало реалізацію трьох взаємозумовлених рівнів пошуку: на першому – аналізувалися теорії комунікації, їх місце в науковому просторі та роль у сучасному суспільстві; на другому – окреслювалися значення та положення педагогічної комунікації в освітньому процесі; на третьому – визначено вплив педагогічної комунікації на вивчення іноземної мови в початковій школі.

Методи дослідження. Для реалізації мети, розв'язання, поставлених у дослідженні завдань, використано комплекс методів: *функціонально-структурний аналіз* – для визначення ролі і значення комунікації загалом і педагогічної комунікації зокрема, її місця у різноманітних галузях науки; *праксиметричні* – для вивчення та узагальнення практичного педагогічного досвіду роботи вчителів іноземних мов; *метод вивчення інформаційних джерел*

– для ознайомлення з науковим доробком, пов'язаним з означеним дослідженням, *метод аналізу основних понять і термінів* – для формулювання точної термінології щодо педагогічної комунікації; *прогностичний*, що уможливив виявлення умов впливу педагогічної комунікації на засвоєння іноземних мов у початковій школі; *систематизації й узагальнення* матеріалів дослідження – для формулювання висновків та методичних рекомендацій; *порівняння, типологізації, класифікації* – для виділення і структуризації компонентів, критеріїв педагогічної комунікації, *емпіричні (анкетування, спостереження, експертна оцінка, педагогічний експеримент)* – для обґрунтування шляхів удосконалення педагогічної комунікації у навчанні іноземних мов молодших школярів.

Наукова новизна і теоретичне значення дисертаційної роботи полягає у тому, що *вперше*:

- *теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено* вплив педагогічної комунікації на вивчення іноземних мов дітьми молодшого шкільного віку;

- *конкретизовано* зміст та структуру професійно-педагогічної комунікації вчителя іноземних мов (володіння вербальними засобами комунікації, використання невербальних засобів, комунікативна грамотність);

- *сформульовано* суть комунікативної компетентності вчителя іноземних мов у початковій школі (іншомовна комунікативна компетентність та професійно-педагогічна комунікативна компетентність);

- *визначено* особливості перебігу комунікативних процесів у сприйнятті учнями початкової школи іноземної мови;

- *висвітлено* практичні підходи комунікативної взаємодії вчителя, батьків та учнів у процесі вивчення іноземної мови;

- *розглянуто* роль педагогічної комунікації як чинника підвищення ефективності навчання іноземних мов дітей з особливими освітніми потребами;

- *уточнено* зміст понять «комунікація», «спілкування», «дискурс», «невербальна комунікація», «комунікативна компетентність».

Практичне значення дослідження полягає у тому, що його результати, положення і методичні рекомендації можуть бути використані при організації освітнього процесу у початковій школі, під час проведення уроків іноземної мови, написанні навчальних і науково-методичних посібників з методики навчання іноземних мов дітей молодшого шкільного віку. Основні висновки можуть бути впроваджені в освітній процес закладів вищої освіти у процесі викладання фахових дисциплін для формування педагогічної комунікації майбутніх вчителів іноземних мов. Дисертаційні матеріали та висновки були використані для розробки навчальної програми з курсу «Педагогічна комунікація», навчального посібника «Тренінг із педагогічної комунікації» для розвитку комунікативної компетентності студентів педагогічних закладів освіти та педагогів. Теоретичні положення, обґрунтовані в дисертації, можуть слугувати базою при виконанні бакалаврських, магістерських і дисертаційних робіт з педагогіки та методики викладання іноземних мов.

Джерельною базою дослідження є фонди національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова, наукової бібліотеки імені В. Стефаника НАН України, наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка, бібліотеки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, бібліотеки Гарвардського університету (Harvard Digital Collections), бібліотеки Відкритого університету (Велика Британія), а також програми, матеріали конференцій, підручники, автореферати, дисертаційні роботи, статті, монографії, навчальні плани, методичні посібники, матеріали мережі Інтернет (<http://osvita.ua>, <http://ukped.com>, <http://uchiteli.com.ua>, <http://shkola.ua>, <http://myeducation.com.ua>, <http://www.intellect-invest.org.ua>, <http://znannya.info>, <http://rg-zigzag.com.ua>) .

Експериментальна база дослідження. Емпірична частина дослідження проводилася на базі Дрогобицького ліцею № 2, Лішнянського навчально-виховного комплексу, Стебницького ліцею № 7, Тернопільського ліцею № 7,

Трускавецького ліцею № 1. На різних етапах дослідження експериментальною роботою було охоплено 95 батьків, 123 учнів та 15 вчителів.

Основні результати дослідження впроваджено в освітній процес Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (довідка № 31-А від 18.01.2021 р.), Криворізького державного педагогічного університету (акт № 09/1-140/3 від 15.02.2021 р.), Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (довідка № 409 від 23.02.2021 р.), комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» (довідка № 11/1 від 11.01.2021 р.), ліцею № 2 м. Дрогобич (довідка № 01-17/20) від 22.01.2021 р.), Лішнянського навчально-виховного комплексу (довідка № 6 від 29.01.2021 р.)

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, кафедри мовної та міжкультурної комунікації, а також на міжкафедральному семінарі з педагогічних спеціальностей Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Також матеріали дисертаційного дослідження розкриті у доповідях на науково-практичних конференціях: всеукраїнській науковій Інтернет-конференції «Підвищення якості освіти: стан, проблеми, перспективи» (м. Кривий Ріг, 2017 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Концептуальні шляхи розвитку: педагогічні науки» (м. Дніпро, 2017 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Формування цінностей особистості: європейський вектор і національний контекст» (м. Дрогобич, 2017 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Modern Methods, Innovations and Operational Experience in the Field of Psychology and Pedagogics» (Lublin, 2017 р.); III міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми іноземної філології та освітній соціокультурний процес» (м. Тернопіль, 2017 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні інновації у сфері педагогіки та психології» (Київ, 2018 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Modern Educational Space: the Transformation of National Models in

Terms of Integration» (Leipzig, 2018 p.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українська освіта в контексті інтеграції та технологізації» (Дрогобич, 2019 p.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної педагогічної науки» (Дрогобич, 2020 p.). Результати дослідження обговорювалися на науково-методичних семінарах «Імідж сучасного науковця» (м. Дрогобич, 2017 p.), «Інноваційні технології в освіті» (м. Дрогобич, 2018 p.).

Публікації. Основні наукові положення та результати дослідження відображено в 17 одноосібних наукових працях, із них 6 статей – у наукових фахових виданнях України, 2 статті – в іноземному виданні, 9 статей – у збірниках матеріалів конференцій.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (310 позицій, із них 97 – іноземними мовами), додатків. Повний обсяг дисертації – 267 сторінок, основна її частина становить 167 сторінок друкованого тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

1.1. Ступінь дослідженості проблеми і характеристика базових понять дисертаційної роботи

Комунікаційна історія людства – це не тільки розвиток засобів комунікації, тобто каналів передачі інформації, матеріальних носіїв повідомлень, які закодовані в символічно-знаковій формі, а й розвиток історичних форм спілкування і культури – від примітивних обрядів і ритуальних танців перед полюванням у первісних людей до неповторної комунікації між закоханими, правил ділового спілкування, комунікації за допомогою різноманітних інформаційно-технічних засобів, які формують людину як «істоту комунікаційну» [39, с. 5]. Сьогодні кваліфікований спеціаліст у будь-якій сфері діяльності, що передбачає комунікацію (освіті, юриспруденції, культурі), повинен володіти і навичками ефективного міжособистісного повсякденного спілкування, і знаннями про комунікаційні та інформаційні процеси в соціумі.

Уся багатовекторна система взаємовідносин між людьми реалізується у комунікації. Поняття «комунікація» є головним визначальним фактором і в системі педагогічних знань та побудові Нової української школи. Дослідження комуникативної діяльності педагога, основи його професійної діяльності потрібно починати з аналізу основних напрямів розвитку комунікації людства, шляхів визначення комунікації у різних галузях науки, аналізу творчого доробку вітчизняних та іноземних вчених, вивчення форм міжособистісної комунікації в освітній сфері.

Особливо активно ці процеси почали досліджуватися у II половині XX ст. і передусім пов'язані з розвитком технічних комунікацій. І. Колесникова виділила такі етапи розвитку досліджень комунікації:

- у 1950–1960-ті рр. найбільший науковий інтерес викликали способи формалізації повідомлень, їх кодування і декодування, а також механізми передачі від адресанта до адресата. Ці дослідження відбувались в основному в галузі кібернетики та інформатики;

- у 1960–1970-ті рр. до різноманітних сторін комунікативних процесів звернулися психологи та лінгвісти, яких передовсім цікавили психологічні характеристики учасників інформаційної взаємодії, особливості мовленнєвої діяльності, правила мовної поведінки, закономірності інтерпретації комунікативних актів;

- у 1980–1990-ті рр. різні способи спілкування почали вивчатися з позицій його соціальної сутності, обумовленої закономірностями функціонування суспільства. У цей час значно розширився контекст розуміння комунікації. Комунікативний акт почали пов'язувати з особистостями учасників спілкування;

- на межі тисячоліть окреслився принципово новий підхід до вивчення комунікації. Цьому сприяла інтенсифікація та розширення інформаційних потоків, глобалізація, розвиток комп'ютерної техніки, поширення соціальних мереж. У наш час виникає потреба у нових способах забезпечення ефективності передачі інформації як технічно, так і на рівні міжособистісної взаємодії [104, с. 15].

Протягом останніх десятиліть комунікацію аналізують науковці з різноманітних галузей науки: лінгвістики, філософії, соціології, психології, педагогіки і вивчення комунікативних процесів в умовах глобалізації належить до найбільш актуальних.

Комунікацію як галузь науки та навчальної дисципліни описано в працях вітчизняних (Н. Бабич [9], Ф. Бацевич [13], Т. Космеда [110], Г. Онуфрієнко [139], В. Парашук [174], Г. Почепцов [155], О. Селіванова [173], О. Семенюк [174], О. Яшенкова [212]) і зарубіжних (Е. Берн [219], А. Вежбицька [309], Б. Вестлі [307], Д. Гавра [34], Г. Грайс [249], Д. Гудков [46], Т. Дейк [50],

В. Донсбах [237], О. Залевська [66], В. Карасик [78], М. Макаров [120], П. Сопер [182], Т. Ушакова [194] та ін.) лінгвістів.

Аналіз спілкування у рамках психології здійснили І. Бодуен де Куртене [20], Л. Виготський [33], І. Зимня [70], О. Леонтьєв [115], Ч. Осгуд [280], М. Розенберг [289] та інші, у наукових студіях яких центральне місце відводиться з'ясуванню співвідношення мислення і мови.

Різні аспекти мовної комунікації проаналізовані у працях П. Вацлавіка [306], В. фон Гумбольдта [47], М. Кастельса [231], Ю. Лотмана [118], М. Маклюєна [273], Г. Москальчук [130], Т. Науменко [134], А. Піза [152], Г. Почепцова [155], Ф. де Соссюра [183], Р. Якобсона [210]. Однак у багатьох з них не здійснюється дослідження мовної комунікації у різних сферах суспільного життя.

Теоретичні основи вивчення комунікації були закладені дослідженнями Н. Вінера [29], К. Шеннона [294], У. Вівера [294], а також філософськими працями Г. Блумера [223], Н. Лумана [269], А. Моля [276], Т. Парсонса [281], А. Тоффлера [303], Ю. Хабермаса [250]. Біля витоків дослідження комунікацій стояли такі вчені, як Д. Берло [218], Г. Лассуел [262], В. Ліпманн [267], Д. Макквейл [274], П. Лазарсфельд [263], Т. Ньюкомб [278], Дж. Томсон [300]. Суттєвий внесок у становлення наукового напрямку вивчення комунікації зробили науковці: Т. Адорно [1], Е. Аронсон [214], М. Василик [27], В. Кашкін [81], В. Конецька [106], Ф. Шарков [206], В. Шульц [207] та багато інших. Активні розробки щодо різних складових комунікації ведуть українські вчені: В. Балахтар [11], Ю. Ганжуров [36], О. Зернецька [69], С. Квіт [82], В. Різун [163], І. Трухін [193], О. Холод [200] та інші фахівці.

У низці філософських і психолого-педагогічних робіт Р. Бернса [227], М. Бубера [226], В. Давидова [48], В. Дільтея [239], А. Дістервега [56], М. Лазарева [113], М. Ліпмана [266], Дж. Локка [258], В. Сухомлинського [187] розглядаються питання відносин між учасниками освітнього процесу. Актуальні питання, пов'язані з визначенням сучасних орієнтирів системи педагогічної комунікації, широко представлені у дослідженнях вітчизняних та

зарубіжних вчених (М. Андріанов [3], М. Битянова [19], Н. Волкова [32], В. Кан-Калик [77], А. Леонтьєв [115], К. Робінсон [164], В. Семиченко [175]). Система педагогічної комунікації складається з елементів якісних характеристик педагога та визначає його педагогічну компетенцію, що забезпечує якість освітнього процесу.

Уперше до наукового обігу поняття «комунікація» увів американський соціолог Ч. Х. Кулі (1864–1929) в 20-ті рр. минулого століття в монографії «Соціальний процес», після чого почався інтенсивний процес розробки концептуальних підходів до осмислення сутності, природи й особливостей різних рівнів, форм і видів соціальної комунікації, або Human communication. Учений визначав комунікацію як «механізм, за допомогою якого забезпечуються існування і розвиток людських відносин». Цей механізм об'єднує усі розумові символи (символи свідомості) та засоби їх збереження в часі та передачі в просторі. У широкому розумінні комунікація «включає в себе вираз обличчя, пози і жести, тон голосу, слова, письмові та друковані документи, залізничі, телеграф, телефон і будь-які інші досягнення в області підкорення простору і часу» [288, с. 154]. Англійський вчений К. Черрі визначає соціальну комунікацію як «соціальне об'єднання індивідів за допомогою мови чи знаків, встановлення загальнозначимих наборів правил для різної цілеспрямованої діяльності. Комунікація – це те, що пов'язує будь-який організм воєдино» [232, с. 349].

Надзвичайно широким є спектр спроб визначити сутність комунікації. Ще в 70-ті рр. XX ст. Ф. Данс розглянув 95 дефініцій комунікації, які використовуються в різноманітних дослідженнях у західній науці. Він прийшов до висновку, що ці визначення настільки різні (ним було виділено 15 концептуальних компонентів), що комунікацію краще було б представляти як «сім'ю» родинних понять, а не як єдиний концепт, щоб уникнути «розбіжностей, академічних перестрілок і теоретичних приводів для розколу». [238, с. 202]. За приблизними підрахунками, цих визначень до 2009 р. було вже понад 200.

Польський комуніколог Т. Гобан-Клас називає сім типових визначень комунікації: 1) комунікація як трансмісія (трансляція, передача) інформації, ідей, емоцій, умінь; 2) комунікація як розуміння інших, коли ми й самі прагнемо, щоб нас зрозуміли (комунікація як порозуміння); 3) комунікація як вплив за допомогою знаків і символів на людей; 4) комунікація як об'єднання (творення спільноти) за допомогою мови чи знаків; 5) комунікація як взаємодія за допомогою символів; 6) комунікація як обмін значеннями між людьми, які мають спільне в сприйманні, прагненнях і позиціях; 7) комунікація як складник суспільного процесу, який виражає групові норми, здійснює громадський контроль, розподіляє ролі, досягає координації зусиль тощо. Всі ці визначення відображають багатовекторність процесу комунікації та цілісно характеризують різні аспекти її застосування [246, с. 42–43].

Термін «комунікація», відповідно до даних академічного словникового видання, походить від латинського *commūnicātio* («повідомлення, передача»), пов'язаного з дієсловом *commūnicō* («роблю спільним; повідомляю; з'єдную»), що є похідним від *commūnis* («спільний») [61, с. 545].

Сучасний науковий дискурс щодо поняття «комунікація» актуалізувався наприкінці ХХ ст. і продовжується дотепер, враховуючи різноманітну природу комунікаційних процесів в умовах неперервного розвитку інформаційних технологій. Сучасне поняття «комунікація» має чимало визначень як загальнонаукового характеру, так і з позицій різних галузевих знань.

Так, у лінгвістиці, комунікація визначається як смисловий та ідеально-змістовий аспект соціальної взаємодії; обмін інформацією у різноманітних процесах спілкування [14, с. 28].

У психологічній енциклопедії «комунікація» – змістова сутність соціальної взаємодії, що характеризує структуру міжособистісних і ділових зв'язків між людьми, особливості обміну інформацією у людському спілкуванні [162, с. 172].

Педагогіка трактує комунікацію як систему її безпосередніх чи опосередкованих зв'язків, взаємодій педагога, що реалізується за допомогою

вербальних та невербальних засобів, засобів комп'ютерної комунікації з метою взаємообміну інформацією, моделювання і управління процесом комунікації, регулювання педагогічних відносин [32, с. 8].

Комунікація характеризується багатогранністю процесів, різноманіттям її типів, безліччю структурних елементів, широкими функціональними можливостями, відповідними правилами та законами. Для аналізу комунікації в освітньому процесі важливими є такі ключові поняття і терміни: вербальна та невербальна комунікація, комунікабельність, комунікативна поведінка, дискурс, комунікативна компетентність.

Вербальна комунікація – процес взаємообміну інформацією шляхом мови, який відбувається за своїми внутрішніми законами, вимагає активної розумової діяльності та ґрунтується на певній системі усталених норм [32, с. 246].

Невербальна комунікація – це вид комунікації, яка здійснюється за допомогою невербальних засобів (міміки, жестів, просторового розміщення, постави, зорового контакту тощо) для передачі повідомлень, налагодження взаємодії та взаємовпливу.

Комунікабельність – здатність легко встановлювати, підтримувати і зберігати позитивні контакти в спілкуванні і взаємодії з навколишніми, переконливість мови, вміння швидко адаптуватися у різних комунікативних ситуаціях.

Комунікативна поведінка – це поведінка в процесі спілкування, яка регулюється загальноприйнятими соціальними комунікативними нормами і правилами, реалізується в усній і письмовій мові учасників процесу комунікації, а також у невербальних проявах спілкування і служить засобом самореалізації особистості.

Дискурс – сукупність висловлювань, що стосуються певної проблематики, розглядаються у взаємних зв'язках з цією проблематикою, а також у взаємних зв'язках між собою. Одиницями дискурсу є конкретні висловлювання, які функціонують у реальних історичних, суспільних і

культурних умовах, а у своєму змісті та структурі відбивають часовий аспект, інтеракції між партнерами, що витворюють цей тип дискурсу, а також простір, в якому він відбувається, значення, які він творить, використовує, репродукує або перетворює [116, с. 201].

Комунікативна компетентність – здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми в рамках професійної діяльності, що є інтегральним, відносно стабільним, цілісним утворенням, котре проявляється в індивідуально-психологічних властивостях та особливостях спілкування, включає сукупність знань, досвіду, якостей, здібностей особистості, які допомагають ефективно виконувати професійні комунікативні функції [135, с. 6].

Існує два основні підходи до визначення комунікації: у **механістичній** парадигмі під комунікацією розуміється односпрямований процес кодування і передачі інформації від джерела і прийому інформації одержувачем повідомлення. У **діяльнісному** підході комунікація розуміється як спільна діяльність учасників комунікації (комунікантів), у ході якої виробляється загальний (до певної межі) погляд на речі і дії з ними [81, с. 8].

Велику роботу з узагальнення сформованих до початку ХХІ ст. теоретичних традицій у вивченні комунікації виконав Р. Крейг. Його дослідження отримало широке визнання у колах вчених та фахівців. За Р. Крейгом, є сім теоретичних традицій у трактуванні поняття «комунікація» [235, с. 133–34]:

- риторична;
- семіотична;
- феноменологічна;
- кібернетична;
- соціально-психологічна;
- соціокультурна;
- критична.

1. Риторична традиція: комунікація як мистецтво введення розмови

Традиція риторичної теорії комунікації виникла ще у Давній Греції і проходить через довгу і різноманітну історію до сучасності як практичне мистецтво дискурсу. Цей спосіб спілкування передбачає можливість того, що комунікацію можна розвивати та вдосконалювати шляхом навчання і виховання. Риторична теорія висуває певні загальноприйняті погляди на спілкування. Саме риторика може підняти комунікацію до рівня великого мистецтва. Люди можуть стати кращими комунікаторами шляхом навчання і удосконалювати практичні способи спілкування.

2. Семіотична традиція: комунікація як міжсуб'єктна взаємодія, опосередкована знаками

Семіотичний підхід є одним з найважливіших у сучасній теорії комунікації. Він у своїй основі базується на розумінні комунікації як взаємодії, опосередкованої знаками, знаковими системами, мовами, кодами. Для семіотики комунікація – це міжсуб'єктна взаємодія, опосередкована знаками, процес виникнення розуміння і народження нових значень у ході декодування реципієнтом повідомлень в знаковій формі. У широкому сенсі семіотичний підхід вивчає процес знакового опосередкування людської взаємодії, комунікативні засоби його реалізації і процес сприйняття. Теоретичним фундаментом семіотичного підходу виступає семіотика – комплекс наукових теорій, які досліджують природу, види, функції знаків, властивості знакових систем і знакову діяльність людини. Розуміння комунікації як знакової взаємодії дає змогу пояснювати й удосконалювати використання мови та інших знакових систем як посередників для досягнення взаєморозуміння між суб'єктами.

3. Феноменологічна традиція: комунікація як пережиття досвіду іншого

У феноменологічній традиції, комунікація розглядається як діалог, пережиття досвіду іншого. Комунікація, що так розуміється, пояснює взаємозв'язок тотожності і відмінностей у довірливих людських відносинах,

вдосконалює комунікативні практики, що роблять можливими та зберігають такі відносини. Відзначається, що міжособистісна взаємодія є основною формою людського спілкування, і масова або технологічно опосередкована комунікація

У кращому випадку не може замінити прямого людського комунікативного контакту.

4. Кібернетична традиція: комунікація як процес передачі і обробки інформації

Саме кібернетичний, або процесно-інформаційний підхід був історично першим, з якого починалася сучасна наука про комунікації, і сьогодні він становить найбільш потужну і авторитетну дослідницьку традицію. Аж до сучасності у багатьох словниках і навчальних посібниках теорія комунікації пов'язується саме з таким підходом. Комунікація в кібернетичній традиції розглядається як процес механічного переміщення певних обсягів інформації від одного суб'єкта до іншого, має певний ефект, процес передачі-прийому повідомлень, а в більш загальному вигляді – як процес обробки інформації. Означений підхід дає змогу аналізувати процеси проходження інформації в складно організованих соціальних системах, розрізняти джерела і одержувачів, виявляти втрати інформації і мінімізувати їх. Цей підхід надає особливого значення проблемам технологічного контролю, складності та непередбачуваності процесів зворотного зв'язку і ймовірності того, що комунікативні акти, незважаючи на наміри комунікаторів, матимуть несподівані наслідки. Загалом, кібернетичний підхід на відміну від інших традицій спілкування, розвиває практичне ставлення, яке визначає складність проблем комунікації та питання про відмінності між людською і машинною обробкою інформації.

5. Соціально-психологічна традиція: комунікація як експресія, взаємодія і вплив суб'єктів один на одного

Соціально-психологічний підхід трактує комунікацію як процес, за допомогою якого індивіди взаємодіють між собою і впливають один на одного,

як процес експресії, взаємодії і впливу, в якому комунікативну поведінку людей або складно організованих соціальних суб'єктів викликає низка когнітивних, емоційних і поведінкових ефектів. Соціально-психологічна парадигма вважає комунікацію початково опосередкованою і детермінованою психологічними факторами (підсвідомими комплексами, установками і стереотипами, емоційними станами, несвідомими конфліктами). Ці фактори можуть мати особистісний і надособистісний (груповий або масовий) характер, вони у процесі соціальної взаємодії можуть трансформуватися. Згідно з Крейгом, теоретичний аналіз комунікації, представлений означеним підходом, допомагає пояснити наслідки соціальної поведінки і розробити практики з метою спрямованого управління цими поведінковими причинами і наслідками.

6. Соціокультурна традиція: комунікація як (від)творення соціального порядку

Комунікація тут розуміється як символічний процес, який виробляє і відтворює загальні соціокультурні моделі. Дуже важлива сутнісна сторона соціокультурної моделі – визнання символічної природи комунікативної взаємодії і висунення на перший план такої функції комунікації, як виробництво і відтворення. Вступаючи в соціум, людина проходить всі етапи соціалізації і потрапляє у сформований до неї світ норм, цінностей і соціальних структур. І у неї немає іншого шляху, окрім як за допомогою комунікації освоїти цей світ. Таким чином, повсякденні комунікативні практики відтворюють соціальний порядок і відповідно соціум як такий.

7. Критична традиція: комунікація як дискурсивна рефлексія

Критична традиція, пов'язана з Франкфуртською школою і передовсім з роботами Ю. Хабермаса. Він сформулював деякі вимоги, яким справжня комунікація повинна відповідати в людському суспільстві, щоб це суспільство стало більш досконалим. Ю. Хабермас уважав, що справжня комунікація здійснюється тільки в процесі дискурсивної рефлексії, яка є способом формування комунікативних практик, налаштованих на пошук істинного розуміння, на задавання питань про, здавалося б, очевидні речі, на відмову від

диктатури і домінування у взаємодії як між індивідами, так і між інститутами та індивідами [199, с. 176]. Для того, щоб в основі соціального порядку було справжнє взаєморозуміння (на відміну від стратегічного маніпулювання, переважного конформізму або порожнього ритуалу), комунікаторам необхідно час від часу ясно формулювати свої висловлювання, ставити питання і відкрито обговорювати наявні проблеми.

Підсумовуючи, критична традиція теорії спілкування підтверджує, що рефлексивний дискурс, а отже, сама теорія зв'язку, відіграють важливу роль у нашому повсякденному розумінні та практиці спілкування. Ідеальною комунікативною субстанцією виступає інформація, що має сенс для суб'єктів комунікаційної взаємодії.

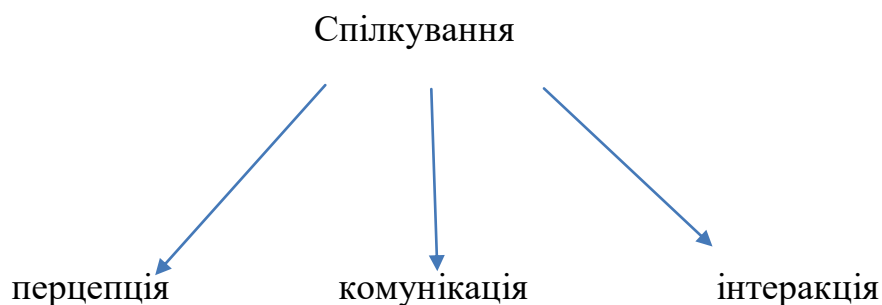
Вузьке значення терміна «комунікація» зводиться до суб'єкт-суб'єктної взаємодії, опосередкованої інформацією, що має сенс для обох співрозмовників. Комунікація є ефективною тільки тоді, коли одержувач повідомлення реагує або відповідає на нього. Тобто, відбувається комунікативна взаємодія і реципієнт інформації стає реальним суб'єктом комунікації і в якийсь спосіб реагує на спрямовану на нього комунікативну субстанцію – повідомлення або стимул. І навпаки, комунікативна взаємодія не відбулась, якщо в одержувача повідомлення відсутня реакція аби стимул, тобто немає зворотного зв'язку. Таким чином, комунікативна взаємодія завжди має ефект, який полягає у певній реакції одержувача повідомлення, змінах його свідомості і (або) поведінки.

Наявність в українській мові двох термінів «спілкування» і «комунікація» викликає певні труднощі для їх термінологічного розмежування та використання. Низка вчених (М. Василик [27], М. Коноваленко [107], М. Прищак [157]) аналізують три підходи до означення понять «комунікація» і «спілкування».

Перший підхід полягає в ототожненні. Таку точку зору підтримують вчені Л. Виготський [33], В. Курбатов [114], О. Леонтев [115], Т. Парсонс [281], К. Черрі [232]. Українська лінгвістка Ю. Прилюк дійшла також висновку, що

«етимологічно і семантично терміни «комунікація» і «спілкування» тотожні». [156, с. 37].

Другий підхід полягає у означенні «спілкування» як ширшого поняття, а комунікацію як одну з його сторін. Спілкування у такому випадку складається з трьох частин:

Отже, спілкування постає сумою трьох різних процесів. Такий підхід підтримують вчені Т. Грушевицька [45], М. Каган [74], Л. Петровська [150], О. Соколов [180]. Часто слово «комунікація» вживається для виділення інформаційної сторони спілкування, а «спілкування» визначають як соціально-психологічну сторону комунікації.

Згідно з третім підходом, поняття «комунікація» є ширшим, ніж спілкування, яке не вичерпує всі інформаційні процеси в суспільстві. Дослідники В. Кулешов [261], М. Матлін [271], Е. Холл [251], О. Чиркова [204] вважають основною категорією комунікацію, оскільки саме вона охоплює всі можливі види процесів взаємозв'язку і взаємодії не тільки людей, а й створених ними механізмів. І отже, найзагальнішим поняттям стає «комунікація», а вужчим визначається спілкування, яке передбачає лише вербальний компонент.

У нашому дисертаційному дослідженні вибрано термін «комунікація», який якнайширше характеризує усі аспекти міжособистісних відносин та використання інформаційних технологій. Крім того, він має великий дериваційний потенціал і є основою для творення низки термінів та формує різноманітні конотативні зв'язки.

Комунікація – один з найважливіших механізмів розвитку науки, спосіб поширення інформації та нових знань. Сьогодні наукове спілкування створює умови для підвищення ефективності науково-педагогічної співпраці,

удосконалення емпіричного дослідження та відіграє важливу роль в осмисленні шляхів подальшого розвитку науки в суспільстві, оскільки це ефективний засіб пропаганди та популяризації досягнень наукового прогресу

Отже, провідне значення комунікації у життєдіяльності людини полягає в тому, що вона є засобом організації спільної діяльності людей і способом задоволення потреб людини в іншій людині, живому контакті. На підставі цього необхідно розглядати спілкування як складний багатогранний процес, що містить [196, с. 10]:

- формування певних зразків і моделей поведінки;
- взаємний вплив людей один на одного;
- взаємодію людей;
- обмін інформацією;
- взаємне переживання і розуміння людьми один одного;
- формування відносин між людьми;
- організацію спільної діяльності;
- формування образу внутрішнього «Я» людини.

Більшість життєвих потреб і проблем людина реалізує шляхом спілкування. Ця здатність особливо важлива у тих професіях та спеціальностях, де потрібно контактувати з людьми. До таких належить і освітня діяльність, де різноманітний характер процесів навчання і виховання, багатовекторність контактів вчителя з учнями, батьками, колегами потребує вміння спілкуватися. Саме тому успішна педагогічна комунікація є головним та визначальним фактором підвищення ефективності освітнього процесу.

Комунікативна компетентність виходить сьогодні на перше місце в освіті людини і характеризує її як спеціаліста, який вміє відчувати зміни у професії, знати різноманітні напрями професійних знань і бути учасником полікультурної соціальної спільноти. Зміст освіти завжди має комунікативний характер.

Розвиток педагогіки в сукупності з історичними чинниками актуалізував необхідність переусвідомлення ролі комунікативності в розвитку особистості, а на основі цього – переоцінку комунікативних засад педагогіки та освіти

загалом. В освіті України ця тенденція проявляється у подоланні суб'єкт-об'єктної (авторитарної, монологічної) парадигми освіти та визначається такими чинниками: а) суб'єкт-суб'єктний підхід у навчанні та вихованні; б) особистісно орієнтоване навчання і виховання; в) дитиноцентрована педагогіка; г) педагогіка співробітництва д) діалогічний характер комунікації у педагогічних системах “учитель – учень”, “вихователь – вихованець”, “викладач – студент” тощо. Розвиток педагогічної теорії та практики початку ХХІ ст. ставить питання розробки комунікативної педагогіки [157, с. 129 –130].

До проблем спілкування в освіті зверталися чимало вітчизняних та зарубіжних учених. Важливим джерелом визначення суті та мети комунікації вчителя є педагогічна спадщина В. Сухомлинського, який зробив значний внесок у процес усвідомлення та практичної реалізації гуманістичних засад комунікативного підходу в освіті. «Мовна культура, – за словами педагога, – це живодайний корінь культури розумової, усього розумового виховання, високої, справжньої інтелектуальності. Завдяки мові людині стають доступні найрізноманітніші джерела, що живлять емоційну, інтелектуальну й вольову сферу її духовного життя» [186, с. 319].

Проблемі педагогічної комунікації присвячено значну кількість досліджень, які охоплюють різноманітні аспекти комунікативної взаємодії в освіті. Це – передусім визначення структури та умов формування комунікативної майстерності та культури педагога (Н. Бутенко [25], І. Зязюн [149], В. Кан-Калик [77], С. Мусатов [131], М. Прищак [158], В. Семиченко [175] та ін.); дослідження проблем педагогічної етики і такту (Г. Васянович [28], І. Синиця [177], С. Сисоєва [178], В. Сухомлинський [187] та ін.); вивчення вербальної та невербальної комунікації педагога (І. Бех [15], Е. Голівець [40], С. Дорошенко [58], І. Олійник [138], Н. Остапчук [143], Л. Солощук [181], Д. Щербина [209]). Актуальні питання, пов'язані з визначенням сучасних орієнтирів системи педагогічної комунікації, широко представлені у дослідженнях вітчизняних вчених (Н. Волкова [32], О. Жирун [65], О. Леонт'єв [115], С. Мусатов [131], Л. Савенкова [171] та ін.). За їх

оцінками проблема комунікації є багатоаспектним процесом. Саме організація педагогічного процесу як спілкування, взаємозв'язку, співробітництва на основі прийому, переробки і передачі інформації, особистісних відносин становить сутність педагогічної комунікації. Ефективна її реалізація неможлива без знання вербальних і невербальних прийомів, засобів і педагогічних технологій спілкування та комунікації учасників педагогічного процесу.

Педагогічна комунікація вважається важливим компонентом професійної діяльності вчителя, його педагогічної культури (С. Вітвицька [31], О. Гармаш [37], В. Гриньова [44], О. Коротєєва [109], В. Лозова [117], К. Ушинський [195] та ін.), педагогічної творчості (Ю. Бабанський [8], О. Дубасенюк [59; 160], Н. Кичук [102] та ін.), педагогічної взаємодії (О. Глузман [38], М. Євтух [63], Л. Зеленська [68], І. Зимня [70], З. Золотухіна [68], О. Микитюк [128], О. Рудницька [168] та ін.). Теоретичні основи та практичні підходи підготовки вчителів до комунікативної діяльності проаналізовано у працях Л. Божович [21], О. Боровець [23; 24], Л. Виготського [33], О. Захаренка [67], Т. Симоненко [176], М. Фіцули [198]. Вони розглядають педагогічну комунікацію як систему необхідних знань, умінь і навичок, які допомагають педагогові успішно здійснювати освітню діяльність на грамотному професійному рівні і домагатися успішного навчання і виховання учнів.

Професія педагога належить до соціономічних видів діяльності, тому спілкування, яке реалізується в освітній сфері, стає професійно значущим, суттєвим чинником успішної реалізації навчання і виховання. Педагогічна комунікація – це різновид професійного спілкування, завдяки якому відбувається соціально-психологічна взаємодія вчителя з учнями. Змістом такої взаємодії виступає обмін інформацією, пізнання особистості учнів, здійснення виховних впливів, створення оптимальних умов для розвитку мотивації навчання школярів і забезпечення творчого характеру їх навчальної діяльності тощо [119, с. 2].

Одним з ґрунтовних досліджень означеної проблеми є праця Н. Волкової, яка розглядає питання професійно-педагогічної комунікації у контексті теорій,

технологій та практики підготовки майбутніх учителів до педагогічної комунікації. Учена визначає професійно-педагогічну комунікацію як основну форму педагогічного процесу, який обумовлюється цілями й цінностями спілкування, прийнятими всіма його суб'єктами за норму індивідуальної поведінки. Розгортається вона у процесі спільної комунікативної діяльності людей, опосередкованої взаємообміном інформацією, за якої кожен з учасників засвоює загальнолюдський досвід, суспільні, педагогічні, комунікативні, моральні та інші цінності, знання і способи комунікативної діяльності, виявляє, розкриває і розвиває власні психічні якості, формується як особистість і як суб'єкт комунікації [32, с. 7–8].

Педагогічна комунікація привертає увагу і багатьох зарубіжних науковців та дослідників. Так, взаємозв'язок успішного навчання учнів і ефективної педагогічної комунікації вивчали Дж. Гербнер [213], К. Джонсон [259], Дж. Нусбаум [279], М. Редмонд [285], Г. Реттер [286], К. Томпсон [301], Д. Філіпс [282] та ін. Комунікативні навички педагога розглядаються у працях Н. Батнагара [221], Дж. Брофі [224], Т. Гуда [224], М. Картера [230], М. Маккарті [272], М. Сандерса [291], Дж. Хаблі [256]. Педагогічний такт вчителя аналізується в науковому доробку І. Бендер [217], С. Дубовіцкі [240], М. Манена [270], Ш. Фрізен [245] та ін. З кожним роком зростає інтерес до використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі, які досліджуються багатьма вітчизняними та зарубіжними науковцями, а саме Т. Гарісоном [253], М. Кадемією [75], Дж. Кері [229], Р. Кларком [234], І. Максак [121], П. Сетлер [290], Б. Ферстер [243], І. Шахіною [75].

Протягом останніх десятиліть в освіті окреслився комунікативний метод, суть якого – виховання і навчання через спілкування. Завдання педагогіки визначити як максимально реалізувати потенціал комунікації у педагогічній діяльності. Вагоме значення займає комунікація саме у вивченні іноземної мови. На сучасному етапі навчання іноземної мови розглядається під кутом зору комунікативної діяльності, вміння спілкуватися. Предмет «іноземна мова» відрізняється від інших саме своєю комунікативною природою.

Комунікація відіграє подвійну роль у вивченні іноземної мови. З одного боку, успішна діяльність вчителя у процесі навчання іноземних мов детермінована професійно-педагогічною комунікацією, яка здійснюється за допомогою комунікативної взаємодії усіх учасників освітнього процесу. З іншого, комунікативний підхід до вивчення іноземних мов, запропонований в 1970-х рр., служить головним джерелом впливу на практику навчання іноземної мови у всьому світі і в умовах сучасності. Марджі С. Бернс, фахівець в області комунікативного методу, пише, що «мова є взаємодією; це міжособистісна діяльність, і вона має чіткий зв'язок з суспільством. У цьому світлі вивчення мов має звертати увагу на використання (функцію) мови в контексті, як у мовному (те, що вимовлено до і після), так і в соціальному, або ситуаційному (хто і що говорить, які соціальні ролі, в якій ситуації)» [220, с. 5].

Згідно з теорією вченого Н. Хомського [233], запропонованою у 1960 х рр., основну увагу слід зосереджувати на компетенції та продуктивності у вивченні іноземних мов, що передбачало зміни у методиці їх викладання. Однак концептуальні основи комунікативного вивчення іноземних мов були закладені в 1970-х рр. лінгвістами М. Холідеєм [252] та Д. Хаймсом [257], які представили ідею більш широкої комунікативної компетенції замість вузької мовної компетенції Н. Хомського. Комунікативна компетенція перевизначила, що означає «знати» мову; на додаток до володіння лексично-граматичною структурою мови, учні також повинні мати можливість належно використовувати ці структурні елементи у різних областях мовлення.

Загальновідомо, що комунікативний підхід до навчання іноземних мов виник в 70-і рр. XX ст. у Великій Британії як закономірна реакція на появу і формулювання на той момент інноваційного соціального замовлення – навчити мові як засобу спілкування. Виникнення цього підходу було зумовлене інтенсивним розвитком цілої низки наукових напрямів у лінгвістиці: філософії мови, прагматики, лінгвістики тексту, семіотики, соціолінгвістики, когнітивної лінгвістики, функціональної лінгвістики та ін. У результаті цілісного аналізу цих напрямів зародився і активно розвивався комунікативний підхід, який

передбачав, що вивчення мови повинно враховувати особливості реальної комунікації, а в основі процесу навчання повинна знаходитися модель реального спілкування. У 1982 р. результати проведених досліджень були викладені і проаналізовані в документі «Modern languages: 1971–81» [275, с. 15]. Це дало змогу значно розширити можливості практичного використання комунікативного підходу на функціонально-семантичній основі і реалізації основних принципів у декількох напрямках: розробці нових методик і створення нових навчальних матеріалів; створенні комплексних технологічних систем навчання; у визначенні систем оцінки та самооцінки; розвитку самоосвіти з метою формування професійної гнучкості та мобільності; виробленні рекомендацій.

Надалі, в 1980–90-х рр., було здійснено низку науково-дослідницьких проєктів, які мали на меті формування системи комунікативного навчання. Важливе місце серед зайняв Проєкт № 12: «Оволодіння сучасними мовами і навчання їм для спілкування» («Learning and teaching modern languages for communication»). [264, с. 42] Особлива увага в інтегрованому комунікативному підході, розробленому на засадах теоретичних досліджень і практики навчання іноземних мов у Великій Британії, Франції, Німеччини, Італії, Іспанії та інших західноєвропейських країнах, надається комунікативній спрямованості занять.

У середині 1990-х рр. комунікативний підхід вплинув на викладання іноземних мов і на теренах нашої країни. Таким чином, метою навчання іноземних мов є акцент на реальних розмовах, де спілкування виступає двигуном навчання. Комунікативний підхід є антитезою ситуаційного мовного навчання, який підкреслює вивчення через текст і визначає пріоритети граматики над спілкуванням. Найбільший внесок у розвиток комунікативного підходу у навчанні іноземних мов зробили такі вітчизняні та зарубіжні дослідники, як І. Бім [18], Н. Бориско [22], Д. Брунер [224], Д. Вілкінс [310], Г. Відоусон [308], Н. Гальскова [35], Д. Грін [248], І. Зимня [70], О. Карп'юк [80], Г. Китайгородська [101], С. Ніколаєва [124], Є. Пасов [147], Л. Щерба [208].

У Державному стандарті початкової школи, затвердженому в 2018 р., вказується, що метою іншомовної освіти є формування іншомовної комунікативної компетентності для безпосереднього та опосередкованого міжкультурного спілкування, що забезпечує розвиток інших ключових компетентностей, і задоволення різних життєвих потреб здобувача освіти [55, с. 3].

Отже, комунікація є базовим поняттям соціального процесу та керує спільною діяльністю людей у різних сферах життя. Дослідження теоретичних і методичних проблем комунікації в освітньому середовищі представлені широким спектром наукових вітчизняних та зарубіжних праць. Завдяки багатоманітності форм і принципів комунікативного підходу, цей метод є основою активної діяльності школярів в процесі вивчення іноземної мови.

1.2. Педагогічний дискурс: цілі, стратегії, тактики

Для сучасної освіти характерна підвищена увага до ролі комунікації у формуванні суспільної свідомості й у соціальній взаємодії, що зумовлює відповідне розширення сфери лінгвістичних досліджень, інтереси яких на сьогодні істотно змістилися на дослідження різноманітних напрямів, в яких мова розвивається і функціонує. У будь-якій сфері людської діяльності спостерігається прагнення активізувати міжособистісну взаємодію, домагатися взаєморозуміння і це передовсім знаходить відображення в усній і писемній мові представників тієї чи іншої сфери діяльності. Особливо важливим є аналіз комунікації у межах педагогічного дискурсу, оскільки процес навчання чи виховання неможливий без мови. Специфіка педагогічного дискурсу полягає в інституційно зумовлених нормах педагогічного спілкування в рамках відносин педагога з учнями.

Педагогічний дискурс забезпечує цілісність діяльності учасників навчально-педагогічної комунікації. Він підпорядковується певним нормам, які становлять сукупністю релевантних для означеного дискурсу мовних дій, спрямованих на організацію діяльності учнів та педагога. Таким чином,

педагогічний дискурс розглядається як вид дискурсу, який створюється суб'єктами освітнього процесу в комунікативно-мовленнєвій взаємодії на основі ціннісних установок, цілей, знань, рефлексій, здійснюється у мисленні, мові, текстах, спрямований на пошук і вибір індивідуально-особистісних і професійних смислів педагогічної діяльності, виступаючи засобом організації ефективної освітньої діяльності.

Інтерес до вивчення педагогічного дискурсу у вітчизняній і зарубіжній педагогіці посилювався наприкінці ХХ ст. і пов'язаний передовсім з вивченням закономірностей, складників та чинників комунікативної діяльності в галузі освіти.

У лінгвістиці – дискурс – це тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається у межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників; синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників, які визначаються конкретним колом «форм життя», залежними від тематики спілкування, має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів [14, с. 322].

Традиційно під педагогічним дискурсом розуміється об'єктивно наявна динамічна система ціннісно-сміслової комунікації суб'єктів освітнього процесу, яка функціонує в освітньому середовищі, що складається з учасників дискурсу, педагогічних цілей, цінностей та змістової складової [60, с. 54].

Педагогічний дискурс як віддзеркалення моделі комунікації спрямований на оволодіння учнями механізмами конструювання мовної поведінки на основі мовленнєвого досвіду та свідомого розуміння функціонування мовленнєвих засобів у процесі комунікації. Педагогічний дискурс – це не тільки наступність окремих мовленнєвих одиниць, скріплених між собою за формою і смислом, а й потенціальний та актуальний конструкт, уможливлена мовленнєва діяльність, яка відображає структуру особистості, її світогляд (систему мотивів, позицій,

поглядів та установок), все, що створює духовне буття людини та суспільства [205, с. 2].

Ядро педагогічного дискурсу становить спілкування базової пари учасників комунікації, яке відбувається в комунікативних ситуаціях, що розглядаються у культурному контексті. Педагогічний дискурс є основою для формування світогляду. Цінності педагогічного дискурсу пояснюються його системотвірною метою і відповідають цінностям соціалізації як суспільного явища і організованого соціального інституту [142, с. 11].

Педагогічний дискурс спрямований на гуманізацію професійної позиції суб'єктів освіти, змінює зміст комунікації учнів та педагогів, передбачає особистісно орієнтоване спілкування та успішну взаємодію усіх учасників освітнього процесу.

Комунікація – це стрижневе поняття педагогічного дискурсу. Для успіху освітньої діяльності недостатньо лише професійних знань і умінь – потрібно щось більше: вміння слухати співрозмовника і точно виражати власні думки, відчувати емоційний стан партнера у спілкуванні, вникати в мотиви його поведінки, установлювати доброзичливе ставлення в міжособистісних контактах. Позитивний результат педагогічної взаємодії багато в чому визначається, на думку вчених [22], [24], [44], [102], [113], [126], комунікативним потенціалом особистості вчителя і його комунікативними вміннями.

Дидактичні та власне виховні завдання діяльності педагога неможливо реалізувати без організації продуктивного процесу спілкування викладача і учнівського колективу. Комунікація у діяльності педагога, отже, виступає як:

- засіб розв'язання навчальних завдань,
- система соціально-психологічного забезпечення виховного процесу,
- спосіб організації певної системи взаємин викладачів і учнів, що обумовлюють успішність виховання і навчання.

Під педагогічною комунікацією розуміється система, прийоми і навички співпраці вчителя та школярів, змістом якого є обмін інформацією, надання

навчально-виховного впливу і організація взаємодії-розуміння. Педагог – ініціатор цього процесу, організовує його і керує ним.

Комунікативний вимір педагогічного дискурсу характеризується такими ознаками:

- реалізація мети педагогічної комунікації;
- вибір правильних стратегій і тактик;
- організація ефективного процесу комунікативної взаємодії у класі;
- створення доброзичливої атмосфери спілкування;
- здійснення цілеспрямованих мовленнєвих актів;
- наявність спільного навчального комунікативного простору.

Визначальним моментом мовної діяльності педагога є мета, відповідно до якої розробляється стратегічний план, що включає вибір необхідних для її досягнення комунікативних засобів. У рамках педагогічної комунікації виділяються три основні цілі, пов'язані з:

- 1) формуванням структури знань у свідомості учнів;
- 2) соціалізацією молодого члена суспільства, тобто передачею йому соціальних цінностей і норм поведінки;
- 3) удосконаленням фізичних, психічних, духовних і соціальних можливостей учнів та розвитком їх особистості.

Педагог здійснює реалізацію цілей педагогічної комунікації за допомогою мовних стратегій і тактик. Усвідомлений мотив спілкування називається комунікативною інтенцією. Комунікативна інтенція – задум майбутнього висловлювання, стратегія мовного спілкування. Стратегії мовного спілкування включають у себе орієнтування у мовленнєвих ситуаціях, проєктування комунікативної взаємодії залежно від певних обставин й особистості комунікантів, а також реалізацію плану, тобто лінію бесіди. Стратегії мовної поведінки передбачають відбір фактів і подачу їх у певній послідовності, спонукають педагога адекватно організовувати свою комунікацію, зумовлюють правильний підбір і використання мовних засобів. Тактика ж мовного спілкування – це сукупність прийомів ведення бесіди на певному етапі в рамках

освітнього процесу, спрямована на досягнення бажаного ефекту. Тобто вибір правильних тактик і стратегій вчителем відіграє важливу роль в успішній організації педагогічної комунікації, забезпечує ефективність навчання, виховання та розвитку учнів.

Оснoву комунікативної діяльності вчителя складають знання щодо методів та способів застосування засобів комунікації для досягнення мети та розв'язання завдань педагогічного спілкування. Коло завдань вчителя на уроці дуже різноманітне, тому можна стверджувати, що педагогічна взаємодія – поліфункційна: учитель організовує освітній процес, керує пізнавальною діяльністю, регулює взаємодію між учнями, створює позитивну атмосферу та сприятливий педагогічний клімат у класі. Шкільний урок втілює певну модель спілкування, яка включає: організацію роботи, пояснення нових знань, контроль, завершення спілкування. Пріоритетна мета цієї моделі – процес передачі знань, який реалізується за допомогою певних стратегій педагогічного дискурсу. Таким чином, усі мовні дії вчителя на уроці зумовлені певною метою спілкування на кожному його етапі. На початковому етапі метою є встановлення контакту, привернення уваги; на етапі пояснення нових знань – активізація розумової діяльності учнів, спонукання до роботи; упродовж всього заняття вчитель ставить перед собою завдання підтримати контакт, створити певний емоційний настрій; у фінальній частині уроку вчитель завершує мовленнєвий контакт. Вищезначених цілей досягають за допомогою певних ліній поведінки.

Досягнення цілей спілкування реалізується за допомогою певних комунікативних стратегій, що є творчою поетапною реалізацією педагогом плану побудови мовної поведінки для досягнення загальної мети спілкування. Виділяють такі комунікативні стратегії [78, с. 6]:

а) пояснювальну, тобто зорієнтовану на інформування учнів, передачу їм знань і думок про світ;

б) оцінювальну, що реалізовується у можливостях вчителя давати оцінку подіям, персонажам, про які йдеться в освітньому процесі, а також коректно оцінювати досягнення учнів;

в) контрольну, спрямовану на отримання об'єктивної інформації про засвоєння учнями знань, сформованості у них умінь і навичок та прийняття ними системи цінностей;

г) сприяючу, що полягає у підтримці учнів під час навчання;

д) організаційну, яка базується на спільних діях учасників спілкування та створенні сприятливих умов і доброзичливої атмосфери для спілкування.

Стратегії педагогічного дискурсу мають певну своєрідність, зумовлену провідною метою цього типу дискурсу, – засвоєнням нових знань, виробленням умінь і навичок у процесі освітньої діяльності. У педагогічному дискурсі використовуються такі стратегії: конструктивно-генеративні (побудова розповіді, пояснення, настанови тощо); транспозитивні (посилання на авторитетні філологічні джерела, переказ, цитування з коментарем тощо); побудови дискурсу за наявною або аналогічною текстовою моделлю (складання пам'яток, інструкцій тощо); трансформувальні (реферування, переказ, анотація тощо); власне комунікативні та змістові; віддається перевага кооперативним (неконфліктним) стратегіям [136, с. 9].

Важливе у цьому контексті використання педагогом комунікативних технологій, які визначаються як сукупність методів, способів і засобів спілкування між суб'єктами освітнього процесу, що виникають у результаті комунікативної взаємодії. Основними компонентами такої технології є моделі комунікації, що розкривають особливості спілкування в різних педагогічних взаємодіях і алгоритми організації спілкування залежно від виду навчального заняття. Знання педагогом особливостей комунікативних моделей дає змогу визначити специфіку спілкування, правильно використовувати комунікативні засоби; більш ефективно підготуватися до тієї чи тієї комунікативної діяльності; отримати очікуваний результат; розробити сценарії вербальної і невербальної поведінки в певній ситуації педагогічного спілкування і врахувати

особливості учнівської аудиторії. Опора на основні алгоритми роботи над навчальними заняттями допомагає йому творчо реалізовувати їх у своїй професійній діяльності.

Проводячи дослідження в галузі освітньої лінгвістики, М. Стаббс ставив за мету виробити для вчителя будь-якого фаху певний обсяг систематизованих знань про мову і мовлення та основні вміння аналізу комунікативних явищ для оптимізації й удосконалення спілкування зі школярами. Зокрема, в мові педагогів він виділяв різні сигнали управління спільною діяльністю учнів: привертання та втримання їх уваги до певного навчального матеріалу, виду діяльності, способів реалізації поставлених завдань; контроль обсягу мовлення, тобто педагог визначає і контролює плин висловлювань учнів; перевірка розуміння навчального матеріалу учнями; резюмування та підсумовування; визначення головних понять навчального матеріалу; редагування і коментар стосовно навчального матеріалу; корекція висловлювань учнів; виділення з навчального матеріалу певного уроку подальших важливих тем для опрацювання [297, с. 51–53].

Отже, комунікативні знання та вміння вчителя є важливою складовою його професійної підготовки, запорукою поліпшення засвоєння навчального матеріалу учнями, встановлення довірливих відносин у класі і створення доброго психологічного клімату в школі.

Відомо, що успішність навчально-виховного впливу залежить не тільки від того, наскільки педагог володіє предметом розмови і методичними тонкощами його організації, але і від того, наскільки йому вдається знаходити спільну мову і встановити контакт з учнями. Ефективність професійної діяльності вчителя як предметника і вихователя визначається умінням вести взаємну розмову, організовувати успішну комунікацію.

У зв'язку з цим виникає необхідність виділення специфічних функцій комунікативно-орієнтованої мови педагога [170, с. 31–32]:

- уміння грамотно формулювати питання, відповідати і пояснювати відповіді, висловлювати особисту думку, виражати емоції, так організовувати діалог, щоб взаємодія з учнями становила міжособистісне спілкування;

- наведення «психологічних мостів», «накопичення згоди». Питання ставляться легко, без наполегливих вимог на них відповідати. При цьому важливо уникати всього, що може роз'єднати співрозмовників. Переконливою ознакою адекватної мовної поведінки вчителя є забезпечення мовної розкнутості і відповідної доброзичливості стосовно учнів;

- пошук спільних інтересів. Це може бути розмова про тему уроку, послідовність спільної роботи, її сенс, способи успішного виконання. Триває зближення дітей і педагога, тому останньому небажано підкреслювати свій статус, вік, життєвий досвід, ерудицію, тобто будь-яким способом демонструвати свою перевагу. Навпаки, потрібні заохочувальні оцінки висловлювань, суджень, особистих спостережень учнів;

- прийняття спільних рішень. Ознакою продуманості мовної поведінки вчителя є прагнення радитися з учнями, заохочувати їх відкрито ставити питання, висловлювати не тільки згоду, але й незгоду, відсутність у них страху виявити незнання і нерозуміння, безбоязно пропонувати свої варіанти рішень;

- спільне підбиття підсумків, аналіз труднощів, що виникли, і планування подальшої спільної діяльності.

Знання психології учнів, загальних закономірностей виховання, володіння арсеналом педагогічних засобів і методів допомагають учителеві уникнути комунікативних прорахунків. Однак кожен акт професійної взаємодії вимагає нестандартної мовної творчості, адже будується з урахуванням різноманітних обставин – ситуації спілкування, індивідуальності учнів, їхніх почуттів, настрою, характеру сформованих відносин. Учителеві необхідно постійно коригувати свою комунікативну поведінку відповідно до одержуваної зворотної інформації.

Важливим у педагогічному дискурсі є здійснення певних мовленнєвих актів, які визначаються як цілеспрямовані мовленнєві дії, що здійснюються

згідно з принципами і правилами мовленнєвої поведінки, прийнятими в суспільстві.

Лінгвіст Дж. Остін виокремив такі складові мовленнєвого акту [215, с. 120]:

- Локуція (локутивний акт) – побудова фонетично та граматично правильного висловлювання певної мови з певним смислом і референцією. Мовлення вчителя та, відповідно, й учнів має відповідати прийнятим нормам, правилам вимови, слововживання, відповідати певному контексту мовлення, поставленій меті уроку. Знання граматичних, фонетичних та лексичних правил дає можливість педагогу правильно висловлювати свої думки, надає його мові осмисленого характеру, що полегшує учням сприйняття і розуміння навчального матеріалу. Правильна побудова мови забезпечує її змістовність, логічну послідовність, зрозумілість.

- Іллокуція (іллокутивний акт) – втілення у висловлюванні, породжуваному в процесі мовленнєвого акту, певної комунікативної інтенції, комунікативної мети, що надає висловлюванню конкретної спрямованості. Тобто учасники освітнього процесу ставлять питання та дають відповіді, переконують, роблять ототожнення чи опис, оголошують певні рішення. Усе це є іллокутивною складовою мовленнєвого акту.

- Перлокуція (перлокутивний акт) – наслідки впливу іллокутивного акту на конкретного адресата чи аудиторію. Комунікація вчителя виступає основним засобом впливу на учнів і завдання вчителя – вміти аналізувати комунікативний вплив на учнів за допомогою зворотного зв'язку та при необхідності вносити корективи до власної комунікативної поведінки.

Усі ці дії у сукупності складають мовленнєвий акт. Відповідно до цього, розрізняють мовленнєві акти-накази, обіцянки, прохання тощо. За інтенцією (наміром) мовця здійснюють і типологізацію мовленнєвих актів: репрезентативи (описування, представлення дійсності); директиви (спонукають до вчинків); комісиви (зобов'язувальні, такі, що покладають на мовця певні обов'язки); експресиви (емотиви, такі, що служать для вираження оцінок,

емоцій, опису суб'єктивної картини мовця); декларативи (ритуалізовані мовленнєві акти тощо) [136, с. 6].

Знання природи мовленнєвого акту, його видів та складових частин дає можливість педагогу прогнозувати, реалізувати і контролювати висловлювання в межах освітнього процесу, сприяє розвитку комунікативних вмінь та навичок, удосконалює розуміння і належне тлумачення сутності мовленнєвого акту як одиниці дискурсу, уможлиблює створення оптимальної роботи в системі освіти.

Для сучасної української школи важлива організація якісного освітнього середовища, що є сукупністю елементів та умов, необхідних для успішного здійснення спільної діяльності учнів та педагога. Взаємообмін інформацією, організація діалогічного мовлення, налагодження взаєморозуміння між співрозмовниками, реалізація мети спілкування здійснюється у певному комунікативному просторі.

Так, Н. Волкова визначає комунікативний простір як соціально-психологічне середовище, яке впливає на суб'єктів комунікації інформацією (її змістом, цінністю, новизною); засобами комунікації (вербальними, невербальними, інформаційно-комунікаційними), прийнятими у конкретному освітньому середовищі (навчальному закладі, студентській групі, класі); правилами спілкування; моральними нормами взаємодії; звичаями; мовленнєвими ритуалами тощо [32, с. 249].

Якісний комунікативний простір залежить від того, наскільки педагог та учні розуміють один одного, відчують себе партнерами у спілкуванні, будують суб'єкт-суб'єктні відносини. Визначальною є саме роль педагога як організатора комунікативного простору, він спрямовує навчальну діяльність учнів, стимулює, заохочує та активізує їхні зусилля. У навчально-пізнавальній діяльності комунікація визначає не лише кількість і якість знань, але й рівень взаємовідносин між усіма учасниками освітнього процесу, і саме ефективне спілкування у класі є засобом оптимізації навчання та виховання.

Завдяки правильно спланованому спілкуванню, у класі створюється сприятливий емоційний клімат, забезпечується управління соціально-

психологічними процесами в дитячому колективі, в освітньому процесі максимально реалізуються особистісні якості вчителя. Майже всі педагогічні уміння, зокрема, комунікативні, так чи так пов'язані із комунікативною діяльністю педагога, що пояснюється її специфічною спрямованістю – психологічною готовністю вчителя до організаторсько-комунікативної діяльності, яка є найважливішою умовою реалізації його інших педагогічних умінь [113, с. 95].

Комунікативна мета вчителя – це не лише досягнення взаєморозуміння у спілкуванні, а й ініціювання різнобічного, гармонійного розвитку учнів. Цього він може досягти, усвідомлюючи унікальність і неповторність людини як індивідуальності, враховуючи динамічність змін, що відбуваються з нею, розуміючи складність і неоднозначність процесу розвитку, вміючи бачити віддалені перспективи взаємодії, вселяючи тим, із ким спілкується, впевненість в успішному оволодінні знаннями, правильному особистісному зростанні. Педагог має усвідомлювати, що головна відповідальність за успіх комунікації покладена саме на нього як фахівця, який може і повинен знайти вихід із будь-якої комунікативної ситуації [32, с. 8–9].

До компонентів комунікативного простору міжособистісних відносин належать:

- суб'єкти комунікації, які за допомогою вербальних і невербальних засобів передавання інформації здійснюють процес взаємозв'язку;
- спільна комунікативна дія. Її особливість полягає у схрещенні, переплетенні потреб людей у певній інформації. Саме у спільній комунікативній дії заглиблена можливість задоволення потреб;
- зворотний зв'язок. Механізм зворотного зв'язку полягає у тому, що вчитель впевнюється у правильності інтерпретації своєї інформації лише тоді, коли відбудеться зміна ролей, внаслідок якої учень стає комунікатором, засвідчуючи своїми висловлюваннями, наскільки адекватно зрозумів суть інформації;

- спільне інформаційне поле. Інформація, що зародилася у процесі обміну (уточнення, доповнення тощо), значно глибша за первинну. Більше того, спільне інформаційне поле містить загальний настрій, відомості про особливості кожного суб'єкта, їх ставлення один до одного;

- механізми і феномени, що сприяють взаєморозумінню чи гальмують його. Якщо, наприклад, учитель постійно критикує учнів, то вони негативно ставляться і до такого педагога, і до предмету, який він викладає. Похвала ж учителя, його доброзичливість стосовно учнів є важливим засобом мотивації до навчання;

- загальний смисл, налагодження діалогічних відносин. Вони сприяють збагаченню, сприйняттю / несприйняттю інформації. Виникнення загального смислу пов'язане з однаковою мотивацією та спрямованістю, предметно-цільовою і ціннісною орієнтацією учасників міжособистісних взаємин, що виявляється у психологічній єдності, взаєморозумінні, узгодженості, впорядкуванні комунікативних дій [140, с. 70].

Характеристиками якісного комунікативного простору в класі є:

- атмосфера довіри;
- особистісний характер спілкування;
- участь усіх учнів у процесі комунікації, готовність до співпраці, ініціативність;
- інтерактивність, відкритість;
- використання ефективних комунікативних технологій;
- доступність, актуальність та повнота інформації, що передається;
- оптимальне використання каналів комунікації.
- безперервне вдосконалення комунікації спільними зусиллями педагога й учнів.

Якісний комунікативний простір передбачає координованість дій у класі, легкість міжособистісного спілкування, прискорює розв'язання завдань, забезпечує задоволення від роботи в колективі. Загалом будь-який процес комунікації може здійснюватися тільки в рамках комунікативного простору,

який визначається певним рівнем системності і зв'язності засобів комунікації, що фіксують реальні або потенційні можливості обміну інформацією між суб'єктами комунікації, допомагають реалізувати взаємодію, яка відбувається з урахуванням правил, норм та принципів спілкування. У комунікативному просторі педагог та учні на основі своїх комунікативних знань і вмінь, розуміння ситуації спілкування інтерпретують повідомлення, вступають у діалог. Роль учителя в організації комунікативного простору передбачає створення комфортних умов для активної пізнавальної діяльності, для розкриття потенційних можливостей учнів, розвитку їх творчих здібностей. Тому завдання педагога – розкрити вроджений дар кожного учня, створюючи таке середовище, де він може розвивати особистісні якості, розв'язати власні проблеми, «знайти» самого себе, здійснити самоствердження.

Психологічна єдність, взаєморозуміння є ще одним показником якісного комунікативного простору, який проявляється у вигляді погодженості, упорядкування комунікативних дій. Так, міра погодженості дій суб'єктів комунікації поперемінно залежить від їх залучення до загального контексту спілкування цілком і конкретної спільної комунікативної дії, зокрема. Зрозуміло, досягнутий рівень інтеграції суб'єктів комунікації за конкретних умов обміну інформацією може бути надзвичайно різним: від високого позитивного (коли спільна комунікативна дія набуває форми діалогу з високим рівнем взаєморозуміння й погодженості, з вагомими результатами комунікації) або достатнього (з рівнем задоволеності учасників комунікативного процесу) до негативного (коли наявні дезінтеграція суб'єктів комунікації, порушення спільного інформаційного поля і загалом порушення міжособистісних стосунків). Таким чином, зв'язок результатів комунікації і рівня інтеграції педагога й учнів під час спілкування очевидний: що вищим є рівень інтеграції комунікатора й реципієнта, то повніше задоволені потреби обох сторін в обміні інформацією, глибшим є загальний зміст повідомлення, змістовнішим стає діалог між співрозмовниками [141, с. 365].

Отже, розуміння педагогами основних аспектів педагогічного дискурсу, характеристик його комунікативного виміру становить основу для формування комунікативної компетенції вчителів та удосконалення їх фахової підготовки. Педагогічний дискурс скерований на гуманізацію професійної позиції суб'єктів освіти, змінює зміст комунікації учнів та педагогів, передбачає особистісно орієнтоване спілкування та успішну взаємодію всіх учасників освітнього процесу.

Основу комунікативної діяльності вчителя у педагогічному дискурсі складають практичні знання про способи цілеспрямованого використання мовних засобів для розв'язання завдань педагогічного спілкування. Педагогічна комунікація сприяє розв'язанню професійних завдань і здійсненню комунікації з різними суб'єктами освіти: колегами, учнями, їх батьками на основі використання комунікативних знань, умінь та навичок.

Організація якісного комунікативного простору педагогом є засобом оптимізації навчально-виховного процесу та умовою ефективної комунікації на уроці, де комунікативність учнів – пріоритетна. Тому завдання вчителя полягає у створенні позитивного психологічного клімату, активної міжособистісної взаємодії, успішного зворотного зв'язку за умови використання на уроках інтерактивних методів навчання. Доброзичлива атмосфера на уроці, спокійна розмова, увага до кожного висловлювання, позитивна реакція вчителя на бажання учня вербалізувати свої думки та переконання, допомога у виправленні помилок помилок, сприяння активній пізнавальній діяльності – все це є запорукою успішного засвоєння учнями нових знань, впливає на їх виховання, мотивує до особистісного розвитку.

1.3 Формування комунікативної компетентності вчителя іноземної мови у початковій школі як педагогічна проблема

Реформування сучасної освіти в Україні неможливе без педагога, що володіє високим професіоналізмом, творчим потенціалом, займає провідні

інтелектуальні позиції у суспільстві. Модернізація системи освіти визначається новими підходами до формування і розвитку високопрофесійного та компетентного вчителя, який удосконалив би сенс і характер навчання відповідно до вимог оновленої школи, поклавши в основу принципи гуманізму, повагу до розвитку дитячої особистості загалом, неупереджене ставлення до суб'єкта навчання, урахування інтересів школярів на уроках. Ефективність педагогічної діяльності передусім визначається педагогічною комунікацією, яка здійснюється в умовах співпраці педагога та учнів. Через таку взаємодію кожен з учасників засвоює загальнолюдський досвід, моральні, суспільні, педагогічні, комунікативні й інші цінності.

На сучасному етапі розвитку освіти змінилася і ускладнилася роль вчителя у школі, позаяк він уже не є основним джерелом інформації; доступність інформації сприяє розвитку самонавчання та самовиховання учнів, їх мобільності. Організація освітнього процесу вимагає передусім вміння налагоджувати взаємодію з учнями, спілкуватися з ними і спрямовувати їх діяльність, а також вміння пізнати кожну дитину. У психолого-педагогічній літературі в цьому сенсі говорять про комунікативну компетенцію вчителя як базову для плідної педагогічної діяльності. Сьогодні відбувається процес реформування української системи освіти та створення Нової української школи, формуються нові підходи, розробляються нові стандарти, висуваються сучасні вимоги до якості освіти. Нова концепція школи передбачає здатність педагога засвоювати новий зміст навчання та виховання, оволодівати інноваційними технологіями, формувати й удосконалювати свою комунікативну компетенцію [108, с. 16].

На сьогоднішній день реформування української школи загалом та початкової освіти зокрема може бути здійснене за умови, що вчитель початкової школи буде компетентним, висококваліфікованим спеціалістом у своїй галузі, не тільки матиме фундаментальну освітню підготовку, а й володітиме професійними знаннями та вміннями. Він мусить розуміти мету і важливість своєї професійної діяльності та її місце в цілісній системі

безперервної освіти, володіти професійною мобільністю, знати нові психолого-педагогічні вимоги до педагогічного процесу, володіти новими педагогічними технологіями. Це означає, що сучасний учитель – це творчий суб'єкт професійної педагогічної діяльності.

Для розгляду процесу формування комунікативної компетенції педагога початкової загальної освіти необхідно визначити зміст відповідних ключових понять: «компетенція», «компетентність», «комунікативна компетентність». Відповідно до Державного стандарту початкової освіти, компетентність – це набута у процесі навчання інтегрована здатність особистості, що складається зі знань, досвіду, цінностей і ставлення, які можуть цілісно реалізовуватися на практиці; компетенція – суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень у певній сфері діяльності людини. Комунікативна компетентність – здатність особистості застосувати у конкретному спілкуванні знання мови, способи взаємодії з навколишніми і віддаленими людьми та подіями, навички роботи у групі, володіння різними соціальними ролями [53, с. 3].

А. Хуторський говорить про поняття «компетенція» і «компетентність» як про загальне та індивідуальне. Компетенція включає сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знання, уміння, навички, способи діяльності), що належать до певного кола предметів і процесів, необхідних для якісної продуктивної діяльності. Компетентність – володіння людиною відповідною компетенцією, що включає її особистісне ставлення до неї і предмета діяльності. Отже, під компетентністю розуміється інтегративна якість особистості, що виявляється у її загальній здатності і готовності до діяльності, заснованої на знаннях і досвіді, які придбані в процесі навчання і соціалізації та орієнтовані на самостійну успішну участь у діяльності. А під компетенцією – сукупність взаємопов'язаних якостей особистості вчителя, заданих до певного кола предметів і процесів, необхідних, щоб якісно і продуктивно діяти щодо них [202, с. 56]. Незалежно від трактування, поняття компетентності є основою професійної діяльності. У педагогічних наукових дослідженнях йдеться про важливість у процесі формування професійної компетентності не тільки

інтеграції теоретичної і практичної підготовки, а й про необхідність оволодіння досвідом, формування функціональної та особистісної готовності педагога.

Терміном «компетентність» визначають рівень поінформованості фахівця у своїй професійній діяльності. Таким чином, компетентність – це результат професійного досвіду, такий наслідок його накопичення протягом професійного життя та діяльності, що забезпечує глибоке знання своєї справи, сутності виконуваної роботи, способів і засобів досягнення цілей, здатність правильно оцінювати професійну ситуацію, що склалася, і приймати у зв'язку з цим потрібне рішення. До структури компетентності входять такі основні елементи, як знання, досвід, професійна культура та особистісні якості фахівця. Компетентність педагога зумовлена особливостями, багатством, різноманіттям, інтегрованістю професійного досвіду і детермінована його культурою [73, с. 18].

Комунікативна компетентність – це здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, що включає систему внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікації в певному колі ситуацій міжособистісної взаємодії. Вона передбачає такий рівень взаємодії з навколишніми, який дає змогу в межах своїх здібностей і соціального статусу успішно функціонувати в суспільстві, а також включає певний життєвий досвід, ерудицію, наукові знання тощо [191, с. 35]

У цьому ж контексті, але дещо ширше, тлумачить цю категорію О. Боровець, вважаючи її системою внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікації в певному колі ситуацій міжособистісної взаємодії. Вона передбачає такий рівень взаємодії з довколишніми людьми, який уможливорює успішне функціонування у суспільстві, а також наявність життєвого досвіду, ерудиції, наукових знань тощо [23, с. 205].

Професійно-педагогічна комунікативна компетентність майбутнього вчителя – це інтегративне особистісне утворення, яке розглядається як результат сформованості професійних компетенцій та особистісних якостей (доброзичливість, тактовність, емпатійність, об'єктивність, толерантність,

організованість, ініціативність тощо) майбутнього вчителя, що дають змогу встановлювати психологічний контакт із школярами, їхніми батьками та колегами; логічно, науково та стисло передавати предметну інформацію; керувати процесом спілкування та організовувати педагогічно доцільну взаємодію в освітньому середовищі; виховувати гармонійно розвинену особистість, творчо розв'язувати педагогічні завдання, що виникають в освітньому процесі [103, с. 6–7]

Аналізуючи структуру комунікативної компетентності вчителя, психологи С. Максименко та М. Заброцький зупинилися на трьох компонентах, що складаються із відповідних знань і вмінь:

- гностичний компонент (система знань про сутність, структуру, функції та особливості спілкування взагалі та професійного зокрема; знання про стилі спілкування, зокрема, про особливості власного комунікативного стилю; фонове знання, тобто загальнокультурна компетентність, яка, не стосуючись безпосередньо професійного спілкування, допомагає вловити, зрозуміти приховані натяки, асоціації тощо, тобто зробити розуміння більш емоційним, глибоким, особистісним; творче осмислення, внаслідок якого спілкування виступає різновидом соціальної творчості);

- конативний компонент (загальні та специфічні комунікативні уміння, які допомагають успішно встановлювати контакт зі співрозмовником, адекватно пізнавати його внутрішні стани, керувати ситуацією взаємодії з ним, застосувати конструктивні стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях; культура мовлення; експресивні уміння, які забезпечують адекватний висловлюванням міміко-пантомімічний супровід; перцептивно-рефлексивні уміння, які створюють можливість проникнення у внутрішній світ партнера у спілкуванні та розуміння самого себе; домінуюче застосування організуючих впливів у взаємодії з людьми (порівняно з оцінними і, особливо, дисциплінуючими);

- емоційний компонент (гуманістична установка на спілкування, інтерес до іншої людини, готовність вступати з нею в особистісні, діалогічні взаємини,

зацікавленість власним внутрішнім світом; розвинуті емпатія та рефлексія; високий рівень ідентифікації з виконуваними професійними і соціальними ролями; позитивна Я-концепція; адекватні вимогам професійної діяльності психоемоційні стани) [190, с. 9–10].

Іноземна мова як навчальний предмет відрізняється від інших передусім тим, що його головною метою є формування комунікативних умінь, виступаючи метою, і засобом навчання. Сьогодні перед вчителем іноземної мови постають нові виклики, які передбачають застосування сучасних підходів до організації уроків, їх змістового наповнення, інноваційних прийомів та методів навчання. Об'єктом особливої уваги і творчого пошуку повинні насамперед стати комунікативна спрямованість уроку, посилення його освітнього і розвивального ефекту. Обов'язковою умовою ефективного навчання іноземної мови є врахування індивідуальних здібностей кожного учня, знання його особистості та рівня розвитку.

Тому комунікативна компетентність вчителя іноземної мови має свою особливість і її формування є складним процесом:

Рис. 1.1. Кому́нікативна компетентність вчителя іноземної мови

Для здійснення успішної педагогічної комунікації, створення доброзичливого психологічного клімату, ефективного засвоєння навчального матеріалу вчителю іноземної мови необхідні знання, вміння, навички педагогічної комунікації. Саме комунікативний компонент професійної педагогічної компетенції передбачає вміння встановлювати психологічний контакт з учнями, спрямовувати процес спілкування, підбирати методи взаємодії, мовні уміння, володіти культурою спілкування, здійснювати рефлексії своєї участі в комунікації, передбачати педагогічну ситуацію, налагоджувати і підтримувати зворотний зв'язок.

Комунікативна компетентність сприяє виникненню нових систем відносин, передачі інформації, її сприйняття учнями, забезпечення спільної творчої діяльності, налаштованості на спілкування. При організації педагогом групової роботи, заняття, спонукувані спочатку прагненням до спілкування, надалі набувають для учня особистісного інтересу, власної спонукальної сили. Цьому сприяє надання їм можливості варіативної поведінки, свободи у вираженні ставлення до одержуваної навчальної інформації, аргументації своєї точки зору; шанобливого відстоювання своєї думки; пошуку підстав для спільної позиції.

Комунікативна компетентність – це знання, вміння та навички, що допомагають педагогу домагатися цілей у процесах спілкування. Комунікативна компетентність дає змогу легко вступати в міжособистісні контакти, спрямовувати спілкування у потрібне русло. Дуже важливо підкреслити, що комунікативні знання, вміння та комунікативні здібності повинні проявлятися у педагога в процесі всієї педагогічної діяльності. Комунікативна компетентність – це володіння всіма засобами спілкування, вміння ними користуватися для досягнення визначених цілей.

Комунікативні знання – це знання про способи і засоби взаємодії з навколишніми людьми (знання про мову як засіб комунікації, про вербальні і невербальні форми спілкування, про можливості розвитку компонентів усного

мовлення для ефективної взаємодії з дорослими і дітьми, колегами, керівником і підлеглими).

Як узагальнений досвід людства в комунікативній діяльності, відображення у свідомості людей комунікативних ситуацій у їх причиново-наслідкових зв'язках і відношеннях; основа для здійснення будь-якої комунікації, самореалізації, збагачення особистісного комунікативного досвіду визначає комунікативні знання Н. Волкова [32, с. 249].

Поряд з професійними та комунікативними знаннями вчитель повинен володіти знаннями в галузі психології і педагогіки: знати характерні психолого-педагогічні особливості учнівського віку, індивідуально-типологічні характеристики особистості, особливості перебігу пізнавальних психічних процесів, форми мотивованої поведінки і закономірності розвитку мотиваційної сфери особистості, основні види та способи педагогічної взаємодії. Уміння бачити індивідуально-психологічні особливості школярів, враховувати їх при виборі форм педагогічної взаємодії відіграє важливу роль у формуванні мотивації учнів до набуття знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій на уроках іноземної мови.

Іншою важливою складовою професійної компетентності вчителя є комунікативні вміння, які визначаються як вміння розуміти мову навколишніх людей і робити свою промову зрозумілою для них, вміння висловлювати свої почуття, думки, плани, бажання, задавати питання, використовувати вербальні та невербальні засоби спілкування. Комунікативні вміння – комунікативні дії, засновані на ґрунтовній теоретичній і практичній підготовленості, що дає змогу творчо використовувати комунікативні знання, навички для відображення і перетворення дійсності [32, с. 249].

Комунікативні вміння, за словником термінології з педагогічної майстерності, – вид професійних умінь педагога, що відображають рівень його готовності до реалізації професійного спілкування (вміння соціальної перцепції, саморегуляції, вербального і невербального контакту з учнями, вміння управляти своєю поведінкою) [179, с. 19].

Комунікативні вміння педагога можна розділити на три групи:

- власне комунікативні вміння, які проявляються в умінні педагога вступати в контакти з людьми, будувати ділові та особистісно-емоційні стосунки. Це вміння педагога включитися у розв'язання проблем учнів, не вдаючись до диктату і не будучи нав'язливим. Від цього багато в чому залежать, зокрема, організаторські здібності вчителя: у встановленні в класі нормального психологічного клімату, в згуртуванні класу, в залученні школярів до занять.

- дидактичні вміння пов'язані з умінням педагога ясно і чітко пояснювати учням навчальний матеріал, вести навчальний діалог за допомогою питань, заохочувати учнів до обговорення проблеми. До дидактичних умінь відносять також уміння педагога викликати інтерес до свого предмету, передати учням свою захопленість ним. Всі ці вміння, хоча і не є власне комунікативними, базуються всі ж на умінні вчителя спілкуватися з учнями.

- ораторські вміння необхідні педагогу для здійснення насамперед освітньо-просвітницької функції. Для цього йому потрібні велика ерудиція і культура мови [72, с. 47–48].

Поклавши в основу основні компоненти навчально-виховного спілкування, можна виділити такі блоки професійно-комунікативних умінь учителя:

1. Соціально-психологічний блок (уміння спонукати учнів до спілкування, робити сприятливе враження, використовувати психологічні засоби – вербальні, невербальні механізми комунікативного впливу, навіювання, переконання, ідентифікації тощо).

2. Морально-естетичний блок (вміння будувати спілкування на демократичній основі, керуватися принципами професійної етики та естетики, організовувати творчу співпрацю з учнями).

3. Естетичний блок (вміння гармонізувати зовнішні і внутрішні особистісні прояви, бути артистичним, естетично виразним).

4. Технологічний блок (уміння використовувати навчально-виховні засоби, методи, прийоми, вибирати оптимальний стиль керівництва спілкуванням, дотримуватися педагогічного такту) [169, с. 2].

Оволодіння комунікативними знаннями, удосконалення комунікативних умінь сприяють виробленню комунікативних навичок – автоматизованих свідомих дій, що сприяють швидкому й точному відображенню комунікативних ситуацій, обумовлюють адекватність сприйняття, розуміння об'єктивного світу, вплив на нього у процесі педагогічної комунікації [32, с. 249].

Комунікація є найважливішим професійним інструментом педагогічної діяльності. Успішна комунікація – основна мета вивчення іноземної мови. Через безпосереднє спілкування педагога з учнем здійснюється засвоєння іноземної мови за допомогою мовленнєвого процесу. Саме педагогічні комунікативні здібності та навички допомагають вчителям створювати довірливі взаємини (атмосферу, клімат, особистий контакт), які є суттєвими для саморозкриття учнів без побоювання бути необ'єктивно оціненими. Комунікативна поведінка педагога, заснована на його коректності, гуманному ставленні до учнів, стимулює пізнавальний процес, підвищує мотивацію до навчання. Продуктивна комунікативна поведінка сприяє створенню у процесі навчання позитивної атмосфери, налаштовує на взаємодію [97, с. 89].

Ефективність навчання іноземної мови в школі багато в чому визначається рівнем професійного володіння мовою майбутнім вчителем. Вимога підготовки висококваліфікованих кадрів знаходить відображення і в кінцевій меті навчання у закладі вищої освіти, орієнтує студентів на повне оволодіння нормами іноземної мови в усній і письмовій формі, отримання теоретичних знань про мову і вміння користуватися ними як практично, так і теоретично для викладання іноземної мови. Специфіка іноземної мови як навчального предмету полягає у тому, що вчитель повинен забезпечити побудову освітнього процесу на комунікативній основі з метою забезпечення практичного оволодіння учнями іноземною мовою з урахуванням можливих

ситуацій спілкування. Виконання цього завдання вимагає особливого, професійного навчання майбутніх вчителів іноземної мови.

Саме оволодіння іншомовною комунікативною компетентністю дає вчителеві іноземної мови можливість формувати і розвивати творчу свідомість, яка проявляється в умінні поставити та реалізувати мету своєї діяльності і діяльності учнів. Комунікативна компетентність передбачає не тільки формування таких особистісних якостей, як товариськість, відкритість у взаємодії з іншими людьми, але і розвиток в учнів практичних умінь, здатності керувати своєю навчальною діяльністю.

Термін «іншомовна комунікативна компетентність» має багато визначень та зазнає переосмислення у міру того, як змінюється соціальна дійсність, уточнюються цілі навчання іноземних мов в суспільстві. Незважаючи на те, що всі дослідники дотримуються точки зору про багатокomпонентний склад іншомовної комунікативної компетенції, немає одностайності щодо її структури.

У контексті дослідження комунікативної компетенції зарубіжні вчені виділяють від трьох до шести базових компонентів. Ян Ван Ек виділяє такі компоненти, як: лінгвістичний, соціокультурний, соціолінгвістичний, стратегічний, дискурсивний, соціальний [241, с. 2–3], чотири компоненти описує Дж. Савіньон: граматичний, соціолінгвістичний, компенсаторний і компетенцію мовної стратегії [292, с. 8]. Науковці М. Канале та М. Свейн визначили, що комунікативна компетенція складається з: граматичної / лінгвістичної компетенції – знання правил граматики, синтаксису, фонетики, морфології, лексики мови, що вивчається, і вміння їх використовувати; соціолінгвістичної компетенції – знання прагматичного аспекту мовного акту, тобто знання про культурні цінності, норми та інші соціокультурні особливості спілкування, розуміння контексту спілкування, володіння інформацією про соціальний статус, стать, вік партнерів у спілкуванні та вміння використовувати ці знання; дискурсивної – знання правил згуртованості (граматичні зв'язки) і узгодженості (комбінація комунікативних функцій) різних видів дискурсу;

стратегічної компетенції – знання вербальних та невербальних стратегій із метою уникнення комунікативних бар'єрів [228, с. 29–30].

Відповідно до моделі, запропонованої в документі Ради Європи, комунікативна компетенція складається з трьох компонентів: лінгвістичного, соціокультурного і прагматичного [236, с. 108].

Лінгвістична компетенція включає у себе знання про мову, основні фонетичні, лексичні, граматичні, словотвірні явища і закономірності функціонування досліджуваної іноземної мови, її функціональні різновиди, уявлення про те, що в мові змінюється, які аспекти найбільш актуальні, яка роль мови в житті суспільства і людини. Педагог повинен мати необхідні лінгвістичні знання про структуру рідної та іноземної мов; володіти аналізом порівняння лінгвістичних явищ в рідній та іноземній мовах з метою визначення можливих переносів і запобігання явища інтерференції, знати основи риторики, бути ознайомленим з літературою та культурою країни, мова якої вивчається.

Основу соціокультурної компетентності утворюють знання про соціальну культуру суспільства, мова якого вивчається, правила і способи поведінки в ньому. Соціокультурна компетентність передбачає знання культурних традицій, звичаїв, норм, правил, особливостей іншомовної культури, національної ментальності. До цієї компетентності належить також уміння організувати спілкування і враховувати конкретну комунікативну ситуацію, що складається з уміння користуватися реаліями, особливими мовними зворотами, специфічними правилами мовного спілкування, характерними для країни, мова якої вивчається, тобто своєрідність в мові, яке свідчить про вплив звичаїв та культури. У зв'язку з орієнтованістю на соціальні норми соціокультурний компонент має великий вплив на мовне оформлення спілкування між представниками різних культур.

Прагматична компетентність – це сукупність знань, правил побудови висловлювань, їх об'єднання у текст (дискурс), вміння використовувати висловлювання для різних комунікативних функцій, будувати висловлювання іноземною мовою відповідно до особливостей взаємодії комунікантів.

Виражається у здатності побудови висловлювання відповідно до комунікативної і прагматичної метою. Прагматична компетентність складається із:

а) знання правил побудови висловлювання, їх об'єднання у текст (компетенція дискурсу),

б) уміння використовувати висловлювання для реалізації різних комунікативних функцій (функціональна компетенція),

в) уміння послідовно будувати висловлювання відповідно до схем взаємодії (компетенція схематичної побудови мови). Компетенція дискурсу включає вміння упорядкувати пропозиції в єдиний зв'язний текст з урахуванням теми, відомої / нової інформації, стилю і регістру спілкування, впливу на співрозмовника тощо. Оволодіння прагматичною компетенцією об'єднує такі аспекти: ступінь адаптації до мовних ситуацій, уміння вести діалог, розвиток теми висловлювання, цілісність і зв'язність висловлювання [236, с. 123].

Комунікативну компетенцію вчителя іноземної мови слід формувати у двох напрямках, розвиваючи як професійну педагогічну комунікацію, так й іншомовну компетентність, які, зі свого боку, взаємодоповнюються вербальною та невербальною комунікативними компетентностями, ІКТ-компетентністю (використання інформаційно-комунікаційних технологій) та інклюзивною комунікативною компетентністю.

Вербальна комунікативна компетентність вчителя, спрямована на встановлення ефективної взаємодії з учнями, визначається такими характеристиками:

- знання методів, прийомів, закономірностей, засобів вербальної комунікації;

- відповідність мовлення вчителя нормам та правилам мови, вміння організовувати діалогічне і монологічне мовлення;

- вміння організовувати комунікацію в освітньому процесі, керуючись професійною етикою і педагогічним тактом.

Важливим компонентом комунікативної компетентності вчителя іноземної мови виступає невербальна комунікативна компетентність, яка визначається:

- використанням різноманітних засобів невербальної комунікації;
- знанням специфічних культурних невербальних особливостей країни, мову якої вивчаємо;
- здатністю визначати значення невербальної комунікації у різноманітних комунікативних ситуаціях;
- усвідомленням важливості невербальної комунікації в освітньому процесі.

ІКТ-компетентність у комунікативній діяльності вчителя іноземної мови визначається вміннями:

- активно використовувати засоби ІКТ для успішної організації процесу навчання іноземних мов у школі;
- представляти навчальний матеріал із аудіо, відео чи графічним супроводом;
- використовувати різноманітні шляхи пошуку, обробки, аналізу, інтерпретації навчального матеріалу згідно з комунікативними цілями предмету «Іноземна мова»;
- організовувати дистанційне навчання іноземної мови.

В умовах впровадження та реалізації інклюзивної освіти закладах освіти, вважаємо важливим формування інклюзивної комунікативної компетентності вчителя іноземної мови, яка передбачає:

- знання методів проєктування інклюзивного освітнього процесу вивчення іноземної мови;
- вміння налагоджувати комунікацію з дитиною з ООП у процесі вивчення іноземної мови, враховуючи її фізіологічні та психологічні особливості;
- вміння організовувати комунікативну взаємодію дитини з ООП з однокласниками на уроках іноземної мови;

- вміння адаптовувати навчальний матеріал з іноземної мови до потреб дитини.

Саме ці складові комунікативної підготовки визначають успішного вчителя, спроможного організувати навчання іноземної мови на високому професійному рівні, забезпечити доброзичливий психологічний клімат на уроках іноземної мови, створити сприятливі умови для спілкування іноземною мовою усіх учнів та стимулювати їх до вивчення іноземної мови. В основі вчительської професії лежить комунікація, тому процес підготовки майбутніх вчителів іноземної мови у закладах вищої освіти слід зробити комунікативно-орієнтованим, тобто передбачити орієнтацію освітнього процесу на особистість студента, на розвиток його діяльності, комунікативних умінь і навичок, удосконалити комунікативну взаємодію викладачів і студентів в освітньому процесі. У зв'язку з цим рекомендуємо:

- впровадити в освітній процес навчальну програму курсу «Педагогічна комунікація», що передбачає опанування студентами основ педагогічної комунікації, формування комунікативних умінь, які допоможуть їм досягти високого рівня педагогічного спілкування та організувати вивчення цієї дисципліни на факультетах іноземної мови (див. додаток Б);

- розвивати комунікативні вміння і навички за допомогою комунікативних тренінгів, спрямованих на формування комунікативної компетентності майбутніх вчителів іноземної мови (див. додаток В);

- мотивувати майбутніх вчителів іноземної мови до самоосвіти у сфері комунікації (участь у вебінарах, курсах, конференціях, майстер-класах тощо).

Усе вищевказане показує, що застосування комунікативно орієнтованого навчання у закладах вищої освіти сприяє підвищенню ефективності формування комунікативної компетентності майбутніх вчителів. Комплекс педагогічних умов формування моделі комунікативної компетентності майбутнього вчителя включає такі умови:

- організаційні, що передбачають особистісно орієнтовану спрямованість процесу навчання, орієнтацію студентів на активну пізнавальну діяльність,

використання дидактичних матеріалів проблемного характеру, комунікативного забезпечення уроку;

- психологічні – створення доброзичливої атмосфери в колективі, навчання з урахуванням рівня розвиненості пізнавальних процесів, мотивації, особистісних якостей студентів;

- дидактичні – визначення мети і завдань, вдосконалення змісту навчання, включення до змісту занять завдань проблемного характеру, залучення студентів до мовленнєвої діяльності через методи активного навчання (сюжетні та рольові ігри, проведення дискусій та ін.)

На становлення комунікативної компетентності впливає також посилення особистісної спрямованості освіти, тобто забезпечення активності студента в освітньому процесі, що передбачає оновлення змісту освіти, зміну методів і технологій навчання. Формування і розвиток професійної комунікативної компетентності, умінь знаходити оптимальні засоби вербального і невербального впливу і взаємодії як важливого компонента педагогічної майстерності є одним з найбільш важливих завдань педагогічної освіти. Значимість цієї професійної якості підвищується у зв'язку з перебудовою педагогічних технологій від впливу до взаємодії, від пояснення до розуміння і взаєморозуміння, від монологу до діалогу. Ці перетворення передбачають розвиток здатності вчителя здійснювати ефективне педагогічне спілкування.

Однією з найважливіших умов спільної діяльності людей є комунікація. Для ефективної педагогічної взаємодії, досягнення більш повної реалізації освітніх цілей при роботі з класним колективом і з окремими учнями, вчителю необхідні розвинені комунікативні якості, які становлять інтегративний зв'язок ціннісних орієнтацій, моральних позицій і прагнень, знань, умінь, професійної етики.

Висновки до розділу 1

У розділі з'ясовано ступінь дослідженості проблеми у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі, окреслено історичні й соціокультурні передумови формування педагогічної комунікації, висвітлено етапи розвитку досліджень комунікації. Визначено науково-теоретичну сутність та складові педагогічної комунікації.

Розвиток педагогічної науки разом з історичними чинниками призвели до потреби переосмислення значення комунікації у розвитку особистості і на цих засадах – до переусвідомлення комунікативних принципів педагогіки та освітньої діяльності загалом.

Встановлено, що комунікативна взаємодія завжди має ефект, який полягає у певній реакції одержувача повідомлення, в змінах його свідомості і поведінки. Комунікація – це один з найважливіших механізмів розвитку науки, спосіб поширення інформації та нових знань. В умовах сучасності наукове спілкування створює умови для підвищення ефективності науково-педагогічної співпраці, посилення науково-дослідницької діяльності, сприяючи формуванню цілісного сприйняття науки суспільством, оскільки виступає ефективним засобом пропаганди та популяризації досягнень наукового прогресу. Педагогічна комунікація вважається важливим компонентом професійної діяльності вчителя, його педагогічної культури.

Доведено, що ефективність роботи педагога у сфері навчання іноземних мов визначається педагогічною комунікацією, яка здійснюється в умовах співпраці педагога та школярів. Під педагогічною комунікацією розуміється система, прийоми і навички взаємодії вчителя й учнівського колективу, змістом якого є обмін інформацією, надання навчально-виховного впливу і організація взаємодії-розуміння.

Виокремлено характерні ознаки комунікативного виміру педагогічного дискурсу, визначено його цілі, стратегії, жанри, тактики. Представлено функції

комунікативно орієнтованої мови педагога та складові компоненти комунікативного простору міжособистісних відносин.

Встановлено, що розуміння педагогами основних аспектів педагогічного дискурсу, характеристик його комунікативного виміру є основою для формування комунікативної компетенції вчителів, удосконалення їх фахової підготовки. Педагогічний дискурс скерований на гуманізацію професійної позиції суб'єктів освіти, змінює зміст комунікації учнів та педагогів, передбачає особистісно орієнтоване спілкування та успішну взаємодію всіх учасників освітнього процесу.

Проаналізовано структуру комунікативної компетентності вчителя та її компонентів, що складаються з відповідних знань, вмінь та навичок. Комунікативна компетентність – це знання, вміння і навички, що дають змогу педагогові досягати цілей у процесах спілкування. Комунікативна компетентність допомагає легко вступати в міжособистісні контакти, спрямовувати спілкування у потрібне русло.

Підсумовуючи багатогранну специфіку означеної теми, необхідно визнати, що основу комунікативної діяльності вчителя в педагогічному дискурсі складають практичні знання про методи застосування мовних засобів для розв'язання задач педагогічного спілкування. Педагогічна комунікація сприяє розв'язанню професійних завдань і здійсненню комунікації з різними суб'єктами освіти: колегами, учнями, їх батьками на основі використання комунікативних знань, умінь та навичок. Організація якісного комунікативного простору педагогом є засобом оптимізації освітнього процесу та умовою ефективної комунікації на уроці.

Основні положення першого розділу висвітлені в публікаціях: [89], [91], [92], [95], [97].

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПРИ НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Структура професійно-педагогічної комунікації у початковій школі

У процесі оновлення змісту та цілей освіти в нашій країні важливими є якісні зміни у вивченні основних базових дисциплін, у тому числі й іноземних мов. Оволодіння означеним навчальним предметом вважається необхідною складовою формування різнорозвиненої особистості. Важливість знання іноземних мов та вміння ними вільно спілкуватися зумовлена інтеграцією нашої країни в світовий соціокультурний простір. Діалог різних культур ставить завдання виховання особистості, яка буде здатна і буде бажати брати участь у міжкультурній комунікації іноземною мовою.

Сьогодні відбувається процес реформування української системи освіти та створення Нової української школи, формуються нові підходи, розробляються нові стандарти, висуваються сучасні вимоги до якості освіти. Нова концепція школи передбачає здатність педагога засвоювати новий зміст навчання та виховання, оволодівати інноваційними технологіями, формувати й удосконалювати свою комунікативну компетенцію [108, с. 16].

Основне завдання викладання іноземних мов в Україні сьогодні – це навчання мови як реального й повноцінного засобу спілкування, що зумовлює пошук шляхів підвищення якості підготовки з цього предмету. Одним з таких шляхів є перенесення початку навчання на ранній (дошкільний і молодший шкільний) вік і забезпечення неперервності курсу іноземної мови на наступних етапах.

У сучасних умовах раннє навчання іноземних мов стало одним з пріоритетних напрямків в реалізації мовної освіти, що знайшло відображення у запровадженні ефективних моделей комунікації між усіма учасниками освітнього процесу на початковому етапі. В умовах сьогодення виникає

потреба удосконалення та інтенсифікації процесу вивчення іноземних мов. Цей період розвитку характеризується активним пошуком способів удосконалення навчання як умови досягнення підвищення результативності процесу оволодіння учнями іноземної мови у початковій школі.

Саме педагогічна комунікація сприяє формуванню високопрофесійного та компетентного вчителя, який вдосконалив би сенс і характер викладання іноземних мов для дітей молодшого шкільного віку у відповідності до вимог сучасного освітнього процесу, що ґрунтується на ідеях гуманізму, особистісно орієнтованого спілкування, неупередженого ставлення до суб'єкта комунікації, врахування інтересів співрозмовника на уроках іноземної мови.

Компонентами професійно-педагогічної комунікативності вчителя є: стійка потреба в систематичній різноманітній комунікації з дітьми; взаємодія загальнолюдських і професійних елементів комунікативності; емоційне задоволення на всіх етапах процесу комунікації; наявність здібностей до здійснення комунікації; прагнення до набуття комунікативних навичок і вмінь [32, с. 23–24].

Комунікація є головним професійним інструментом освітньої діяльності. Успішна комунікація – основна ціль вивчення іноземної мови. Через безпосереднє спілкування вчителя з учнями здійснюється оволодіння іноземною мовою за допомогою мовленнєвого процесу. Саме педагогічні комунікативні вміння, здібності та навички допомагають учителям налагоджувати довірливі взаємини, які є суттєвими для саморозкриття учнів без побоювання бути необ'єктивно оціненими. Комунікативна поведінка педагога, заснована на гуманному ставленні до учнів, коректності, стимулює пізнавальний процес, підвищує мотивацію до навчання.

Педагогічна комунікація в освітньому процесі загалом та у навчанні іноземних мов зокрема є системою засобів, законів, принципів, які формують її структуру (рис. 2.1):

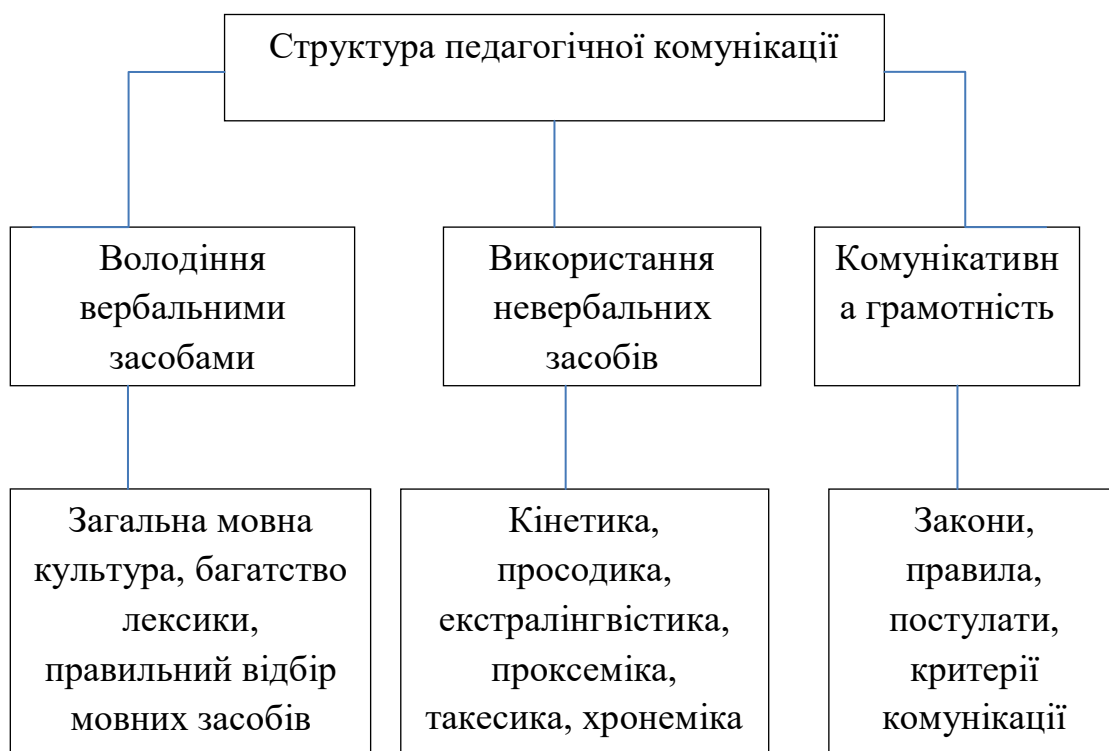

Рис. 2.1 Структура педагогічної комунікації

Вербальне спілкування здійснюється в освітньому процесі у всьому його різноманітті: в усній і письмовій формі, за допомогою монологу та діалогу, зовнішньої і внутрішньої мови. Мова – це не просто спосіб передачі знань, досвіду від педагога до учня, це особлива форма взаємозв’язку суб’єктів освітнього процесу. Повнота взаєморозуміння педагога і дитини залежить від застосування у педагогічній практиці усіх видів мовленнєвої діяльності, продуктивної і стимулювальної спрямованості мови вчителя, емоційної насиченості змісту діалогів і монологів, розуміння вчителем необхідності розвивати всі види мови (внутрішню і зовнішню, усну та письмову, монологічну та діалогічну). Найважливішим способом комунікації є діалогічна мова, яка передбачає рівність партнерів у спілкуванні, відмінність і оригінальність їх точок зору, орієнтацію кожного на розуміння, активну інтерпретацію його точок зору партнером, взаємодоповнення позиції учасників спілкування, співвідношення яких і є метою діалогу. Багатство

мовного оформлення думки, свобода володіння мовою, відсутність у ній зайвих слів допомагає учителю привернути увагу учнів, зрозуміло і доступно пояснити важкий матеріал, вчасно знайти потрібне слово для схвалення і мотивації.

Універсальним знаряддям міжособистісної взаємодії (у педагогічній практиці – вчителя з колегами, керівниками, їх батьками) виступає вербальна комунікація, яку Н. Волкова визначає як процес взаємообміну інформацією за допомогою мови (усної, писемної, внутрішньої), який відбувається за своїми внутрішніми законами, вимагає активної розумової діяльності та ґрунтується на певній системі усталених норм [32, с. 115].

Умовами ефективності мови викладача є: дотримання законів риторики; усвідомлення педагогічної задачі і мети мовного спілкування; авторитетність викладача; характер його взаємин з учнями; емоційне забарвлення ситуації; переконаність і аргументованість; новизна ідей і думок; виразність (образність, яскравість, емоційність); нормативне використання слів і мовних зворотів, нормативна побудова мови, її фонетичне відтворення; тон мови. Серед компонентів мовних здібностей особливо виділяють вміння орієнтувати мову на співрозмовника, високий рівень антиципації (передбачення впливу мови на слухачів), вміння слухати.

Вимоги до комунікативних якостей мовлення учителя зумовлені насамперед функціями, які воно виконує у педагогічній діяльності. Головними серед них можна назвати такі:

а) комунікативну – встановлення і регуляція взаємовідносин між учителем і учнями, забезпечення гуманістичної спрямованості розвитку учнів;

б) психологічну – створення умов для забезпечення психологічної свободи учня, прояву індивідуальної своєрідності його особистості; зняття соціальних затисків, які заважають цьому;

в) пізнавальну – забезпечення повноцінного сприймання навчальної інформації учнями, формування в них особистісного, емоційно-ціннісного ставлення до знань;

г) організаційну – раціональна організація навчально-практичної діяльності учнів [149, с. 69–70].

Інтеграція мовної освіти нашої держави у світовий та європейський простір ставить нові вимоги до мовленнєвої компетенції вчителя іноземної мови як до основного інструмента його педагогічної діяльності. Успішність спілкування, зі свого боку, залежить від уміння реалізовувати мовленнєвий намір, ступеня володіння одиницями мови й уміння вживати їх у конкретних ситуаціях іншомовного спілкування. У процесі навчання іноземної мови вчитель виступає її основним носієм. Діалог з учителем є провідною формою залучення дітей до усного мовлення цією мовою, а тому іншомовне дидактичне мовлення вчителя іноземної мови в початковій школі покликане служити:

- засобом створення штучного іншомовного середовища, необхідного для занурення учня в атмосферу нової для нього мови і формування умінь уважно слухати іншомовне мовлення вчителя, правильно на нього реагувати;

- засобом ознайомлення зі звуковим образом відповідної іноземної мови;

- еталоном для формування якісних навичок іншомовної вимови, яку учні починають опановувати;

- засобом регуляції мовленнєвої і немовленнєвої поведінки молодших школярів у ході розв'язання запланованих навчальних задач, спрямованих на:
 - а) засвоєння учнями мовного матеріалу (фонетичного, лексичного, граматичного);
 - б) формування навичок і вмінь іншомовного спілкування; в) здійснення контролю за рівнем їх сформованості [166, с. 48].

Вербальну комунікативну поведінку вчителя іноземної мови характеризують такі ознаки:

- правильність та чіткість (відповідність прийнятим граматичним, лексичним, орфографічним нормам іноземної мови, логічна послідовність подання навчального матеріалу, зрозумілість);

- простота і ясність (доступність мовлення та врахування вікових особливостей учнів; ясності іншомовного мовлення сприяє правильна вимова та наголошування слів, відповідний темп, уникнення перенасиченості мовлення термінами, складними й незнайомими словами);

- виразність мови досягається як підбором потрібних слів і синтаксичних конструкцій, так і активним використанням основних компонентів виразності усного мовлення – динаміки звучання голосу, тону, пауз, наголосів, інтонації, дикції;

- результативність проявляється в умінні вчителя іноземної мови словесно спонукати учнів до мотивованої мовленнєвої діяльності і керувати нею; ставити перед учнями комунікативні завдання та виконувати їх у процесі вивчення іноземної мови.

Професійна мова вчителя іноземної мови є еталоном для учнів молодших класів. У процесі засвоєння мови учні рівняються на лексико-граматичні конструкції у мові вчителя, імітують її звучання, застосовують подібні стратегії мовної поведінки. Мовлення вчителя іноземної мови є засобом навчання, а також зразком для наслідування, опорою, стимулом, який спонукає учня до комунікації, тому воно має бути зразковим, автентичним, відповідати можливостям і мовленнєвому досвіду дітей. Отже, перед учителем постає дуже важливе завдання – створювати на уроці живий потік мовлення, в якому багато разів у різноманітних контекстах, в атмосфері спілкування учителя з класом, виступають всі слова, словосполучення, конструкції, що їх учні вивчали, вивчають, і навіть ті, що вивчатимуться. Ситуації, які учитель може використати, не завжди можна передбачити, і тому певна частина висловлювань має характер імпровізації. Це, звичайно, вимагає від учителя винахідливості, гнучкого володіння мовою, уміння висловити багато думок, користуючись тим мовним матеріалом, яким володіють учні.

Володіння вчителем вербальними засобами комунікації передбачає такі вміння:

- вести урок іноземною мовою, встановлювати контакти вчитель – клас, вчитель – учень, учень – учень, засобами іноземної мови;
- перебудовувати свою промову залежно від конкретних умов навчання (спрощувати чи ускладнювати її, переходити від однієї форми мовлення до іншої, від монологу до діалогу, від усного мовлення до читання);
- словесно спонукати учнів до мотивованої мовленнєвої діяльності і управляти нею, ставити перед ними певні комунікативні завдання (при говорінні, аудіюванні, читанні, і письмі);
- створювати і використовувати навчально-мовні ситуації, стимулюючи мовленнєву діяльність учнів, керуючи нею шляхом поступового ускладнення мовних завдань, забезпечуючи єдність мовної діяльності і мовної поведінки учнів;
- створювати в учнів потреби у користуванні іноземною мовою в усній і письмовій формі;
- визначати характер помилок у мовленні учнів, виявляти їх причини, накреслювати шляхи їх попередження та способи їх усунення;
- організовувати позакласну роботу учнів іноземною мовою з метою вдосконалення практичних навичок і умінь та підвищення інтересу до неї як навчального предмету.

У рамках реформування української освіти та створення Нової української школи постають нові вимоги до підготовки висококваліфікованих фахівців іноземної мови, здатних забезпечити її успішне вивчення усіма учнями, стимулювати пізнавальний процес та підвищувати мотивацію до навчання. Висуваються певні вимоги і до мови вчителя: вона повинна відповідати багатьом вимогам, і передовсім – навчальним функціям, які і є метою її використання. Цих функцій багато, і вони різноманітні: наприклад, пояснення або надання інструкцій. Для кожної навчальної функції існують

різні експоненти (зразки мови), вибір яких залежить від контексту навчання та мети, потреб учнів, їх віку та рівня володіння мовою.

Функції та експоненти мови вчителя англійської мови:

- привернення уваги учнів (getting learners' attention). Ця функція важлива на різних етапах уроку, наприклад, на початку виконання завдання – вчитель хоче, аби деякі учні виконували завдання, а інші – їх слухали. Можливо, потрібно, щоб учні подивилися на дошку, або щоб завершили виконання завдання. Експоненти для цієї функції зазвичай бувають короткими, і вчителі переважно обирають власні висловлювання для привернення уваги.

- надання вказівок (instructing). Учитель дає учням вказівки протягом усіх етапів навчання: перед початком виконання завдань, під час виконання і в кінці як нагадування. Вказівки зазвичай проговорюють у наказовому способі – навіть з учнями вищих рівнів та старшого віку, проте вони мають бути ввічливими – можна вживати *“Please.../Shall you.../Can you please.../etc.”*.

- зразок (modelling). Учитель надає чіткий зразок потрібної форми мови. Коли надається зразок усно, важливо вимовляти саме те, що потрібно, аби учні повторили так, як це говорить вчитель. Також надаються й письмові зразки, наприклад, на дошці, щоб учні, виконуючи завдання, мали їх перед очима.

- заохочення (encouraging). Учні іноді не вистачає впевненості, і вони соромляться відповідати перед класом. Можна підтримати їх, використовуючи експоненти, що сприяють позитивному сприйняттю того, як вони виконують завдання, та можуть знизити рівень тривожності.

- виклик учня (nominating). Обираємо, кого викликати для відповіді чи виконання якогось завдання. Називаємо учнів на ім'я через багато причин, приміром, щоб привернути їхню увагу, щоб відповідали різні учні, щоб учні почувалися комфортніше.

- підказка (prompting). Щоб уникнути довгих пауз у виконанні завдання, можна стимулювати учнів продовжувати діяльність. Підказуючи,

можна пропонувати учням слова, фрази, ідеї або навіть час, щоб допомогти продовжити чи пригадати.

Мова вчителя на уроці – це один з дієвих чинників вивчення мови, оскільки учнівство бачить на практиці, що іноземною мовою реально можна користуватися – розуміти сказане та бути сприйнятим іншими [137, с. 1].

Навчити учнів не тільки розуміти іноземну мову, але й вільно спілкуватися з її допомогою – це важке завдання, ускладнене тим, що спілкування – не лише вербальний процес. Невербальні засоби відіграють важливу роль у процесі комунікації. За їх допомогою можна зрозуміти справжні почуття і думки співрозмовника. Відомий лінгвіст Г. Колшанський наголошував, що несловесні знаки це не лише доповнення до комунікації, а «особливий функціональний компонент парамовної системи, тобто та комунікативна підсистема, яка доповнює функцію вербальної комунікативної системи» [105, с. 13].

Неможливо досягти комунікативної компетенції, не володіючи знаннями про невербальні явища, які роблять комунікацію справжньою, допомагають досягти успіху в оволодінні іноземною мовою, уможлиблюють за відсутності природного мовного середовища створити умови, максимально наближені до реального іншомовного спілкування.

Існує багато тлумачень, визначень невербальної комунікації та її компонентів. Більшість лінгвістів відзначають, що невербальна комунікація – це тип комунікації, яка здійснюється за допомогою невербальних засобів, які, зі свого боку, є елементами комунікативного коду, що мають немовну природу та слугують для створення, передавання і сприйняття повідомлень, несучи різноманітну семантико-прагматичну інформацію у спілкуванні [14, с. 204].

Не існує загальноприйнятої класифікації невербальних засобів спілкування, але основними та необхідними для повного розуміння мовленнєвого акту є:

- кінетика (жести, міміка, контакт очима);

- просодика (тембр, висота, гучність голосу, артикуляція, ритм, темп, інтонація);
- екстралінгвістика (паузи, кашель, зітхання, сміх, плач);
- проксеміка (використання простору, відстань між комунікантами, вплив території);
- графеміка (почерк, шрифти);
- такесика або гаптика (дотик, потискування рук, прогладжування);
- хронеміка (використання часу, зокрема, час очікування початку/кінця спілкування, тривалість спілкування) [212, с. 54].

Ученим Р. Бердвістеллом було виокремлено п'ять основних видів рухів тіла, які виконують різні функції при спілкуванні та відіграють особливо важливу роль у процесі іншомовної комунікації – це рухи-символи, ілюстратори, регулятори, демонстратори, адаптери [222, с. 168]:

- 1) рухи-символи — це жестовий еквівалент слову чи фразі;
- 2) рухи-ілюстратори доповнюють вербальну комунікацію, описуючи або акцентуючи словесне повідомлення;
- 3) рухи-регулятори супроводжують мову, контролюючи та регулюючи спілкування;
- 4) рухи-демонстратори мають емоційний сенс і відображають почуття співрозмовників;
- 5) рухи-адаптери – це специфічні звички людини, які формуються ще в дитинстві та головним чином проявляються підсвідомо в процесі спілкування та загалом вказують на емоційний стан співрозмовника.

Саме така невербальна комунікація веде до успішного засвоєння іноземної мови та дає змогу ефективно і вільно спілкуватися з її носіями, враховуючи усі особливості та аспекти застосування невербальних засобів. Їхня істотна роль у спілкуванні стає очевидною при аналізі функцій, які вони виконують у навчанні іноземної мови:

- емоційна – допомагає виявити почуття, думки співрозмовника;

- конотативна – виявляє соціальні ролі та рівень відносин (симпатія/антипатія) між двома співрозмовниками;
- фактична – регулює розмову, структурує взаємодію (наприклад, початок / кінець розмови);
- ілюстративна – вказує, як невербальні явища можуть замінити, доповнити чи акцентувати словесне повідомлення (наприклад, кивок голови на знак згоди зі співрозмовником)
- зображальна – розкриває лексичне значення певних жестів (наприклад, «V» як знак перемоги) [298, с. 19].

Усі вищезгадані функції невербальної комунікації відіграють важливу роль у засвоєнні іноземної мови і коли йдеться про створення справжніх комунікативних ситуацій в класі, і коли треба мотивувати учнів до активної мовленнєвої діяльності.

Якщо у процесі навчання іноземної мови опускається невербальний аспект, то створюються штучні ситуації, які не відображають реального спілкування між її носіями. У таких випадках учні не вміють координувати слово і дію, мову і жести ні у спілкуванні іноземною мовою, ні в її розумінні. Саме невербальні засоби допомагають орієнтуватися у різних мовних ситуаціях, регулювати власну поведінку під час розмови з іноземцями. Емоційна функція невербальної поведінки може дати учням цінну інформацію про емоції та наміри співрозмовника, реакцію на комунікативний процес, можливі труднощі спілкування. Компоненти невербальної комунікації можуть заповнювати пропуски, недоліки чи помилки вербального спілкування, яке з тих чи тих причин було перерване, недостатньо зрозуміле чи інтерпретоване. Різноманітні невербальні явища можуть виникати на етапі контролю за якістю висловлення. Допустивши помилку, мовець обриває своє мовлення, робить заперечний чи інші специфічні жести, шукає більш адекватні мовні засоби для реалізації повідомлення, що викликає появу пробних пошукових ходів, пауз, певних видів жестів.

У вивченні іноземної мови невербальна комунікація відіграє ще більшу, важливішу роль, ніж в освоєнні рідної. Брак достатнього розуміння лексичних чи граматичних конструкцій, особливо в молодшому шкільному віці, часто можна компенсувати саме невербальними засобами, краще інтерпретувати ту чи ту комунікативну ситуацію, вчасно помітити помилки та виправити їх. Використання невербальних засобів у навчанні іноземної мови значно підвищує ефективність, позаяк ситуативний характер сприйняття навколишнього світу, властивий учням початкової школи, концентрує увагу передовсім на міміці, жестах, ритмі, інтонації, при відтворенні яких у свідомості дитини відбувається з'єднання усіх ланок комунікативного ланцюга.

Поєднання вербального та невербального спілкування іноземною мовою у класі може полегшити учням запам'ятовування нових слів чи граматичних структур. Важливою перевагою невербальної комунікації є зворотний зв'язок. Тобто вчитель, використовуючи міміку, жести, інтонацію, може допомогти учневі краще зрозуміти повідомлення і проконтролювати рівень засвоєння нового матеріалу. Ефект спілкування іноземною мовою зростає, якщо вчитель виявляє достатню увагу до зворотного зв'язку, активізує його запитаннями, коментарями, уточненнями. Отже, названі вище засоби комунікації повинні також увійти до практики навчання іноземної мови.

Усвідомлення важливості невербальних засобів при усно-мовленнєвій взаємодії і володіння ними є умовою адекватного сприйняття комунікації загалом, вербального й невербального компонентів зокрема. Це дає підставу стверджувати про неможливість штучної ізоляції невербального спілкування від процесу вивчення іноземної мови і необхідність залучення невербального компонента до процесу навчання іншомовного спілкування [6, с. 236].

Ефективне спілкування іноземною мовою – це не тільки мовна компетенція. Одна з головних цілей – допомогти дітям стати міжкультурними мовцями, тобто формування комунікативної компетенції передбачає також засвоєння достатнього обсягу позамовної інформації для адекватного

спілкування та взаєморозуміння з носіями мови, адже будь-яка мова відображає історію народу, його культуру, звичаї та традиції, особливості спілкування, соціальні відносини.

Оволодіння невербальним змістом спілкування важливе не тільки для комунікації, але й для формування внутрішнього світу учня, його ставлення до носіїв мови і до культури. У різних культурах жести, міміка, погляд, відстань між співрозмовниками мають різне смислове значення. Найбільшу перешкоду для міжкультурного спілкування, як правило, становлять не лінгвістичні помилки. Хоча незнання граматики іноземної мови чи недостатній словниковий запас можуть зробити розмову незрозумілою, але вони рідко гальмують сам процес комунікації. Порушення ж у невербальній поведінці мають більш серйозні наслідки, навіть призводять до зриву спілкування, позаяк певні жести, міміка та інші невербальні засоби, прийнятні у нашій культурі, можуть недоречно сприйматися чи інтерпретуватись іноземцем. Невербальні коди разом з мовними та іншими складниками національних культур слугують індикаторами міжкультурних стилів комунікації, які мають специфічні ознаки і знання яких забезпечить успіх у налагодженні контактів з іноземцями [122, с. 224].

Існує низка методів, які можуть бути використані для того, щоб практикувати різні форми і засоби невербального спілкування іноземною мовою у класі. Вони передбачають використання зображень і аудіовізуальних матеріалів, а також рольові ігри, відео-конференції з носіями мови або спілкування з іноземцями у реальному житті. Учні повинні мати можливість слухати носіїв мови і бачити їх тоді, коли спілкуються іноземною мовою. З цієї причини можна обговорювати в класі, які невербальні форми комунікації використовуються або спостерігаються за носіями мови під час розмови.

Доцільними є використання багатьох вправ та засобів, які можуть допомогти учням засвоїти специфіку невербальних явищ іноземної культури, проаналізувати їх відмінність у рідній культурі, сприяти правильному використанню невербальних компонентів при спілкуванні іноземною мовою:

1) перегляд навчальних фільмів іноземною мовою. Спочатку учні дивляться фільм без звуку, аналізують невербальні явища та визначають їхню роль у спілкуванні між героями фільму. Потім вчитель вмикає звук для перевірки правильності відповідей

2) використання різноманітних аудіо матеріалів. Учні аналізують фонетичні характеристики голосів і навчаються визначати відповідні емоції;

3) залучення учнів до драматичної діяльності на уроках іноземної мови (рольові ігри, організація вистав тощо) [204, с. 94].

Усі ці засоби розширюють і поглиблюють обізнаність учнів про значення невербальної комунікації у процесах взаємодії. Вони допомагають узгоджувати усне мовлення з жестами, мімікою і рухами тіла. Учні вчаться адаптовувати швидкість мовлення залежно від ситуації і, відповідно, регулювати їх тон та інтонацію, щоб підтвердити вербальний зміст повідомлення або уникнути непорозумінь. Ще одна перевага навчання невербального спілкування виявляється тоді, коли учні вчаться використовувати іноземну мову в тій чи тій ситуації, формують ставлення до співрозмовника, проявляють увагу, реагують на сказане раніше.

Комунікативна грамотність педагога є одним з найважливіших компонентів професійно-педагогічної культури. Необхідність її формування зумовлена тим, що вчитель постійно залучений до процесу спілкування, який передбачає різноманітні і багатопланові відносини з тими, хто стає партнером у комунікації: з учнями, їх батьками, колегами. Ці відносини виникають і розвиваються у процесі спільної освітньої діяльності, найважливішою умовою здійснення якої є педагогічна комунікація.

Мовознавець Ф. Бацевич визначає комунікативну грамотність як сукупність комунікативних знань, умінь і навичок людини, які дають їй змогу ефективно спілкуватися в усній і писемній формах; знання законів, правил та засобів ефективної усної й писемної комунікації [14, с. 328].

Комунікативна грамотність педагога – це знання правил спілкування, вміння співвіднести їх з конкретною ситуацією. Вона включає культуру

мовлення, мовну грамотність, знання з педагогіки і психології, знання про логіку та етику спілкування [148, с. 1].

Лінгвіст Й. Стернін аналізує закони комунікації, які пов'язані із закономірностями процесу спілкування, психологічними особливостями учасників комунікації, умовами спілкування. Розглядаючи застосування цих лінгвістичних законів у освітньому процесі, нами визначено, що вони відіграють важливу роль і в педагогічній комунікації та виступають запорукою ефективності засвоєння навчального матеріалу. Особливо значущими закони спілкування є в процесі вивчення рідної та іноземної мов, оскільки ці предмети визначаються саме своєю комунікативною природою. Нижченаведені закони поліпшують процес засвоєння учнями іноземної мови та створюють позитивний психологічний клімат для усіх учасників освітнього процесу [185, с. 99–100]:

1. Закон дзеркального розвитку комунікації полягає у тому, що співрозмовник в процесі комунікації імітує стиль спілкування свого співрозмовника. Це робиться людиною автоматично, практично без контролю свідомості. Доброзичлива манера спілкування, яку створює вчитель, робить учнів також доброзичливими, агресивна ж манера, крик вчителя викликає в учнів бажання віддзеркалити і відповісти тим же.

2. Закон залежності спілкування від комунікативних зусиль: ефективність спілкування прямо пропорційна комунікативним зусиллям. Тобто, що більше комунікативних зусиль затрачає учитель, то вища ефективність його педагогічного впливу, то більш успішно відбувається засвоєння іноземної мови молодшими школярами.

3. Закон прогресивного зростання нетерпіння слухачів: яким би не був цікавим оратор або оповідач, як би не були розташовані до нього слухачі або співрозмовники — що довше він говорить, то менше його слухають і більше думають про те, що він, очевидно, затягнув свою промову і йому час закінчувати. Що довше говорить учитель, то неуважнішими й нетерплячішими стають учні, особливо молодшого шкільного віку. Отже, важливо забезпечити

доцільну зміну видів діяльності протягом уроку для підтримки активної уваги та пізнавальних інтересів учнів.

4. Закон зниження рівня інтелекту аудиторії зі збільшенням її чисельності: що більше учнів у класі, то нижчим є рівень успішного засвоєння навчального матеріалу. Це варто враховувати при формуванні груп для вивчення іноземної мови.

5. Закон мовленнєвого самовпливу: словесне втілення ідеї або емоції формує цю ідею або емоцію у мовця. Як свідчить практика, словесне втілення певної думки дає змогу людині впевнитися у ній, остаточно утвердити її для себе. Тому важливо учителям організувати спілкування на основі засвоюваного матеріалу, створити сприятливі умови, які спонукають до спілкування, щоб учням було приємно слухати, говорити, читати і писати на мові, що вивчається.

6. Закон емоційної афіліації («зараження»): особи, які перебувають в однаковому емоційному стані, прагнуть об'єднатися в групу і спілкуватися один з одним. Тобто, створення позитивного емоційного настрою на уроці є передумовою успішного засвоєння іноземної мови. Учні молодшого шкільного віку пізнають світ через емоції, через емоційну пам'ять, а значить, саме вони відіграють одну з найважливіших ролей у формуванні особистості. На уроці саме педагог є для учнів джерелом емоцій, і дуже важливо, щоб вони були винятково позитивними. Тільки позитивні емоції стимулюють пізнавальну діяльність учнів, їх бажання брати участь в ході уроку, активно залучатися до роботи і взаємодіяти з вчителем та однокласниками.

Тому комунікативна грамотність передбачає адекватну комунікативну поведінку педагога, тобто його вміння ефективно і безконфліктно вести спілкування у стандартних комунікативних ситуаціях. Вона передбачає знання вчителем норм, правил, принципів і прийомів ефективного спілкування і вміння застосувати їх у потрібній комунікативній ситуації.

Комунікативна грамотність передбачає дотримання комунікативного кодексу – системи принципів, правил і конвенцій, які ґрунтуються на певних

категоріях і критеріях та регулюють мовленнєву поведінку учасників комунікації [212, с. 283]. Комунікативний кодекс розглядає мовленнєву поведінку співрозмовників як продумані та усвідомлені дії спілкування і виступає регулювальною системою для аналізу мовленнєвої поведінки, її успішної чи неуспішної організації, базується на принципі кооперації Г.Грайса та принципі ввічливості Дж. Ліча.

Учений Г. Грайс виділяє в комунікації принцип кооперації, який відіграє важливу роль і в освіті, забезпечуючи успішне оволодіння знаннями та формування гармонійно розвиненої особистості. У його рамках Г. Грайс виділяє і більш конкретні постулати (максими), дотримання яких удосконалює організацію освітнього процесу [249, с. 46–47]:

- Тематична відповідність забезпечує дотримання максими релевантності, згідно з якою зміст висловлювання або репліки має відповідати загальній темі заняття.

- Продуктивна організація мовлення педагога виходить на перший план, висуваючи чіткі вимоги до лексико-граматичної побудови розмови: точність і ясність мовлення, доступність, уміння відобразити думки повністю, правильна вимова іншомовних слів, фонетична виразність, емоційність. Усі ці вимоги відображають максимум манери.

- Дотримання максими кількості викликає певні труднощі, оскільки вимоги до ступеня інформаційного наповнення висловлювання можуть змінюватися залежно від знань учнів, їхніх психологічних та вікових особливостей, емоційного стану. Перевантаження навчання інформацією пригнічує творчу діяльність учнів, тому функції вчителя полягають насамперед у відборі та правильному дозуванні інформації.

- Максима якості передбачає істинність висловлювань педагога, відсутність хибних тверджень у спілкуванні з учнями і обґрунтованість пояснень.

Іншим важливим і необхідним у педагогічній комунікації є принцип ввічливості, запропонований Дж. Лічем. Він забезпечує рівновагу спілкування,

створюючи передумову для комунікативного співробітництва. Аналізуючи означений принцип, Дж. Ліч сформулював такі максими [265, с.125]:

- максимуму такту, яка полягає у виборі засобів педагогічної взаємодії, уміння у будь-якому випадку використовувати найоптимальніші способи виховного впливу, важливим є ціннісне ставлення до учнів і моральні якості вчителя, серед яких увага й розуміння, повага до гідності учня об'єднуються з терпінням і витримкою, умінням контролювати свій емоційний стан і приймати обдумані рішення;

- максимуму великодушності, яка передбачає уникнення домінування впродовж спілкування. У такому випадку комунікація будується на демократичних засадах. Вчитель забезпечує суб'єкт-суб'єктне спілкуванням, враховуючи інтереси інших учнів, а також їхні почуття, емоції, переживання, визнає цінність особистості кожного;

- максимуму схвалення, при якій педагог створює сприятливі умови для комунікативного процесу у класі, формує необтяжливий мовленнєвий фон. Реалізація цього принципу створює в класі атмосферу безпеки, довіри, відкритості, яка дає змогу учням вільно спілкуватись. Цей принцип тісно пов'язаний з принципом творчої, дослідницької позиції учнів;

- максимуму скромності, яка стосується сфери самооцінки комунікантів; її недотримання призводить до конфлікту самооцінок в учасників мовної комунікації (адже відомо, що важко налагодити контакт з людиною, в якій завищена чи занижена самооцінка). Тому завдання вчителя полягає у формуванні адекватної самооцінки учнів. Вимогливість, справедливе ставлення та доброзичливість до школярів, об'єктивна педагогічна оцінка якостей особистості, результатів її діяльності – все це створює сприятливі умови для формування адекватної самооцінки, яка стає основою ефективної комунікації;

- максимуму згоди, що не дозволяє накопичувати конфронтацію, а пропонує уникати конфліктів комунікації у класі через взаємну корекцію

комунікативних тактик співрозмовників. Замість того, щоб загострювати суперечності, слід працювати над ними;

- максимуму симпатії. Це максима доброзичливості. Вона створює довірливі взаємини у класі, які є суттєвими для саморозкриття учнів без побоювання бути необ'єктивно оціненими. Коректне, гуманне ставлення до учнів, стимулює пізнавальний процес, підвищує мотивацію до навчання. Учителеві слід постійно підтримувати діалог з учнями, заохочувати їх до спілкування іноземною мовою. Саме він постійно перебуває у взаємодії з учнями, підтримує з ними контакт, легко помічає зміни в психологічному кліматі учнівського колективу та гнучко реагує на них. У такому спілкуванні переважає стиль дружної взаємодії, а труднощі, що виникають, творчо долаються спільними зусиллями.

Комунікативно грамотний педагог у будь-якій комунікативній ситуації завжди буде поводитися правильно, культурно і ефективно, будуватиме спілкування з урахуванням всіх параметрів комунікативної ситуації – національності, віку, рівня культури, знань, емоційного стану учнів.

Отже, успішна вербальна комунікація вчителя іноземної мови сприяє кращому розумінню учнями молодших класів іноземної мови, прискорює процес навчання, збільшує їх мотивацію до вивчення іноземної мови. На уроках саме мова вчителя допоможе істотно поліпшити взаємодію з учнями, а відтак розкрити суб'єктний потенціал кожного з них, а завдання вчителя полягає у створенні ефективних дидактичних умов для кращої мотивації молодших школярів до спілкування й подолання комунікативних бар'єрів і труднощів. Підвищення ефективності навчання іноземної мови у школі безпосередньо залежить від успішної комунікації усіх учасників освітнього процесу.

Застосування невербальних компонентів у навчанні іноземної мови має велику значущість і сприяє кращому розумінню іноземної мови, допомагає подолати труднощі спілкування, а також розвиває міжкультурну комунікацію учнів. Невербальний зміст спілкування прискорює процес навчання, підвищує

якість засвоєння іншомовного матеріалу, усуває «штучність» спілкування, налагоджує комунікативну взаємодію. Вивчення невербальних компонентів повинно увійти до практики навчання іноземної мови у школі та стати одним із засобів інтенсифікації освітнього процесу.

Комунікативна грамотність педагога відіграє важливу роль в організації навчального процесу та передбачає знання педагогом законів, правил та прийомів ефективної комунікації, вміння успішно їх реалізувати на уроках іноземної мови. Успішна комунікація між вчителем та учнями забезпечує створення доброзичливої атмосфери, позитивного психологічного клімату в класі, допомагає учням вільно спілкуватись іноземною мовою, відкрито висловлювати свої думки та погляди, ефективно співпрацювати з вчителем та однокласниками. Вчитель іноземної мови повинен досконало володіти не тільки лінгвістичними знаннями та мати гарну методичну підготовку, але й бути комунікативно грамотним. Роль вчителя полягає у тому, щоб, організовуючи процес навчання іноземної мови, дотримуватися певних законів, правил, постулатів комунікації. І це забезпечить успішне спілкування на заняттях іноземної мови, стимулюватиме учнів до іншомовної комунікації.

2.2. Критерії успішної педагогічної комунікації на уроках іноземної мови у школі

На сьогодні навчання іноземної мови розглядається під кутом зору комунікативної діяльності, вміння спілкуватися. Предмет «іноземна мова» відрізняється від інших саме комунікативною спрямованістю. Учні отримують можливість користуватися мовою як засобом спілкування на уроках іноземної мови, тому триває пошук способів їх вдосконалення, підвищення їх ефективності та дієвості. Критерії успішної педагогічної комунікації визначаються як умови та способи ефективної реалізації

комунікативної взаємодії, підвищення ефекту мовленнєвого впливу, налагодження взаєморозуміння між усіма учасниками освітнього процесу.

У наш час процес навчання іноземної мови вбачається не як індивідуальна робота учнів з навчальним матеріалом, з предметом навчання, а як в особливий спосіб організоване спілкування. Його основною функцією на уроці є встановлення взаємодії вчителя і учнів, учнів один з одним, що є запорукою засвоєння школярами мовного досвіду іноземної мови. Розглянувши педагогічну комунікацію як організовану діяльність вчителя та учнів на уроках іноземної мови, нами було визначено критерії, які забезпечують успіх у навчанні цього предмету (рис. 2.2).

Інтерактивна взаємодія характеризується високим показником інтенсивності спілкування учасників, їх прямою комунікацією, зміною використаних прийомів та форм спілкування, що допомагає урізноманітнити сприйняття інформації, тим самим поліпшуючи її засвоєння [188, с. 14]. Важливою характеристикою є взаємодія з учнями на різних етапах процесу опанування іноземною мовою. Учасники освітнього процесу спільно працюють над вивченням іноземної мови, формулюють теми, вчитель дослухається до різних точок зору. Такий комунікативний підхід передбачає майстерність вчителя у створенні атмосфери інтерактивного спілкування, заохочуючи усіх висловлюватися відкрито. Окрім комунікативних навичок, для цього потрібні вміння правильного планування уроків іноземної мови, які забезпечували б розв'язання проблем чи врегулювання складних ситуацій, пов'язаних зі змістом уроку, та залучали учнів як інтелектуально, так і емоційно до вивчення іноземної мови.

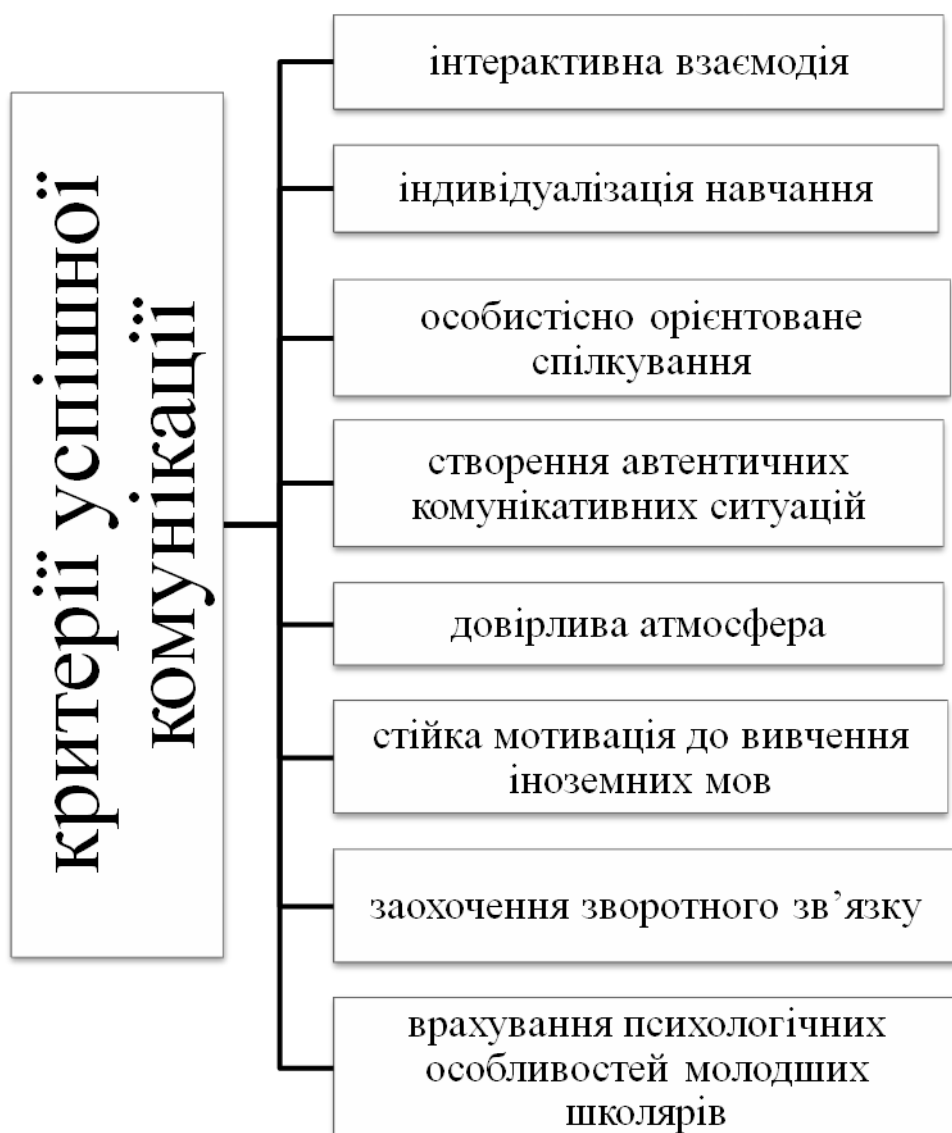

Рис. 2.2 Критерії успішної комунікації

Співпраця у навчанні іноземної мови розглядається не тільки як допомога учневі при розв'язанні складних навчальних завдань, не тільки як об'єднання зусиль педагогів і учнів, а й як самостійна робота учнів. При такому розумінні співпраці мова йде про взаємодію, яка будується на відносинах взаємного інтересу і довіри. Конкретні форми і прийоми можуть застосовуватися на різних етапах навчання: при формулюванні цілей роботи і її плануванні, при засвоєнні нового матеріалу, на етапі застосування і контролю знань. Якщо учень хоч на якийсь момент стає порадником вчителя або однокласників, якщо знає, що від його дій залежить успіх спільної справи, позиція його змінюється. У цьому випадку йому потрібно виявляти

креативність, ініціативу і самостійність. Тому важливим є спонукання до співпраці, яка стимулює позитивну мотивацію до вивчення іноземної мови.

Суть успішного засвоєння іноземної мови полягає у тому, що освітній процес відбувається тільки шляхом постійної, активної взаємодії всіх учнів. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де і учень, і вчитель рівноправні, рівнозначні суб'єкти, розуміють, що вони роблять, рефлектують з приводу того, що вони знають, вміють і здійснюють. Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, що ефективно сприяє формуванню вмінь та навичок у молодшого школяра, допомагає йому позбутись скутості й розгубленості, притаманних більшості учнів на початковому етапі вивчення іноземної мови. Крім того, використання інтерактивних методів допомагає реалізувати ідею співробітництва тих, хто навчає, і тих, хто навчається, вчить їх конструктивної взаємодії, сприяє оздоровленню психологічного клімату на уроці, створює доброзичливу атмосферу, значно підвищує мотивацію учнів до навчання [188, с. 7].

Тенденції розвитку освіти показують необхідність створення умов для того, щоб кожен учень зміг розкрити внутрішні можливості для формування своєї індивідуальності. Індивідуальний підхід створює найсприятливіші можливості для розвитку пізнавальних сил, активності, здібностей і обдарувань кожного учня. Особливо важливу роль індивідуалізація навчання відіграє у процесі вивчення іноземної мови на початковому етапі. Тоді вчителю необхідно забезпечити сприятливі умови навчання для всіх учнів, передбачити труднощі, які найчастіше виникають у них, і отже, не дати проявитися якостям, які можуть призвести до прогалин у засвоєнні знань і способів діяльності

Індивідуальний підхід є одним з важливих принципів навчання. Як вказується у педагогічному словнику, індивідуалізація процесу навчання – це організація навчально-виховного процесу, при якій вибір способів, прийомів, темпу навчання враховує індивідуальні відмінності учнів, рівень розвитку

їхніх здібностей до навчання. Ставлячи метою забезпечити максимальну продуктивну роботу всіх учнів, індивідуалізація має здійснюватися на всіх етапах навчання [42, с. 142].

Індивідуалізація передбачає:

1. Індивідуально орієнтовану допомогу учням в усвідомленні власних потреб, інтересів, цілей навчання.
2. Створення умов для вільної реалізації заданих природою здібностей і можливостей.
3. Підтримку школяра у творчому самовтіленні.
4. Підтримку школяра у рефлексії [129, с. 306].

Індивідуалізація навчання передбачає диференційований підхід у навчанні. Диференційоване навчання у процесі вивчення іноземних мов – це вивчення індивідуальних особливостей учнів, їх розподіл за групами і організація їх роботи над виконанням певних навчальних завдань, які сприяють кращому засвоєнню іноземної мови.

Вивчення інтересів і здібностей школярів, їх навчальних можливостей, а також аналіз перспектив розвитку цих можливостей має здійснюватися ще на початковому етапі вивчення іноземних мов. Важливим є підбір і використання завдань диференційованої ступеня складності, диференціювання умов виконання цих завдань (різна допомога вчителя сильним і слабким учням, різний час для виконання завдання, для обдумування відповіді тощо), а також форм контролю за їх виконанням.

Крім того, організація роботи з індивідуалізації і диференціації навчання вимагає особливого педагогічного такту. Якщо вчитель дасть зрозуміти, що одних учнів він вважає розумнішими, ніж інших, тоді диференційований підхід не дасть позитивних результатів. Кожному учневі потрібно дати зрозуміти, що для підняття на вищу сходинку у вивченні іноземної мови, необхідно виконати низку простих завдань; крім того, пояснити, що при бажанні він може зробити вправи більш високого рівня, але при обов'язковому виконанні

завдань свого рівня. До того ж розподіл учнів на групи має чисто умовний і тимчасовий характер.

Важливим у навчанні іноземних мов є саме особистісно орієнтоване спілкування, яке розглядається як таке, що спрямоване на учня, – саме дитина постає у центрі освітнього процесу. Організовуючи особистісно орієнтоване навчання, вчитель сприймає учня як особистість з властивими їй особливостями характеру, цінностями та ставленням до навколишнього світу. При цьому береться до уваги розвиток самобутності та неповторності кожного учня, розкриття його природних здібностей на основі створення такого середовища, в якому він зможе повністю проявити особистісні якості, розв'язати власні проблеми, «знайти» самого себе, самоствердитись.

Особистісно орієнтоване спілкування – це складна психологічна взаємодія, яка передбачає виконання певних нормативних функцій з виявом особистого ставлення. Воно спрямоване не так на виконання завдань, як на розвиток особистості учнів. Таке спілкування потребує певного рівня внутрішньо детермінованої активності особистості, за якого учні не йдуть за обставинами, а здатні самі створювати ці обставини, виробляти свою стратегію і свідомо вдосконалюватися [126, с. 39].

Учитель, налаштований на особистісно орієнтоване спілкування, має бути відкритим і справедливим, із довірою ставитися до дітей, визнавати їх неповторність, цікавитися їхнім життям, проблемами, уміти бачити поведінку учнів їхніми очима, відчувати їх внутрішній світ. Він повинен вірити в сили кожного учня, уміти сформулювати в нього надію на успіх, надавати йому допомогу в духовному зростанні. Одне з найістотніших і найскладніших завдань учителя – берегти і розвивати в дитини відчуття власної цінності, значущості, компетентності, зосереджувати увагу на її потребах, уподобаннях, визначати персональний шлях до досягнення успіху. Якщо дитина негативно оцінює себе, завдання педагога – за допомогою можливостей спілкування

трансформувати ці уявлення в позитивні, розвивати самосприйняття і потребу в самовдосконаленні [126, с. 39].

Винятково важливою умовою емоційного комфорту учнів на уроці, на думку О. Савченко, є особистісно орієнтоване спілкування з учителем, яке ґрунтується на довірі, підтримці їх навчальних зусиль. Школярам дуже хочеться, щоб на уроці вчитель особисто їм приділяв увагу; звертався до них, називаючи на ім'я, а не лише прізвище; якимось виділяв голосом, поглядом, жестом [132, с. 51].

Основну структурну одиницю навчального процесу з іноземної мови – урок – можна розглядати як складний акт спілкування, головною метою і змістом якого є практика у розв'язанні завдань взаємодії між індивідами, що спілкуються, а основним способом досягнення мети і оволодіння змістом служать мотивовані комунікативні завдання різного ступеня складності.

Навчання іноземної мови потребує особистісно орієнтованого спілкування більше, ніж будь-який інший предмет, тому що мовлення учня – це засіб вираження його індивідуальних думок, почуттів, вражень. Отож, учитель іноземної мови покликаний навчити дітей не лише вміння користуватися іншим мовним кодом, а й самої комунікації (як спілкуватися в конкретній ситуації). Це можливо тільки в тому випадку, якщо він поряд з професійними знаннями володіє вміннями педагогічного спілкування, які тісно пов'язані з його загальною культурою, освітою і вихованням.

При цьому важливо пам'ятати: вчитель може виконувати роль партнера у спілкуванні з учнями тільки за умови, що він співпрацює з ними в дусі справедливості, солідарності і толерантності до них, здатний бути відкритим у проявах своїх інтересів і емоцій, вміє критично осмислити свою поведінку.

На уроці іноземної мови в центр процесу комунікації ставимо особистість дитини з усією її багатогранністю, неповторністю, унікальністю. Саме за позитивної атмосфери спілкування, учень успішно вчиться розмовляти іноземною мовою, встановлювати мовленнєвий контакт із

вчителем та однокласниками. Коли учень почувається вільно, це руйнує бар'єр невпевненості, допомагає подолати певну розгубленість, притаманну йому при вивченні іноземної мови, сприяє ефективній взаємодії між учасниками освітнього процесу. На уроці вчителю слід створити такі умови, щоби в учнів з'явилась потреба висловити свою думку, подискутувати, заперечити чи погодитись із думкою вчителя чи однокласників. Таке відкрите спілкування позитивно впливає на формування пізнавальних інтересів учнів, підвищує їхню мотивацію до вивчення іноземної мови, сприяє свідомому засвоєнню навчального матеріалу, розвиває такі якості, як самостійність, ініціативність, творчість.

Як відомо, успіх у навчанні іноземних мов визначається правильною організацією освітнього процесу. Залучення школярів до активної мовної діяльності на уроці – основне завдання вчителя, хоча навчити школярів природно спілкуватися на іноземній мові досить складна проблема. Досвід роботи в школі показує, що висловлювання учнів у ході розмови, коли обговорюється якесь питання, набувають природного характеру, якщо колективна діяльність організована в рамках групового спілкування, яке найчастіше представлене монологічним та діалогічним мовленням. Важливим є залучення учнів до оцінювання висловлювання один одного (виправляти, ставити уточнювальні запитання).

Особливо природним виступає мовлення учнів початкової школи у ході рольової гри, де пропонуються досить точні і легко доступні учнями орієнтири для групової мовної взаємодії. Гра ж дає змогу зробити цей процес більш природним і цікавим. Рольова гра в легкій і невимушеній формі допоможе учням уникнути комунікативних бар'єрів у спілкуванні, збільшити обсяг їх мовної практики, посприє кожному у плануванні висловлювання, а всіх разом – об'єднає сюжетом, правилами, організаційними формами, закладе основи технології групового дискутування. Отже, найбільші можливості у втіленні мовних ситуацій відкриваються в ігровій діяльності дітей. На початковому ступені навчання учням особливо подобаються уявні ситуації з

елементами рольової гри. Саме на цьому етапі мовні ситуації уможлиблюють підвищення їх навчального ефекту.

Мовні ситуації розглядаються як модель життєвих ситуацій, в яких учні молодшого шкільного віку багато і охоче говорять про те, що насправді їх цікавить. Навчальні і виховні можливості рольового спілкування можуть бути реалізовані повною мірою за умови правильного розподілу ролей. Виконуючи певну роль, учні висловлюються від імені свого персонажа, оцінюючи події і факти з його позиції. Можливість оцінювати події та факти з різних позицій розширює соціальний досвід учнів, вчить природного спілкування іноземною мовою. Мовна ситуація повинна (по можливості) бути адекватною реальній життєвій ситуації; гранично зрозумілою учням; виховувати у них уважне ставлення до навколишніх, почуття колективізму, ініціативності; підвищувати мотивацію навчання; викликати зацікавлення завданням, бажання добре його виконати.

Мовні ситуації сприяють також закріпленню лексичних одиниць, граматичних структур. Не можна забувати і про те, що у спілкуванні беруть участь не абстрактні суб'єкти, які виконують певні ролі і здійснюють спільну діяльність, а живі люди, особистості з усіма притаманними їм властивостями. Включення учня до іншомовної діяльності спілкування – не тільки важливе практичне завдання, розв'язок якого є важливим внеском у формування особистості учня. Таким чином, практика показує, що мовні ситуації, близькі до реального життя, допомагають підвищити ефективність уроку, активізувати мовну діяльність учнів, підвищити їх інтерес до мови.

Довірлива атмосфера на уроці передбачає відкритість учнів до спілкування, коли вони не бояться задавати запитання, просити повторити незрозумілий навчальний матеріал та робити помилки. Позитивна атмосфера спілкування є одним з найголовніших чинників успішного засвоєння іноземної мови учнями молодших класів. Саме сприятлива атмосфера комунікації формує навчальне співробітництво між вчителем та учнями, сприяє встановленню злагодженої взаємодії між усіма учасниками навчального

процесу. Лінгвіст Ф. Бацевич визначає атмосферу спілкування як «лінгво-психо-соціо-когнітивні стосунки учасників комунікативного акту». Атмосфера спілкування, на думку вченого, характеризує міжособистісні стосунки учасників комунікації, більшою мірою торкається нелінгвістичних аспектів спілкування, але впливає і на його лінгвістичну складову та на успішність комунікації загалом [14, с. 212].

На початковому етапі навчання іноземної мови основними завданнями вчителя є зробити цей предмет цікавим, створити сприятливий психологічний клімат, допомогти школярам побачити в іноземній мові реальний засіб комунікації. У цьому контексті вчитель повинен прагнути до оптимального спілкування, яке характеризують як діалогічне, довірливе, відкрите, рівноправне, поважливе, адекватно вимогливе, конгруентне, бажане, суб'єкт-суб'єктне, що передбачає встановлення позитивних стосунків, які сприяють успішному розв'язанню поставлених завдань, приводить до взаємопізнання, взаєморозуміння та взаємосприйняття [212, с. 176].

Розумна вимогливість, робоча атмосфера та сприятливі умови для спілкування і є тим оптимальним режимом уроку, який виробляє в учнів стійку позитивну мотивацію до вивчення іноземної мови та неодмінно веде до підвищення якості навчання. Помічено, що, навіть не використовуючи витончених методичних прийомів, вчителі домагаються хороших результатів, якщо вміють створити атмосферу, при якій учні працюють з повною віддачею.

Атмосфера спілкування є провідною рисою сучасного уроку іноземної мови. Створення цієї атмосфери — вимога, що випливає з програмних цілей і закономірностей викладання іноземної мови. При навчанні спілкуватися найбільш важливий мовний контакт: учитель і учні повинні стати мовними партнерами. Цього не станеться, якщо вчитель буде переривати учнів, обурюватися їх незнанням чого-небудь, дратуватися з будь-якого приводу, не визнавати жартів і не посміхатися. Вчитель повинен бути адекватним у будь-якій ситуації спілкування. Йому необхідно перебудовувати свою промову

залежно від конкретних умов: ускладнювати або спрощувати; переходити від однієї форми до іншої.

Саме вчитель формує активне, особисте залучення учнів до освітнього процесу, створює змістовні, автентичні ситуації, які заохочують їх спілкуватися активно і спонтанно, виявляти справжні емоції та почуття. Важливою є взаємоактивність учасників комунікації, інакше учень виступатиме або пасивним, або напівпасивним суб'єктом. А це означає, що потрібних особистісно-розвивальних перетворень у ньому не відбудеться, оскільки за такої позиції у школяра не виникне напруженості й стійкої внутрішньої діяльності, спрямованої на власне вдосконалення: вона може бути фрагментарною, спорадичною, а це свідчення її неефективності [16, с. 27].

Найбільш важливим є етап вивчення іноземної мови в початкових класах, коли учні вперше знайомляться з культурою та мовою іншого народу. Тому вчителю, який працює в початкових класах, дуже важливо прищеплювати інтерес з першого року навчання, розробляти уроки із застосуванням різних інноваційних технологій, орієнтуватися на кожну дитину як на креативну особистість. Йому важливо знати сучасні технології навчання, психолого-педагогічні особливості учнів молодшого шкільного віку.

Мотивування учнів до вивчення іноземної мови містить такі компоненти:

- створення позитивного клімату на уроці (вчитель повинен постійно контролювати, регулювати освітній процес, попереджати виникнення конфліктних ситуацій, доброзичливо ставитися до учнів і брати до уваги їх думку);
- надання учням свободи дій (слід дати їм можливість вибору системи оцінки знань, способу підготовки і презентації індивідуальної чи групової самостійної роботи);
- заохочення гарної роботи і успіхів учнів (похвала, особливо публічна, з характеристикою переваг і відмінних рис виконаної роботи додає учневі

впевненості у собі, підвищує внутрішню мотивацію і бажання знову досягати аналогічного результату, з часом його підвищуючи);

- зацікавленість особистим досвідом та інтересами учнів (обговорення будь-яких питань, спільне розв'язання проблем, організація дискусій та розгляд ситуаційних завдань – важливі способи не тільки організації освітнього процесу, а й налагодження якісних комунікацій між учителем і учнем);

- організація різноманітних конкурсів, вікторин, ігор (прагнення виділитися, показати свої навички та вміння у якійсь галузі характерні для більшості дітей).

У молодшому шкільному віці діти легко вступають у спілкування, радіють пропонуваним їм різноманітним ролям, охоче виступають партнерами вчителя. Самосвідомість і самооцінка відтворюють ту оцінку, яку вони отримують від дорослих. Для того, щоб підтримати високу мотивацію на початковому етапі, досить використовувати ігри, наочність, діалоги, пісні, загадки, рольові ігри, різноманітні уявні ситуації. Мотивація безпосередньо пов'язана з відчутним, реальним, етапним і кінцевим успіхом. Якщо немає успіху, зацікавленості іноземною мовою, то згасає і мотивація, що негативно позначається на виконанні діяльності. Л. Виготський визначив певні закони зацікавленості учнів. Він стверджував:

«Психологічний закон говорить: перш ніж ти хочеш закликати дитину до будь-якої діяльності, зацікав її нею, подбай про те, щоб виявити, чи вона готова до цієї діяльності, чи у неї напружені всі сили, необхідні для певної діяльності, і дитина буде діяти сама, вчителю ж залишається тільки керувати і направляти її діяльність... Використання інтересу наказує побудувати всю шкільну систему в безпосередній близькості до життя, вчити дітей тому, що їх цікавить, починати з того, що їм знайоме і природно збуджує їх інтерес» [33, с. 85].

Одним із важливих складових формування позитивної мотивації до вивчення іноземної мови молодших школярів є максимально можливе використання наочного матеріалу та інформаційно-комунікативних

технологій. Важливо також прагнути до дотримання методичної наступності, уникаючи при переході від одного ступеня до іншого різкої зміни видів діяльності і змісту навчального матеріалу. Найлегше цього можна досягти, якщо протягом усього процесу вивчення іноземної мови дотримуватися єдиної стратегії навчання, що забезпечує чітке формулювання і досягнення мети навчання кожного ступеня при взаємодії між ними. Застосування вищезгаданих методів та засобів забезпечить створення стійкої позитивної мотивації учнів, сприятиме розвитку навичок комунікації іноземною мовою, розширенню загальної культури школярів.

Заохочення зворотного зв'язку, що дасть змогу усвідомити, чи успішно доніс учитель учням інформацію, пояснив навчальний матеріал, чи вони достатньо відкриті на такий зв'язок. Ефект спілкування іноземною мовою зростає, якщо педагог виявляє достатню увагу до зворотного зв'язку, який є запорукою ефективної інтеракційної комунікації. Педагог Н. Волкова визначає зворотний зв'язок як реакцію на почуте, прочитане або побачене, яку відсилає відправнику реципієнт, демонструючи ступінь розуміння, довіри до повідомлення, засвоєння й погодження із повідомленням [32, с. 247].

Зворотний зв'язок надає вчителю інформацію, яка впливає на успішність процесу викладання іноземної мови, вказує на досягнення комунікативної мети і значною мірою визначає подальше планування уроків іноземної мови. Вчитель активізує зворотний зв'язок запитаннями, коментарями, уточненнями, які визначають, наскільки учні зрозуміли навчальний матеріал, вміють його використовувати в усному чи письмовому мовленні іноземною мовою. Часто невербальні засоби спілкування допомагають вчителю виявити зацікавленість учнів певною темою чи байдуже ставлення до її вивчення (Учні дивляться на вчителя чи у вікно? Чи активно роблять записи, піднімають руки і спілкуються? Чи позіхають, шепочуться або ховають погляди?).

За допомогою зворотного зв'язку можна діагностувати процес вивчення іноземної мови, оцінити результати, коригувати свої дії, методики і завдання з

урахуванням індивідуальних досягнень кожного учня і класу загалом. З іншого боку, можна оцінити діяльність вчителя / учня у ході заняття, активність роботи учня в групі або ефективність використання нової форми заняття, нового виду опитування чи нового структурного елементу уроку. Зворотний зв'язок допомагає вчителю отримати уявлення про динаміку та повноту процесу оволодіння знаннями і розвитку учнів, а учням – оцінку своєї діяльності, поради щодо її коригування, завдяки інформації про недоліки і досягнення.

При вивченні іноземної мови вчителю необхідно враховувати психологічні особливості учнів молодшого шкільного віку, ту сукупність факторів, які можуть перешкодити їм успішно вчитися. До їх числа належить реальний запас знань, умінь і навичок; рівень розвитку дитини; особливості процесів сприйняття, мислення, пам'яті, уяви, емоційно-вольових якостей; темп і особливості пізнавальної діяльності та багато інших показників готовності дитини до навчання у цьому класі, з цього навчального предмету. Певну роль у навчальній діяльності та поведінці учня відіграють також його темперамент, інтереси, нахили, здібності, характер ставлення до навчальної діяльності, взаємовідносин з учителем, учнями, статус у класному колективі, стан здоров'я, настрої.

Детальний аналіз психології дітей молодшого шкільного віку є важливим чинником грамотності побудови і успішності процесу навчання іноземних мов у початковій школі. Він дає змогу виявити можливості подолання багатьох труднощів, допомагає педагогу так побудувати навчальний процес, щоб діти отримали від нього максимальну користь, а також застосувати різні підходи до навчання іноземних мов. Але не менш важливим є також знання вчителем методики розвитку в учнів здатності розуміти і самостійно будувати висловлювання в усній і письмовій мові.

Означений віковий період якнайкраще підходить для оволодіння іноземною мовою, завдяки таким психічним особливостям дитини, як пластичність природного механізму засвоєння мови, швидко запам'ятовування

інформації, інтенсивне формування пізнавальних процесів, здатність аналізувати і синтезувати мовні потоки на різних мовах, особлива здатність до імітації, відсутність мовного бар'єру.

Молодші школярі на початковому етапі опанування мовою вже мають певні сформовані мовні навички, які дають їм змогу виразити себе в інтелектуальній, емоційній та соціальній сферах життя. Вони вправно володіють деяким словниковим запасом рідною мовою, можуть творчо його використовувати, їм притаманні багата фантазія та уява, вони усвідомлюють різницю між реальністю і вигадкою, можуть працювати в групі і вчитися в інших. Учителі початкової школи та методисти зазначають, що діти цієї вікової групи здатні зрозуміти сказане, не сприймаючи кожне слово окремо. Інтонація, жести, міміка, вираз обличчя вчителя – все це допомагає їм зрозуміти незнайомі слова, а іноді і фрази. У них добре розвинена довготривала пам'ять, засвоєна інформація зберігається досить тривалий час. Однак необхідно зауважити, що учні цієї вікової категорії не можуть довго зосереджувати увагу на одному об'єкті або дії, оскільки процеси збудження у корі головного мозку ще домінують над процесами гальмування. Діти швидко втомлюються, тому урок іноземної мови має бути динамічним, емоційним, насиченим такими вправами, які дають змогу урізноманітнити навчальну діяльність, допомагають зосередити увагу учнів на навчальному матеріалі [41, с. 66].

Важливим завданням навчання іноземної мови на початковому етапі є розвиток в учнів навичок і умінь самостійного розв'язання елементарних комунікативно-пізнавальних завдань в усній і письмовій мові, читанні. Розумові можливості дітей 6–10 років досить широкі. Вони здатні міркувати, робити висновки й умовиводи, наводити аргументовані відповіді, аналізувати предмети і явища, не звертаючись до практичних дій, що говорить про достатньо високий рівень розвитку словесно-логічного мислення. Ці здібності можна застосовувати під час навчання іноземної мови і вдосконалювати за допомогою різноманітних завдань. Молодший вік відрізняється тим, що в цей період можливо поєднати процес навчання і гру для того, щоб привернути

увагу до вивчення іноземної мови. Це важливо, оскільки у маленьких учнів відсутня необхідність у спілкуванні тією мовою, яку вони вивчають. Завдяки ігровим мотивам стає можливою реалізація принципу комунікативності при вивченні іноземних мов.

Найперші стадії навчання вимагають від педагога вміння якісно управляти мимовільною увагою учнів, фізіологічною основою якого є реакція на барвисту, нову, оригінальну, несподівану подачу матеріалу. Від того, наскільки учні зібрані, залежить правильне сприйняття предмету, його засвоєння та розуміння. Уява учня у віці семи років досить розвинена і вже має творчий характер. Мислення розвивається від наочно-образного до абстрактно-логічного. Використовуючи мову, дитина плавно переходить на вищий щабель відображення дійсності – мовного мислення. Розвиток мислення нерозривно пов'язаний з розвитком мови. Беручи участь в освітньому процесі, молодший школяр вчиться слухати інших тривалий час.

Отже, врахування усіх вищезгаданих критеріїв домагає вчителя організувати успішну комунікацію на уроках іноземної мови. Комунікативність учнів є пріоритетною, а завдання вчителя полягає у створенні ефективних дидактичних умов для їх мотивації до спілкування й подолання комунікативних бар'єрів і труднощів. Саме відкрите спілкування заохочує учнів молодших класів до творчої праці, спонукає до активних дій та активізації бажання висловлювати свої думки і погляди іноземною мовою.

2.3. Інформаційно-комунікаційні технології педагогічної комунікації на уроках іноземних мов у початковій школі

Використання інформаційно-комунікаційних технологій (далі ІКТ) сьогодні розглядається як один з основних шляхів модернізації системи освіти. Це пов'язано не тільки з розвитком техніки і технологій, а й передовсім зі змінами, які викликані розвитком інформаційного суспільства, в якому основною цінністю стає інформація і вміння працювати з нею. Відповідно,

одним із головних завдань сучасної системи освіти визначається розробка проєктів і програм, що сприяють формуванню людини сучасного суспільства. Основною метою педагогічних колективів є створення умов для виявлення та розвитку здібностей кожної дитини, формування особистості, яка має міцні базові знання, і здатна адаптуватися до умов сучасного життя. Інформатизацію освіти слід розглядати як один з важливих засобів досягнення поставленої мети. При цьому мається на увазі розв'язання низки послідовних завдань: технічне оснащення, створення дидактичних засобів, розробка нових технологій навчання тощо.

Розвиток інформаційних технологій і засобів телекомунікацій створює основу для здійснення наукових і освітніх програм на якісно новому рівні. Використання сучасних інформаційних технологій розширює рамки освітнього процесу, посилює його практичну спрямованість, сприяє підвищенню мотивації школярів, розвитку їх інтелектуальних, творчих здібностей, умінь самостійно здобувати нові знання та створення умов для успішної самореалізації в майбутньому.

Таким чином, упровадження ІКТ сприяє досягненню основної мети модернізації освіти – поліпшення якості навчання, збільшення доступності освіти, забезпечення гармонійного розвитку особистості, що орієнтується в інформаційному просторі, прилучена до інформаційно-комунікаційних можливостей сучасних технологій та володіє інформаційною культурою.

ІКТ навчання на уроках іноземної мови виступають особливо ефективним педагогічним засобом вивчення іноземної культури і формування комунікативних навичок. ІКТ сприяє прискоренню процесу навчання, зростання інтересу учнів до предмету, поліпшують якість засвоєння матеріалу, дають змогу індивідуалізувати процес навчання і уникнути суб'єктивності оцінки. Активне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій уможливорює інтенсифікацію процесу навчання, оскільки сучасні електронні засоби навчання впливають на резерви пам'яті, мислення учнів, їх емоції, мотиви, інтереси.

У сучасних джерелах інформаційно-комунікаційні технології становлять широкий спектр цифрових технологій, що застосовуються для створення, передачі і поширення інформації та надання послуг (комп'ютерне обладнання, програмне забезпечення, телефонні лінії, мобільний зв'язок, електронна пошта, стільникові та супутникові технології, мережі бездротового і кабельної зв'язку, мультимедійні засоби, а також Інтернет). Створення швидкісних телекомунікацій та розробка технологій реального часу дає можливість реалізації моделей розподіленого освітнього середовища, побудованого на технологіях віддаленого доступу до інформаційних ресурсів і комп'ютерних засобів спілкування. ІКТ можуть розширити доступ до мовних програм і підвищити якість викладання та навчання загалом. Інтернет розширює комунікативний контекст у класі і надає доступ до сучасних технологій, пропонуючи учням і вчителям безліч матеріалів у різних режимах, що сприяють поширенню іноземної культури та мови.

Використання ІКТ на уроках іноземної мови сприяє формуванню і вдосконаленню умінь і навичок учнів; розширенню їх мовної компетенції; прояву самостійності в роботі над навчальним матеріалом; розвитку творчого потенціалу учнів, їх пізнавальної активності; створення захопливого уроку. Використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках іноземної мови дає змогу підвищити мотивацію учнів, сприяє активації їх пізнавальної діяльності, розширює кругозір, особливо при використанні автентичного лінгво-країнознавчого матеріалу. Крім того, уроки із застосуванням ІКТ є особистісно орієнтованими, створюють підвищений психоемоційний фон, умови для успішної діяльності кожного учня, допомагають подолати психологічний бар'єр на шляху використання іноземної мови як засобу спілкування.

До засобів інформаційно-комунікаційних технологій відносять:

- аудіопристрої: найпопулярніші та найпоширеніші пристрої, якими часто послуговуються вчителі іноземної мови для прослуховування автентичних текстів;

- відео: використання рухомих зображень, пов'язаних зі звуком, що дає змогу учням ознайомитися з усіма важливими елементами розмовної комунікації: жестами, вимовою, інтонацією, які відображені в природних, культурних контекстах;

- телевізійні та радіопередачі, що пропонують доступ до сучасних, автентичних і культурних програм іноземною мовою для учнів, занурюючи їх у реальний світ носіїв мови. Низка телерадіокомпаній часто розробляють телепередачі, які є найбільш ефективними у закладах освіти;

- мобільний телефон виступає додатковим засобом навчання та обміну інформацією під час навчання іноземною мовою;

- комп'ютери: із впровадженням мультимедійного комп'ютера, учень і вчитель мають у своєму розпорядженні інструмент, який може об'єднати всі переваги вищезгаданих медіа в компактній і легкодоступній формі

Усі ці засоби надають нові можливості навчання та поліпшують освітній процес, пропонуючи більш широкий спектр методів навчання, забезпечуючи більшу самостійність учнів у навчанні, реалізуючи індивідуальні шляхи та вільніші форми навчання; надаючи вчителям і учням можливість спільно планувати і організовувати освітній процес [244, с.12]

Методисти виділяють ще кілька класифікацій засобів ІКТ. До найбільш часто використовуваних в освітньому процесі належать:

- електронні підручники та посібники, що демонструються за допомогою комп'ютера і мультимедійного проєктора,
- електронні довідники та енциклопедії,
- програми тестування і тренажери,
- науково-дослідницькі роботи і проєкти,
- DVD і CD диски з картинками та ілюстраціями,
- аудіо й відеотехніка,
- освітні ресурси Інтернету.

Відповідно до іншої класифікації, всі засоби ІКТ, що застосовуються в системі освіти, можна розділити на два типи: апаратні (комп'ютер, принтер,

сканер, фотоапарат, відеокамера, аудіо- і відеомагнітофон і ін.) і програмні (електронні підручники, тренажери, тестові середовища, інформаційні сайти, пошукові системи Інтернету і т. д.).

Аудіовізуальні матеріали важливі в процесі навчання іноземних мов, позаяк дають змогу учням не тільки чути акустичні елементи мови, але й спостерігати за візуальними елементами. Зазначене спрощує саме сприйняття інформації, сприяє набагато кращому запам'ятовуванню та розумінню учнями навчального матеріалу. Крім того, використання аудіовізуальних матеріалів допомагає зануритися в мовне середовище, що сприяє більш успішному розвитку в учнів навичок мовного спілкування, допомагає усунути мовний бар'єр. Більшість підручників з іноземної мови, особливо іноземних видань, містять CD та DVD диски з аудіозаписами лексики, пісень, діалогів, історій, текстів до підручника. Завдяки диску діти зможуть прослухати записи неодноразово, попрацювати над вимовою слів та інтонацією.

Відеоматеріали вчителі можуть використовувати для того, щоб стимулювати інтерес учнів. Таким чином, однією з головних причин використання відео є підвищений рівень інтересу та мотивації більшості учнів під час перегляду й обговорення відео. У школярів є можливість почути і побачити мову. Вони можуть спостерігати, як інтонація збігається з виразом обличчя і всіма паралінгвістичними особливостями автентичної мови, і тому глибше розуміють текст іноземною мовою. При правильному виборі відео пропонують матеріали, які допомагають учням аналізувати різноманітні комунікативні ситуації. Школярі можуть також шукати та дивитися відео вдома, а отже, досвід навчання розширюється поза класом і заохочує їх до самостійності. Вчитель може продемонструвати й обговорити у класі відео. Іноді складні граматичні теми, можна легко зрозуміти через короткий навчальний відеозапис [277, с. 24].

Сьогодні існує кілька видів мобільних технологій, а саме: бездротові ноутбуки, портативні MP3 плеєри, персональні цифрові помічники, електронні словники, а також мобільні телефони – технологія, яка привертає особливу

увагу вчених і практиків у галузі освіти. Однією з причин зростання популярності мобільних телефонів є той факт, що при їх використанні не виникає потреби у створенні нового навчального приміщення, придбанні нового обладнання чи призначенні окремого вчителя для забезпечення впровадження компонента мобільного навчання в освітній процес. Крім того, мобільні телефони є значно дешевшими у порівнянні з ноутбуками, хоча мають ті ж функції, що і ПК. Більшість сучасних мобільних телефонів оснащені і електронною поштою, і послугою коротких повідомлень (SMS), а це означає, що вчителів і учнів можливо обмінюватися інформацією. Мобільні телефони, що під'єднані до Інтернету, допомагають учням негайно з'єднатися зі сервером і обновити інформацію чи отримати нову, а вчителям – мати доступ до блогів учнів [144, с. 7].

Функціонал сучасних мобільних телефонів дійсно вражає широтою: плеєр, фотоапарат, мобільний браузер для виходу в Інтернет, комунікатор, органайзер, диктофон тощо. Важливим фактором вважається і те, що для освітніх організацій впровадження мобільного навчання практично безкоштовне, оскільки власниками інструментів мобільного навчання є самі учні. Використання мобільних технологій особливо надається для навчання іноземної мови, оскільки вони забезпечують високу інформативну ємність матеріалу, сприяють стимулюванню пізнавальної активності учнів, забезпечують безперервність навчання.

Мобільні телефони можуть використовуватися на уроках іноземної мови при:

- 1) опрацюванні лексичного матеріалу (надсилання листа на електронну пошту, СМС або інших повідомлень стосовно лексики, яка пояснювалась на уроці, слова можна супроводжувати картинками. Крім того, інтернет-словники, до яких можна отримати доступ через мобільні пристрої, можуть допомогти покращити словниковий запас та вимову, оскільки учні можуть чути незнайомі слова та виправляти свою вимову, використовувати диктофони для запису свого голосу, прослуховування себе та порівняння

вимови. Мобільні телефони зробили простішим і швидшим для учнів пошук значення незрозумілого слова, для чого раніше потрібно було звернутися у бібліотеку за словником. Учні можуть користуватися телефонами з дозволу вчителя з метою перекладу певного слова або виконання поставленого завдання);

2) удосконаленні навичок аудіювання (мобільні телефони пропонують мультимедійні системи для навчання аудіювання за допомогою вправ. Учні мають доступ до різних веб-сайтів, щоб слухати подкасти, відео, новини тощо. Вони можуть записати цю інформацію та проаналізувати аудіозапис декілька разів);

3) навчанні граматики (граматичні правила, конструкції та особливості їх застосування можна вивчити за допомогою різних спеціально розроблених програм, встановлених на мобільних пристроях. Ці програми, які є досить інтерактивними, можуть включати різні варіанти завдань, тести, вікторини, ігри, і вони, як правило, одразу оцінюють відповіді учнів, що дає їм змогу проаналізувати помилки і в разі необхідності ще раз повторити пройдений граматичний матеріал);

4) навчанні читання, яке теж може здійснюватися за допомогою різноманітних додатків або повідомлень, вчитель може надсилати адаптовані завдання для учнів, що дає змогу враховувати їхні індивідуальні особливості при навчанні читання і виконанні вправ на засвоєння прочитаної інформації;

5) навчанні письма (учні можуть писати повідомлення вчителю чи однокласникам, приймати активну участь в групі, створеній вчителем іноземної мови у Viber, письмово висловлювати свою думку іноземною мовою щодо того чи того запитання, учні через доступ до різних словників можуть перевірити правопис певних слів);

6) розвитку усного мовлення (учні можуть записувати свої розмови іноземною мовою і ділитися ними з друзями. Це надає чудову можливість практики у вимові. Мобільні технології перетворюють, наприклад, запитання вчителя “Як ви провели літні канікули?” на цікаву особисту історію, оскільки

учні можуть поділитись з класом фото і відео, які вони зробили напередодні, показати місця, які вони відвідали, розповіли, як себе почували).

Також учитель також може заохотити учнів створити персональну візуальну історію про їхні рутинні буденні справи. Учень може зробити кілька фото за допомогою смартфона про моменти робочого дня – наприклад, будильник, зубна щітка, чашка кави, дорога до школи тощо, та описати свої дії. Учитель відповідно реагує на розвиток мовленнєвої ситуації [79, с. 83].

Однак використання мобільних телефонів на уроках має і певні недоліки: учні відволікаються на розмови у соціальних мережах, грають в ігри, відсилають повідомлення особистого характеру. Тому вчителю слід контролювати використання смартфонів і регулювати час їх використання на уроці, встановлюючи певні часові рамки.

На сьогоднішній день значні перспективи для оптимального розв'язання завдань навчання, виховання і розвитку особистості молодшого школяра в освітньому процесі з іноземної мови відкриває застосування інтерактивної мультимедійної дошки.

Особливими перевагами володіє інтерактивна дошка для навчання іноземних мов. Заздалегідь підготовлені тематичні тексти, навчальні вправи, ілюстрації, аудіо-відеоматеріали служать опорою для введення або активізації матеріалу уроку, повторення і закріплення мовних моделей і граматичних структур, вдосконалення навичок читання і сприйняття іноземної мови на слух, контролю і самоконтролю знань.

Можливість анімації, переміщення об'єктів, зміна і виділення найбільш значущих елементів за допомогою кольору, шрифту дають змогу задіяти візуальні, аудіальні, а також кінестетичні канали засвоєння інформації, що особливо актуально для учнів молодших класів.

Робота з інтерактивною дошкою забезпечує послідовність, повноту і узгодженість логічної подачі матеріалу при вивченні мовних аспектів та вдосконаленні вмінь і навичок учнів, а також у процесі формування соціокультурної компетенції. На уроках іноземної мови інтерактивна дошка

може застосовується на різних етапах уроку і при навчанні різних видів мовної діяльності: під час фонетичної і мовної зарядки, введення та відпрацювання лексики і мовних моделей, активізації граматичного матеріалу, навчання правопису і сприйняття іноземної мови на слух.

Аналіз уроків та інтерактивних завдань до них доводить, що використання інтерактивної дошки дає змогу долучити всіх учнів до процесу пізнання на максимальному для кожного з них рівні успішності, стимулювати розвиток розумової і творчої активності, інтенсифікувати процес навчання, сприяти захопленню предметом, створити найкращі умови для оволодіння навичками говоріння і сприйняття мови на слух, що забезпечує в кінцевому результаті успішне оволодіння іноземною мовою.

Досвід роботи з інтерактивною дошкою підтверджує позитивний вплив поєднання її можливостей і реалізації дидактичних принципів новизни, наочності, комунікативної активності, міжпредметних зв'язків, інтерактивності, зворотного зв'язку, поєднання колективних, групових та індивідуальних форм роботи, а також особистісно орієнтованого навчання.

Активне і доречне застосування комп'ютера на уроках іноземної мови видається можливим і доцільним, виходячи зі специфіки самого предмету. Провідним компонентом змісту навчання іноземної мови є оволодіння різними видами мовної діяльності: говорінням, аудіюванням, читанням, письмом. При навчанні аудіювання кожен учень отримує можливість чути іншомовну мову. При навчанні говоріння кожен учень може вимовляти фрази іноземною мовою в мікрофон. При вивченні граматичних явищ кожен учень може виконувати граматичні й ігрові вправи, розгадувати кросворди, займатися пошуком слів.

У практиці застосування комп'ютера в освітньому процесі особливо підкреслюється його навчальна функція, а також як інструмента, що організовує самостійну роботу учнів і керує нею у процесі тренувальної роботи з мовою і мовним матеріалом.

Сфера застосування комп'ютера в навчанні іноземних мов надзвичайно широка, наприклад, ознайомлення з новим мовним матеріалом, новими

зразками висловлювань. На етапі тренування, а також застосування сформованих знань, навичок, умінь, комп'ютер може бути використаний в найрізноманітніших комунікативних завданнях і ситуаціях з урахуванням особистісних особливостей учнів.

Він може створювати оптимальні умови для успішного освоєння програмного матеріалу: при цьому забезпечується гнучке, достатнє і посилене навантаження вправами всіх учнів учителем класу. Крім того, важко переоцінити роль комп'ютера як засобу здійснення контролю над діяльністю учнів, а також як засобу формування і вдосконалення самоконтролю. У складних випадках він допомагає учневі отримувати необхідні відомості довідкового характеру за короткий проміжок часу, надавати йому ті чи ті «ключі» для успішного розв'язання завдання.

Робота з комп'ютером має бути організована так, щоб з перших уроків початкового ступеня навчання вона стала потужним психолого-педагогічним засобом формування мотиваційної діяльності школярів, підтримки та подальшого розвитку їх інтересу до досліджуваного предмета. Правильно організована робота учнів з комп'ютером може сприяти, зокрема, зростанню їх пізнавального і комунікативного інтересу, що, зі свого боку, сприятиме активізації та розширенню можливостей самостійної роботи учнів з оволодіння іноземною мовою як на уроці, так і в позаурочний час.

Сьогодні розроблено велику кількість комп'ютерних програм для вивчення іноземної мови для учнів молодшого шкільного віку, які в захопливій ігровій формі, з великою кількістю цікавих завдань, пісень допомагають дітям в опануванні іноземної мови та можуть використовуватись для навчання у класі (Див. додаток Г).

Основними цілями застосування ІКТ на уроках іноземної мови є:

- підвищення мотивації до вивчення мови;
- розвиток мовної компетенції: вміння розуміти автентичні іншомовні тексти, а також передавати інформацію в аргументованих висловлюваннях;
- збільшення обсягу лінгвістичних знань;

- розширення обсягу знань про соціокультурну специфіку країни, мова якої вивчається;

- розвиток здатності і готовності до самостійного вивчення іноземної мови.

Застосування ІКТ на уроках іноземної мови в початковій школі допомагає розв'язувати низку дидактичних завдань, зокрема:

- удосконалювати вміння і навички аудіювання на основі автентичних звукозаписів;

- формувати вміння і навички читання, безпосередньо використовуючи матеріали різного ступеня складності;

- удосконалювати вміння монологічного та діалогічного мовлення на основі проблемного обговорення питань;

- поповнювати як активний, так і пасивний словниковий запас, лексику іноземної мови, що відображає певний етап розвитку культури народу, соціального чи політичного устрою суспільства;

- знайомитися із культурознавчими поняттями, які включають мовний етикет, особливості комунікативної поведінки різних народів в умовах спілкування, особливості культури, традиції країни, мова якої вивчається.

Принагідно доцільно додати, що ефективність застосування ІКТ на уроках іноземної мови в початковій школі залежить від їх відповідності певним вимогам. Вони повинні:

- бути цікавими і доступними для молодших школярів, викликати у них позитивні емоції;

- будити уяву та фантазію;

- формувати алгоритмічне, логічне мислення;

- розвивати творчі здібності;

- вчити молодших школярів працювати з комп'ютером (клавіатурою, мишею);

- відповідати віковим особливостям молодших школярів [49, с.3].

Педагоги визнали, що впровадження нових засобів масової інформації в заклади освіти вимагає змін у моделях навчання та викладання. Вони вважають, що нові засоби масової інформації:

- вимагають і сприяють більшій незалежності з боку учня, більш самостійної діяльності та організації освітніх процесів;
- заохочують інтерактивну роботу;
- сприяють зворотному зв'язку між вчителем та учнями;
- дають змогу постійно оновлювати навчальний матеріал;
- забезпечують більш швидкий доступ до навчальних матеріалів;
- надають більші можливості для індивідуальних форм навчання.

Однак слід зазначити, що інформаційні технології не є заміною чинним моделям вивчення іноземної мови. ІКТ мають бути інтегровані в освітній процес як доповнення до сучасних моделей викладання. Вчителі іноземної мови, які працюють, використовуючи ІКТ, повинні:

- здійснювати ретельний вибір щодо використання засобів масової інформації;
- перевіряти достовірність пропонованого інформаційного вмісту;
- розробляти ефективні методи пошуку і бути здатними проводити ефективні дослідження за допомогою комп'ютера;
- вміти впевнено й грамотно використовувати стандартне програмне забезпечення;
- робити розумний і критичний вибір знайденої інформації [244, с. 18].

Застосування комп'ютерів на уроках іноземної мови істотно підвищує інтенсивність освітнього процесу. Інтерактивне навчання з використанням навчальних комп'ютерних програм сприяє втіленню цілого комплексу педагогічних, методичних, дидактичних, психологічних принципів, робить процес навчання цікавішим. Такий спосіб навчання дає можливість враховувати темп роботи кожного учня. Водночас перетворюється ціннісно-сміслова сфера учня, збільшується його пізнавальна діяльність, що, безсумнівно, сприяє ефективному підвищенню рівня знань і умінь. Однак

необхідно пам'ятати, що комп'ютер в освітньому процесі не може замінити вчителя – тут необхідне ретельне планування часу роботи, доцільне його використання.

Застосування комп'ютерних технологій передбачає збільшення контактів, дає можливість обмінюватися соціокультурними цінностями, посилено вивчати іноземну мову, подолати комунікативний бар'єр, розвивати творчий потенціал. Отже, комп'ютерні технології можна застосовувати для:

- пошуку необхідної інформації учнями в рамках проєктної діяльності;
- самостійного вивчення іноземної мови;
- розвитку творчого потенціалу учнів (участь у різних конкурсах, вікторинах, конференціях);
- дистанційного вивчення іноземної мови під керівництвом педагога;
- пошуку необхідного матеріалу під час підготовки до уроку, позакласного заходу.

Без сумніву, ІКТ є цінним та інноваційним інструментом навчання, який підвищує рівень навчання іноземних мов. Комп'ютерні технології забезпечують навчання, орієнтоване на учня, надають можливості здобувати знання поза межами класу. З іншого боку, інтеграція ІКТ в класі також може мати певні недоліки. У вчителів можуть виникнути труднощі щодо інтеграції та реалізації технологій у навчальний план і навчальний план курсу. Тому С. Лівінгстон стверджує, що ІКТ «підходить не для всіх учнів у всіх ситуаціях і для всіх цілей, і може вимагати певної підготовки учнів для ефективного використання» [268, с. 12].

До недоліків використання ІКТ належить відсутність досвідчених вчителів, вибір оптимальних технічних приладів, недостатні фізичні можливості кабінетів, труднощі з використанням програмного / апаратного забезпечення, брак часу для використання ІКТ, недостатній доступ до ресурсів, обмеження змісту уроків.

Надзвичайно важливо правильно втілювати технології у практику викладання іноземних мов. ІКТ повинні бути інтегровані у процес навчання

іноземної мови як ефективний додатковий та навчальний інструмент, але не як повна заміна викладання учителем.

Отже, застосування ІКТ сприяє формуванню інтелектуально-розвиненої, творчої особистості, здатної орієнтуватися в сучасному інформаційному просторі, готової до безперервної самоосвіти і розвитку. Практикою підтверджено, що ІКТ на уроках іноземної мови допомагають учням опанувати всіма видами мовленнєвої діяльності в захопливій формі, що позитивно відбивається на якості знань, а також істотно підвищує їх інтерес та мотивацію до вивчення іноземної мови. Сьогодні існує безліч напрямів і способів застосування ІКТ (ресурси Інтернет, аудіо- та відеоматеріали, мультимедійні програми тощо), при цьому головне для вчителя – правильно використати ці ресурси, щоб урок був цікавим для учнів, ефективним з точки зору навчання і сприяв формуванню позитивної мотивації.

Висновки до розділу 2

У другому розділі наукового дослідження визначено структуру педагогічної комунікації: вербальні та невербальні засоби комунікації, комунікативну грамотність. Охарактеризовано вимоги до комунікативних якостей мовлення вчителя, які зумовлені функціями в педагогічній діяльності. Визначено завдання іншомовного дидактичного мовлення вчителя іноземної мови в початковій школі та характерні ознаки вербальної комунікативної поведінки вчителя. Представлено функції і експоненти мови вчителя іноземної мови.

У дослідженні простежено класифікацію невербальних засобів спілкування: кінетика (жести, міміка, контакт очима); просодика (тембр, висота, гучність голосу, артикуляція, ритм, темп, інтонація); екстралінгвістика (паузи, кашель, зітхання, сміх, плач); проксемика (використання простору, відстань між комунікантами, вплив території); графеміка (почерк, шрифти); такесика або гаптика (дотик, потискування рук, прогладжування); хронеміка

(використання часу, зокрема, час очікування початку/кінця спілкування, тривалість спілкування). Виокремлено п'ять основних видів рухів тіла, які виконують різні функції при спілкуванні та відіграють особливо важливу роль у процесі іншомовної комунікації – це рухи-символи, ілюстратори, регулятори, демонстратори, адаптери.

Установлено, що використання невербальних засобів у навчанні іноземної мови значно підвищує його ефективність, оскільки ситуативний характер сприйняття навколишнього світу, властивий учням початкової школи, концентрує увагу передовсім на міміці, жестах, ритмі, інтонації, при відтворенні яких у свідомості дитини відбувається з'єднання усіх ланок комунікативного ланцюга. Поєднання вербального і невербального спілкування іноземною мовою у класі полегшує учням запам'ятовування нових слів чи граматичних структур. Застосування невербальних компонентів у навчанні іноземної мови має велику значущість і сприяє кращому розумінню іноземної мови, допомагає подолати труднощі спілкування, а також розвиває міжкультурну комунікацію учнів.

Доведено, що комунікативна грамотність педагога є одним з найважливіших компонентів професійно-педагогічної культури. У науковому дослідженні висвітлено закони комунікації, які пов'язані із закономірностями процесу спілкування, психологічними особливостями учасників комунікації, умовами спілкування, удосконалюючи процес засвоєння учнями іноземної мови та створюючи позитивний психологічний клімат для усіх учасників освітнього процесу.

Представлено критерії успішної педагогічної комунікації на уроках іноземної мови: індивідуалізація навчання, інтерактивна взаємодія, особистісно орієнтоване спілкування, створення автентичних комунікативних ситуацій, довірлива атмосфера, мотивація до вивчення іноземних мов, заохочення зворотного зв'язку, врахування психології молодших школярів.

З'ясовано, що індивідуалізація навчання передбачає диференційований підхід. Розумна вимогливість, позитивна атмосфера та сприятливі умови для

спілкування і є тим оптимальним режимом уроку, який виробляє в учнів стійку позитивну мотивацію до вивчення іноземної мови та неодмінно веде до підвищення якості навчання. Визначено компоненти мотивування учнів до вивчення іноземної мови.

Доведено, що важливу функцію відіграє ефект зворотного зв'язку між учнями та вчителем, за допомогою якого можна діагностувати процес вивчення іноземної мови, оцінити результати, коригувати свої дії, методики і завдання з урахуванням індивідуальних досягнень кожного учня і всього класу загалом, та з іншого боку, можна оцінити діяльність вчителя.

Підтверджено, що використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках іноземної мови сприяє формуванню і вдосконаленню умінь і навичок учнів; розширенню їх мовної компетенції; прояву самостійності в роботі над навчальним матеріалом; розвитку творчого потенціалу учнів, їх пізнавальної активності; створення захопливого уроку. Ці засоби дають змогу підвищити мотивацію учнів, сприяють активації їх пізнавальної діяльності, розширюють їх кругозір, особливо при використанні автентичного лінгво-країнознавчого матеріалу.

Доведено, що уроки із застосуванням ІКТ (інформаційно-комунікаційних технологій) є особистісно орієнтованими, створюють підвищений психоемоційний фон, умови для успішної діяльності кожного учня, допомагаючи у такий спосіб подолати психологічний бар'єр на шляху використання іноземної мови як засобу спілкування.

Основні положення другого розділу висвітлені в публікаціях: [83], [85], [87], [90], [93], [94], [96], [99].

РОЗДІЛ 3

ДОСЛІДЖЕННЯ СПЕЦИФІКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

3.1. Комунікативна взаємодія «вчитель – батьки – учні» в процесі вивчення іноземної мови в початковій школі

Для педагогічної науки загалом проблема тісної взаємодії школи та сім'ї не нова. На сучасному етапі, коли школа стає відкритим закладом освіти, пов'язаним з різними середовищами і передовсім із сімейним соціумом, який відіграє важливу роль у становленні та розвитку особистості дитини, виникла необхідність в організації такої взаємодії для досягнення спільної мети – успішне навчання учнів.

У Концепції Нової української школи підкреслюється: «В основі педагогіки партнерства – спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем і батьками. Учні, батьки та вчителі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними та зацікавленими односторонніми, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат. Школа має ініціювати нову, глибшу залученість родини до побудови освітньо-професійної траєкторії дитини. Нова школа допомагатиме батькам здобувати спеціальні знання про стадії розвитку дитини, ефективні способи виховання в дитині сильних сторін характеру і чеснот залежно від її індивідуальних особливостей. Діалог і багатостороння комунікація між учнями, учителями та батьками змінить односторонню авторитарну комунікацію “вчитель” – “учень”» [108, с. 14].

Важливим є досвід налагодження взаємовідносин і ефективної комунікації між школою і сім'єю за кордоном. Переважно в усіх країнах-членах Європейського Союзу та США існує принаймні один національний або центральний орган управління, до складу якого входять як батьки, так й інші особи, які відіграють важливу роль у розвитку освіти (табл. 1).

Табл. 1

Країна	Органи Взаємодії	Діяльність
Німеччина	шкільні асамблеї, батьківські комітети школи, класу	прийняття рішень щодо шкільної програми, критерій вступу до навчального закладу, обсягу домашнього завдання
Польща	шкільні батьківські ради, комітети	консультативна роль, висловлення думок про навчальні плани та програми, обговорення шкільних питань, проведення культурних та громадських заходів.
Велика Британія	батьківсько- вчительські асоціації	спільне вирішення шкільних питань, організація форумів, де батьки можуть висловити свої погляди на ті чи інші освітянські та шкільні проблеми і консультуватись у представників влади щодо їх вирішення.
Сполучені Штати Америки	Національна асоціація батьків і вчителів, шкільні ради	участь батьків у виборі програм, методів і форм навчання, взаємний обмін інформацією з вчителями, зміцнення і розвиток діалогу між школою та сім'єю, розвиток залученості батьків в навчання дитини в школі і вдома, надання допомоги і підтримки дітям в подальшому навчанні та професійному розвитку
Фінляндія	шкільні батьківські комітети, асоціація батьківських комітетів	внесення пропозицій батьківського комітету при підготовці плану навчального року, внесення змін до правил внутрішнього розпорядку школи, участь в оцінці, представлення позицій батьківських комітетів з питань освіти і виховання дітей і підлітків

Асоціація батьків та учителів США опублікувала Національні стандарти партнерства між сім'ями і школами, що показують, які саме дії допомагають учням досягнути успіху:

1. *Залучення всіх родин до шкільної громади.* Сім'ї – активні, бажані, важливі учасники шкільного життя, які взаємодіють між собою і зі шкільними працівниками та впливають на те, що учні вивчають і роблять у класі.

2. *Ефективне спілкування.* Сім'ї та працівники школи налагоджують регулярний двосторонній змістовий діалог на тему навчання.

3. *Підтримка успіху школярів.* Сім'ї й шкільний персонал постійно співпрацюють, щоб сприяти навчанню й здоровому розвитку учнів удома і в школі, а також дають їм можливості поглибити знання та поліпшити навички, щоб робити це ефективно.

4. *Захист кожної дитини.* Сім'ї мають право виступати на захист своєї дитини чи інших дітей, щоб гарантувати, що до них справедливо ставляться і що ті мають доступ до освітніх можливостей, які допоможуть їм досягнути успіху.

5. *Розподіл повноважень.* Сім'я і школа – рівноправні партнери, коли йдеться про ухвалення рішень, що стосуються дітей; вони разом творять і змінюють правила, методи й програми.

6. *Співпраця з місцевою громадою.* Сім'ї та школа співпрацюють з учасниками місцевої громади, щоб гарантувати учням, родинам і працівникам додаткові освітні можливості, доступ до місцевих ініціатив та участь у житті громади [284, с. 6].

Риторика на користь залучення батьків до навчання дітей є високою і в Україні, але якість більшості програм взаємодії все ще залишається низькою. Як партнери, батьки та вчителі поділяють відповідальність за освіту і розвиток учнів. Спільна робота сім'ї та школи сприяють успішності учнів, запобігають проблемам та врегульовують непорозуміння, що виникають в процесі навчання.

Визначають такі форми роботи вчителя з батьками:

- індивідуальна (бесіди-поради, бесіди-консультації, педагогічні консилиуми);

- групові (групові педагогічні консультації, засідання батьківського комітету, спільні бесіди, класні батьківські збори, вечори);

- колективні (загальношкільні збори, конференції, батьківські дні);
- масові форми (загальношкільні свята).

Педагог Дж. Епштейн запропонувала модель сфер впливу, які забезпечують успішне навчання дітей [242, с. 1] (Рис. 3.1). Педагог не вказала, у якій послідовності здійснюється вплив на формування особистості дитини, але очевидно, що саме сім'я є першою ланкою, де стимулюється інтерес дитини до пізнання навколишнього світу, формується позитивна мотивація до навчання, ведеться підготовка до школи.

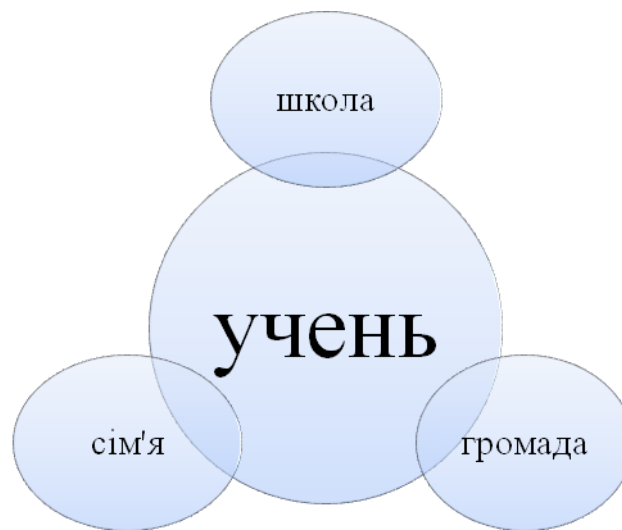

Рис. 3.1. Модель сфер впливу Дж. Епштейн.

Модель шкільного, сімейного та громадського партнерства ставить особистість учня у центр освітнього процесу, тобто, мова йде про особистісно орієнтоване навчання, яке має забезпечити розвиток і саморозвиток особистості як суб'єкта пізнання та предметної діяльності, ґрунтуючись на виявлених його індивідуальних особливостях [151, с. 252].

Такі партнерські відносини між усіма вищевказаними сферами впливу можуть удосконалювати шкільні програми та шкільний клімат, надавати допомогу та підтримку, об'єднувати сім'ї у рамках школи і громади, налагоджувати відносини з учителями. Однак основною причиною створення таких партнерських відносин є бажання допомогти всім учням досягти успіху в школі та в подальшому житті. Коли батьки, вчителі, учні вважають один одного

партнерами в освіті, то це сприяє створенню атмосфери співробітництва, взаємної довіри. При ефективній взаємодії сім'ї та школи в учнів знижується тривожність перед уроками, зростає усвідомлення своїх можливостей, виникає стимул працювати над труднощами, підвищується успішність.

За Дж. Епштейн, важливо практикувати такі форми взаємодії між школою та батьками [293, с. 8–9]:

- 1) відповідальне батьківство – встановлення позитивної домашньої атмосфери як запорука успішного навчання та заохочення досягнення успіхів у школі;
- 2) спілкування – двосторонній зв'язок між сім'єю та школою, що полегшує отримання інформації про шкільну програму та успішність учнів;
- 3) волонтерська діяльність – заохочення батьків для участі у різноманітних шкільних заходах як вияв підтримки різних шкільних ініціатив;
- 4) навчання вдома – допомога дітям з домашнім завданням на основі отриманої від вчителя інформації;
- 5) участь у прийнятті рішень – активне залучення батьків до шкільних рішень та пропозицій щодо вдосконалення освітнього процесу;
- 6) співпраця з громадами – громадські ініціативи щодо надання допомоги батькам та школам у зусиллях щодо підвищення рівня освіти дітей.

Активна участь батьків в освітньому процесі безпосередньо впливає на мотивацію й успішність, незалежно від соціально-економічного становища чи культурного середовища. Згідно з доповіддю «Нова хвиля доказів», коли батьки «говорять зі своїми дітьми про школу, сподіваються від них гарних результатів, допомагають їм підготуватись до навчання в коледжі й дбають про те, щоб позашкільні заняття були змістовні, їхні діти краще вчаться в школі» [254, с. 8].

Співпрацюючи з батьками, вчителі мають нагоду глибше зрозуміти інтереси й характери своїх учнів. Коли школи, сім'ї та місцева спільнота гуртом підтримують освітній процес, діти регулярніше відвідують заняття, успішно закінчують школу й частіше продовжують навчання у закладах вищої освіти.

Участь батьків в освіті дітей є визначальним фактором, який може сприяти успіху вивчення іноземної мови у початковій школі. Вони є першими педагогами, які відповідають за розвиток і навчання дітей, вчителі продовжують цю роботу. Фактично існує безперервний процес, що здійснюється спільно педагогами та сім'єю. Вчителі та батьки мають спільну мету – забезпечити всі умови для навчання, виховання і розвитку дітей.

Особливо важливо налагодити тісну взаємодію між батьками та учнями ще у початковій школі, коли здебільшого сім'я закладає фундамент знань дитини, формує її світогляд та ставлення до навчальної діяльності, успішності, дисциплінованості та відповідальності. Дослідження комунікативної взаємодії у форматі «вчитель – батьки – учні» на сучасному етапі реформування української школи набувають великого значення, стали актуальними у процесі вивчення іноземних мов. У сучасних умовах виникає потреба інтенсифікації та удосконалення цього процесу. Означений етап розвитку освіти характеризується активним пошуком способів удосконалення навчання як умови підвищення результативності процесу засвоєння учнями іноземної мови у початковій школі.

Для виявлення рівня взаємовідносин між батьками молодших школярів та вчителем іноземної мови було проведено анкетування. Для цього нами була підготовлена анкета, яка містить 10 питань (Див. додаток Е) та розкриває різні сторони взаємодії вчителів, батьків і молодших школярів. Мета анкети – проаналізувати способи взаємовідносин між батьками та вчителем іноземної мови у початковій школі, описати проблеми комунікації, запропонувати шляхи їх вирішення.

Анкетування було проведено на базі Дрогобицького ліцею № 2, Лішнянського навчально-виховного комплексу, Стебницького ліцею № 7, Тернопільського ліцею № 7, Трускавецького ліцею № 1. Було опитано 96 батьків.

Розглянемо відповіді. Майже половина опитаних батьків практично не володіють іноземною мовою, яку вивчають діти (майже не володіють – 24,7 %

та зовсім не володіють – 24,7 %), вільно володіють майже 10 %, спілкується на розмовному рівні 7, 4 %, більш ніж 33 % батьків можуть, використовуючи словник, допомогти школярам у вивченні іноземної мови (Рис. 3.2).

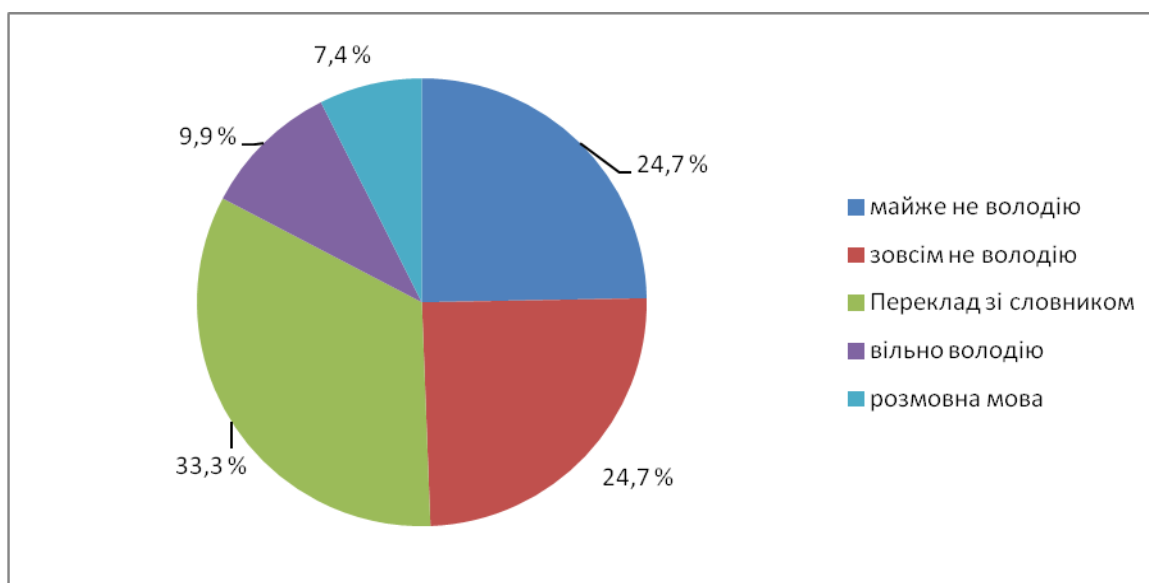

Рис. 3.2.

При цьому більшість батьків, відповідаючи на питання: «Чи допомагаєте дітям у вивченні іноземної мови?», дали ствердну відповідь (понад 95 %) (Рис. 3.3). У цьому випадку можна стверджувати про готовність батьків до активної участі у вивченні іноземної мови дітьми молодшого шкільного віку.

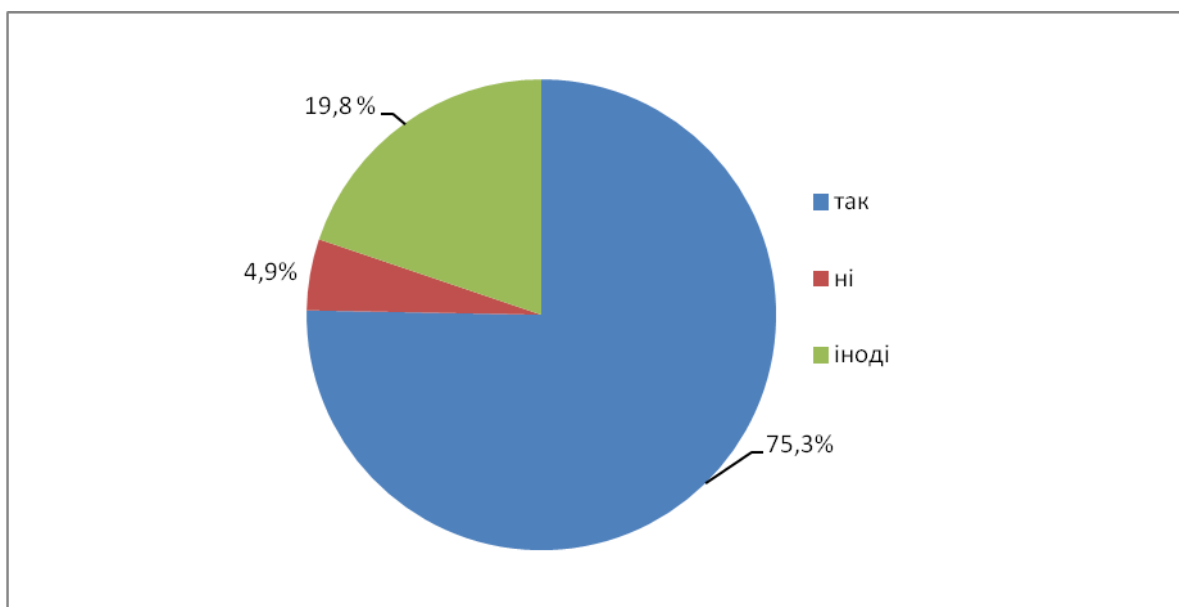

Рис. 3.3.

Допомога батьків дітям здебільшого проявляється у роз'ясненні навчального матеріалу (41,8 %) та перевірці домашнього завдання (38 %). Майже 10 % батьків заохочують дітей до перегляду мультфільмів та відео іноземною мовою, більше як 8 % звертаються по допомогу до репетитора (Рис. 3.4).

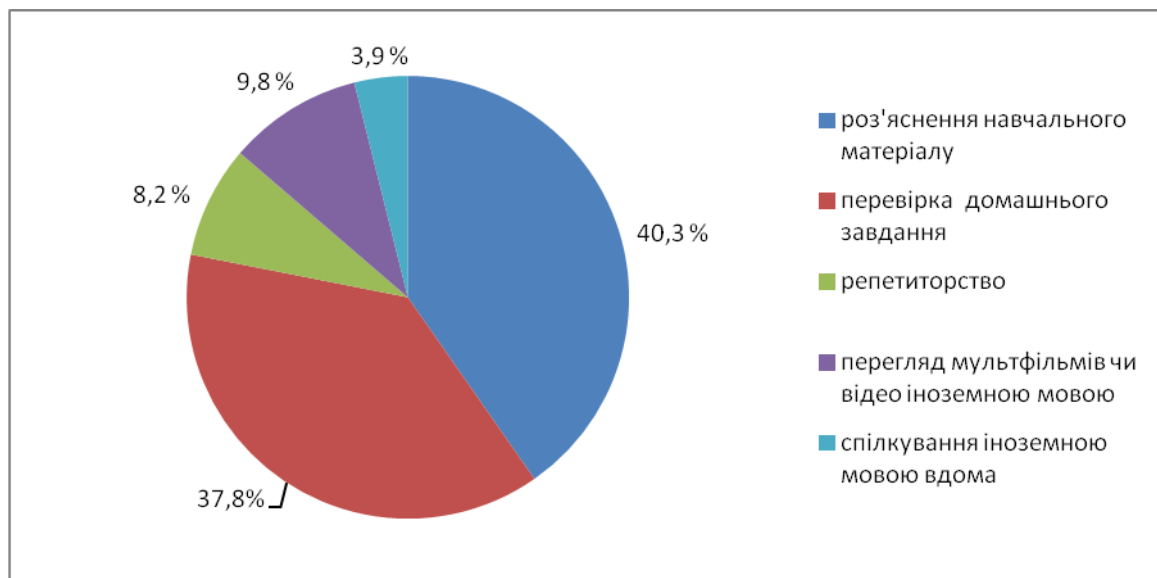

Рис. 3.4.

У результаті опитування було виявлено, що комунікація батьків з учителем іноземної мови відбувається зазвичай через класовода (45,6 %), тобто немає безпосереднього прямого спілкування вчителя і батьків. Особисто з учителем іноземної мови зустрічаються більше 20 % батьків, а по телефону спілкуються 11,5 %. Більше 20 % батьків для комунікації з вчителем іноземної мови використовують Skype, Zoom, Messenger, Viber тощо (Рис. 3.5).

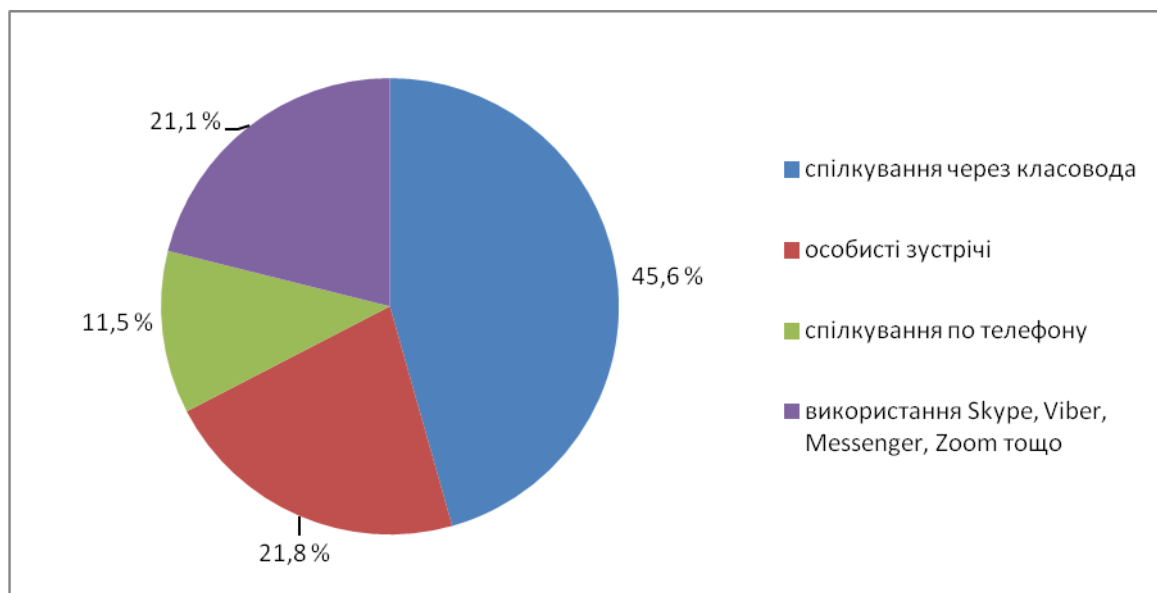

Рис. 3.5.

Щодо поліпшення комунікативної взаємодії та співпраці школи і сім'ї у вивченні іноземної мови в початковій школі більшість опитаних батьків позитивно висловилися за можливість внесення пропозицій щодо вивчення іноземної мови дітьми молодшого шкільного віку (51,9 %), участь у спільних проєктах (24,7 %) та організацію різноманітних заходів іноземною мовою з участю батьків (23,4 %) (Рис. 3.6).

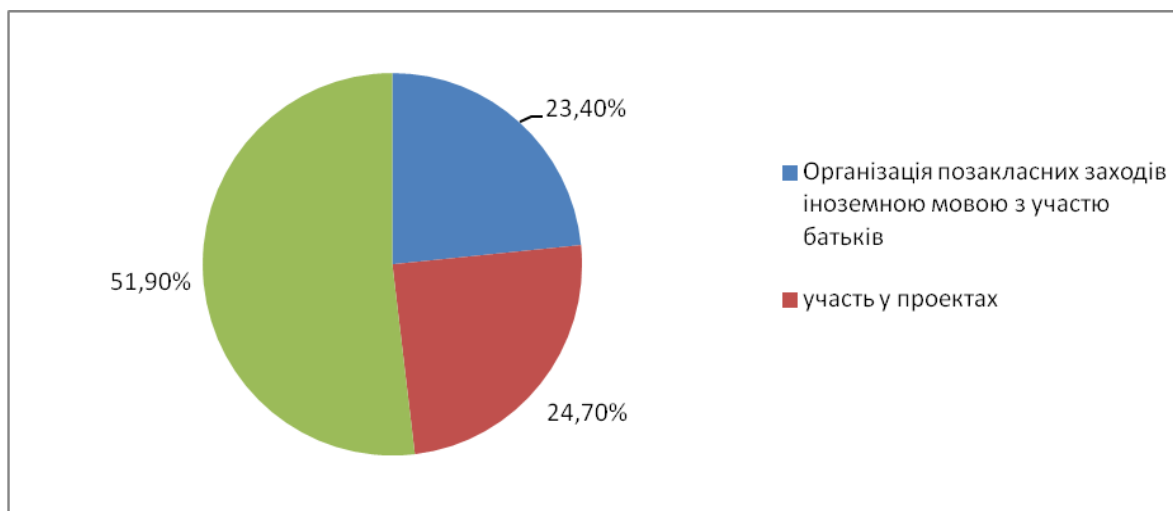

Рис. 3.6.

Беручи до уваги результати анкетування, можна стверджувати, що більшість батьків готові брати активну участь у процесі вивчення іноземної мови їхніми дітьми. Тому вчителям потрібно запропонувати їм різноманітні

форми взаємодії, яку вони формують передовсім за допомогою ефективної комунікації, що передбачає головні завдання:

- 1) вибір шляхів комунікації та узгодження їх з батьками;
- 2) налагодження двостороннього зв'язку;
- 3) спільне розв'язання проблем, які перешкоджають успішному засвоєнню учнями іноземної мови;
- 4) активна участь батьків в організації позакласних заходів іноземною мовою;
- 5) можливість внесення змін та пропозицій з боку батьків щодо процесу навчання іноземних мов учнями початкової школи.

Ефективну взаємодію вчителя іноземної мови, учнів та батьків можна представити певною схемою взаємопов'язаних елементів (Рис. 3.7):

КОМУНІКАТИВНА ВЗАЄМОДІЯ «ВЧИТЕЛЬ – БАТЬКИ – УЧНІ»

Рис. 3.7.

Навчання іноземної мови розглядається як необхідний компонент загальнокультурного розвитку школяра та рівня його освіченості. В умовах сучасності раннє навчання іноземних мов стало одним з пріоритетних напрямів у реалізації мовної освіти в нашій державі, що знайшло відображення у

запровадженні ефективних шляхів взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу на початковому етапі. Та не всі учні, особливо молодшого шкільного віку, спроможні успішно засвоїти програму з іноземної мови. Причини цього різні: відсутність мовного середовища, мотивації, позитивного психологічного клімату тощо. Більшість проблем молодших школярів при вивченні іноземної мови можна усунути при взаємодії вчителя з батьками, адже така співпраця підвищує ефективність раннього іншомовного навчання [5, с. 167].

У рамках реформування Нової української школи було запущено навчальну онлайн-платформу для вчителів англійської мови. Тут є окремий розділ для батьків учнів з посиланням на корисні навчальні матеріали. Завдяки проєктам з іноземних мов від Нової української школи батьки можуть стати ще більш залученими до захопливого розвитку своїх дітей. Активні батьки – невід’ємна частина освітнього процесу, а налагоджений діалог між ними, учнями та школою – одна із основних цілей Міністерства освіти і науки України.

У співпраці з Британською Радою, Cambridge University Press та Cambridge Assessment English безкоштовно надається велика кількість корисних матеріалів для батьків, що бажають допомогти своїм дітям досягти успіху. Сума шкільних знань та зусиль удома відобразиться не тільки на оцінках дітей, але і на їх ставленні до інших предметів і до світу загалом.

Надзвичайно важливою є саме батьківська підтримка. Діти мають відчувати, що вони роблять успіхи у навчанні. Їх треба постійно заохочувати та хвалити за гарні результати, оскільки відчуття успіху сприяє мотивації до навчання. Чудові можливості для створення подібної мотивації мають батьки, які у такий спосіб допомагають дітям навчатися, навіть якщо самі володіють лише базовою іноземною мовою та вивчають її разом зі своїми дітьми. Шляхом спільних із дітьми зусиль батьки можуть не тільки зробити вивчення іноземної мови частиною життя родини, але й позитивно вплинути на ставлення дітей до вивчення мов та культур інших народів і на те, що більшість із поглядів людини на життя формується у віці 8–9 років [133, с. 10].

Батьки у навчанні дітей здійснюють передовсім мотиваційну та контрольну функції. У сфері раннього іншомовного навчання необхідно враховувати те, що молодші школярі не бачать особистісного зацікавлення у вивченні іноземної мови. Мотивація у них ще не сформована. Це часто провокує небажання долати труднощі, що виникають у процесі навчання. Поряд з формуванням позитивної мотивації у школі, важлива допомога і підтримка батьків. Мова йде про їх особистий приклад, формування інтересу до мови, до культури та традицій інших народів, похвала учня щодо досягнутих ним результатів.

Учні початкової школи зазвичай мають меншу мотивацію вивчати іноземну мову, ніж учні середньої школи. Мотивація молодшого школяра більше пов'язана із зовнішніми чинниками. Вчителям та батькам необхідно знайти ідеї та рішення, щоб допомогти дітям молодшого шкільного віку розвивати внутрішню мотивацію. Мотивація школярів у навчанні в школі може успішно розвиватися, коли вони беруть участь у прийнятті рішень, коли вчителі та батьки забезпечують більш ефективну та відповідно до віку їх підтримку.

Досягнення у навчанні стають вагомими, коли батьки та шкільний колектив працюють разом, щоб полегшити процес навчання як удома, так і в школі. Встановлено, що загальний ефект батьківської підтримки вдома, якісне домашнє освітнє середовище, позитивні стосунки між батьками і вчителями, доброзичлива атмосфера в школі сприяють досягненню успіху у школі протягом усіх років навчання. Якщо в початковій школі розвиваються позитивні стосунки між вчителями та сім'єю, у батьків розвивається впевненість у тому, що вони беруть участь у шкільній діяльності та мають постійну роль як партнера у навчанні своїх дітей. Довіра до батьків щодо ролі у навчанні стимулює їх більше займатися створенням та підтримкою якісного домашнього освітнього середовища. Важливо заохочувати дитину до спілкування та обміну інформацією, створювати умови для того, щоб навчання іноземної мови дітей 1–2-х класів проходило у формі гри. Коли діти

переходять у 3–4-ті класи, батьки можуть обговорювати з ними діяльність школи та навчальний зміст як частину повсякденної роботи, батьки можуть пов'язувати шкільне навчання з інтересами та сильними сторонами своєї дитини.

На етапі початкового навчання батьки намагаються допомогти дітям у підготовці домашньої роботи, у тому числі з іноземної мови. Практично всі вони можуть контролювати виконання домашнього завдання і допомагати у вивченні нової лексики, написанні словникових диктантів, у виконанні проєктів та творчих завдань. Позитивне ставлення батьків до вивчення іноземної мови та їх підтримка у навчанні дає позитивний результат, навіть, якщо вони не розмовляють цією іноземною мовою. У такому випадку багато батьків починають вивчати іноземну мову разом з дітьми. Тоді учні самі виступають у ролі вчителя: запитують, проговорюють разом з батьками нові слова і вирази, які вони вивчили на уроці, читають діалоги за ролями. Часто причина труднощів у вивченні іноземної мови полягає у тому, що спілкуватися нею дитина може лише в шкільному середовищі протягом 30–45 хвилин, а тому активне повторення вивченого матеріалу вдома з батьками сприяє кращому засвоєнню іноземної мови.

Важливим в успішній співпраці є ефективні канали спілкування батьків з вчителями своїх дітей. Вони повинні знати, коли у їх дітей виникають труднощі, і що школа планує зробити для розв'язання назрілих питань. Одні батьки вважають за краще спілкуватися по телефону, інші надають перевагу особистим зустрічам, ще інші спілкуються за допомогою інформаційних технологій. Тому педагогам слід розвивати ефективні письмові та усні комунікативні навички, забезпечувати широкий спектр можливостей спілкування для батьків. Проте найбільш важливим чинником підтримки доброго спілкування є відкритість для батьків, яку школи демонструють через свої контакти з ними. Таку співпрацю називають «політикою відкритих дверей» [255, с. 118].

Батькам і вчителю іноземної мови слід лише заздалегідь визначити, у який спосіб буде здійснюватися така співпраця. Учитель іноземної мови може розсилати батькам навчальний матеріал (слова, вирази, граматичні вправи), який учні вивчили на уроці, для повторення вдома. Навіть десятихвилинне заняття вдома з батьками закріплює пройдений матеріал з іноземної мови. Для організації такої комунікативної взаємодії між вчителем іноземної мови та батьками можна використати різноманітні інформаційні технології (організація груп у Viber, Skype, Messenger, Facebook тощо) чи розсилання інформаційних листів.

Комунікація між школою та сім'єю може бути односторонньою і двосторонньою. Одностороння передбачає, що вчителі лише інформують батьків про домашнє завдання з іноземної мови, про різноманітні позакласні заходи. Двосторонній зв'язок визначається інтерактивним діалогом між вчителем та батьками [247, с. 118]. При такій комунікації батьки можуть самі брати участь в організації різноманітних заходів, висловлювати свої побажання щодо удосконалення процесу вивчення іноземної мови. Така двостороння співпраця допомагає уникнути комунікативних бар'єрів між школою та сім'єю, заохотити батьків до активної участі в житті школяра, що є особливо важливим у початковій школі, коли учні почуваються розгублено та невпевнено в процесі оволодіння іноземною мовою.

Отже, можна виділити два основні напрями комунікативної взаємодії [5, с.169]:

- 1) інформаційно-просвітницький, який включає інформування, навчання і консультування батьків, головна мета цього напрямку співпраці – обмін інформацією щодо сфери ранньої іншомовної освіти загалом та конкретного класу зокрема;

- 2) організаційно-діяльнісний напрям передбачає участь батьків в організації різноманітних позакласних заходів іноземною мовою, допомогу школярам у підготовці домашнього завдання, діяльність щодо удосконалення освітнього процесу.

Одним із важливих напрямів співпраці дітей, батьків та педагогів є організація спільної позакласної діяльності іноземною мовою. Практичною реалізацією цієї роботи виступає система спільних творчих справ. Різноманітні свята, постановка п'єс, батьківські концерти, ігрові шоу-програми – ці заходи можна зробити традиційними. Їх користь очевидна: батьки з об'єктів стають активними суб'єктами творчого педагогічного пошуку, що сприяє налагодженню більш тісних, гуманних, теплих відносин між школою і сім'єю.

Роль батьків в освіті учнів початкової школи є визначальним фактором, який може сприяти успіху вивчення іноземної мови. Однак є багато шкіл та вчителів, які не бачать шляхів залучення батьків до освітнього процесу, більше того, вони почасти не отримали достатніх знань про організацію такої взаємодії. Інколи з боку самих батьків немає розуміння співпраці між ними та школою через зайнятість на роботі та повсякденними справами. Вони вважають, що навчання та виховання – справа лише вчителів та школи [217, с. 30].

Успішні вчителі вміють спілкуватися з батьками: вони розуміють, що батьківська підтримка та доброзичливість є важливими для досягнення успіху в школі майже кожної дитини, і вони визнають, що велика частина створення позитивних та підтримуючих відносин між батьками та вчителями є сильною й ефективною стороною спілкування.

Необхідною умовою комунікативної взаємодії з батьками є налагодження контактів ще на початку навчального року, коли всі налаштовані оптимістично, і така цілеспрямована початкова взаємодія позитивно впливає на учнів та батьків. Доцільно провести бесіду з батьками, яка допоможе визначити основні шляхи і форми співпраці між ними і вчителями у процесі вивчення іноземної мови та матиме на меті визначити ставлення батьків до вивчення цього предмету, розширити спільні освітні можливості, а також виявити ступінь відповідності освітніх послуг школи запитам і очікуванням батьків. Вчитель може підготувати «Пам'ятку для батьків, діти яких вивчають іноземну мову» (див. додаток Д), яка міститиме прості правила, що сприятимуть ефективному засвоєнню іноземної мови учнями молодшого шкільного віку. Оскільки

навчальна програма стає складнішою, і більші вимоги ставляться до налагодження такої міцної комунікативної взаємодії є передумовою успішного навчання школярів протягом усього освітнього процесу.

Отже, взаємодія навчального закладу та сім'ї є важливою складовою процесу ранньої іншомовної освіти. Навчальний предмет «іноземна мова» має свої особливості, які обумовлюють необхідність тісної співпраці вчителя та батьків. Така взаємодія у навчанні іноземної мови молодшими школярами має велике значення і сприяє кращому її опануванню, допомагає спільно подолати труднощі. Підвищення ефективності навчання іноземної мови у початковій школі залежить від успішної та активної комунікації усіх учасників освітнього процесу – вчителя, батьків та дітей.

3.2. Роль педагогічної комунікації у подоланні труднощів при вивченні іноземної мови дітьми молодшого шкільного віку

Перевага раннього навчання іноземної мови вже багаторазово доведена. На початковому ступені навчання відбувається становлення особистості школяра, виявлення і розвиток його здібностей, формування навчальних навичок та оволодіння елементами культури і поведінки. Іноземна мова у цьому випадку розглядається як засіб виховання і розвитку особистості учня, залучення його до міжкультурної комунікації. Особлива увага приділяється початковому етапу навчання іноземної мови, оскільки саме тут формуються підвалини для успішного оволодіння мовою у наступних класах.

Предмет «Іноземна мова» – важливий і соціально значимий у реалізації перспективних завдань розвитку особистості. Безпосереднім завданням навчання іноземної мови, як відомо, є формування комунікативної компетенції в єдності з вихованням поваги до культурних традицій різних народів і готовністю до міжкультурного співробітництва. Цілком очевидно: що раніше почати цей процес, то є більше можливостей для досягнення високих результатів.

Протягом навчання у початковій школі учні повинні оволодіти ключовими компетентностями, які передбачають їх особистісно-соціальний та інтелектуальний розвиток, формуються на міжпредметній основі та є інтегрованим результатом предметних і міжпредметних компетенцій. Метою вивчення іноземної мови визначається формування в учнів комунікативної компетентності з урахуванням комунікативних умінь, сформованих на основі мовних знань і навичок, оволодіння уміннями та навичками спілкуватися в усній і письмовій формі з урахуванням мотивів, цілей та соціальних норм мовленнєвої поведінки у типових сферах і ситуаціях [54, с. 7].

У Концепції Нової української школи однією з головних визначається компетентність володіння іноземною мовою. Уміння належно розуміти висловлене іноземною мовою, усно і письмово висловлювати і тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди (через слухання, говоріння, читання і письмо) у широкому діапазоні соціальних і культурних контекстів, уміння посередницької діяльності та міжкультурного спілкування [108, с. 11].

Однак навчання іноземних мов у початковій школі пов'язане з багатьма труднощами, передовсім із засвоєнням великого масиву іншомовної лексики, додатковим навчальним навантаженням, формуванням внутрішньої мотивації до вивчення мов, розвитком комунікативних умінь, що є стримувальним фактором успішного навчання.

Для виявлення труднощів, з якими зустрічаються молодші школярі при вивченні предмету «Іноземна мова», було проведено спостереження в 1–4-х класах ліцею № 2 міста Дрогобич. Спостереження проводилось протягом одного місяця, відбувалось згідно з протоколом (див. додаток Ж), охопило 123 учнів початкової школи. Спираючись на результати, можна стверджувати, що більшість дітей вивчають іноземну мову із задоволенням, однак не усвідомлюють її важливості в подальшому навчанні та професійній діяльності (72 %), 57 % школярів не розуміють поставлені перед ними завдання, а 59,7 % мають труднощі з інтерференцією рідної мови. Більше половини школярів мають проблеми із зосередженням уваги (60 %) та непосидючістю (57 %).

Тільки половина школярів є активними на уроці, решту надають перевагу пасивній поведінці(50,2 %) (Рис. 3.8).

**Результати спостереження за труднощами, які виникають в учнів
початкової школи при вивченні іноземної мови**

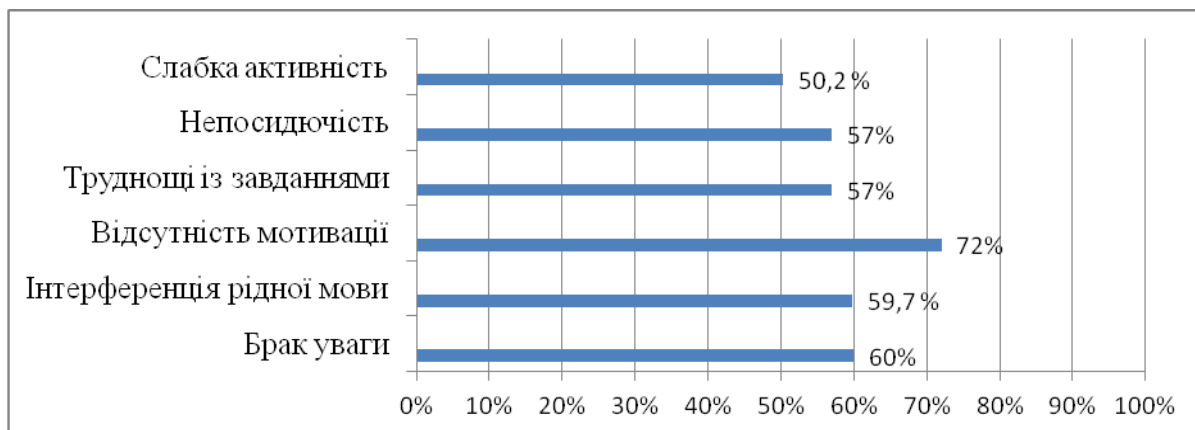

Рис. 3.8.

Отже, труднощі, що стосуються навчання іноземної мови в початковій школі, згідно з результатами спостереження, пов'язані передусім із:

- психологічно-фізіологічними особливостями розвитку дітей молодшого шкільного віку;
- формуванням позитивної мотивації до вивчення іноземної мови;
- інтерференцією рідної мови.

Найголовнішою умовою успішного вивчення іноземної мови є практика спілкування, і тут важливо знайти правильний підхід до проблеми, який буде максимально розкривати та перемагати всі труднощі. Формувати бажання і стимул до процесу вивчення мов – основне завдання вчителя іноземної мови в початковій школі. Навчання іноземних мов актуально почати в молодшому шкільному віці, позаяк саме в початковій школі закладаються основи вивчення мови. Молодший шкільний вік є сензитивним періодом для вивчення іноземних мов і тому необхідно задіяти його більш активно, створивши умови для реалізації природних можливостей дітей.

Суттєвим недоліком навчання іноземної мови у початковій школі в попередні десятиліття було неврахування психологічних особливостей

шестирічних школярів та недооцінювання ігрових методів. Багато вчителів, які викладають іноземні мови в початкових класах, недостатньо знають вікові можливості молодших школярів, умови, закономірності та особливості їхнього фізіологічного розвитку. Тому основною вимогою до навчання іноземної мови в початковій школі є врахування психофізіологічних особливостей і можливостей молодших школярів [111, с. 104].

У деяких випадках учителі механічно переносять прийоми і методи, які використовуються у старших класах, на учнів початкової школи; ігрові форми навчання використовують безсистемно й одноманітно; мало практикують групову і парну роботу. Як наслідок – не завжди можуть створити оптимальні умови для реалізації можливостей молодших школярів. У зв'язку з цим найбільш важливим є забезпечення таких форм і методів навчання, які допоможуть зберегти «самооцінку дитинства» [153, с. 10].

Емоційна сторона навчання так само важлива, оскільки до неї входять навички спілкування та міжособистісної взаємодії, цілеспрямованість. Відомо, що діти, які мають низьку самооцінку, часто не можуть реалізувати свої здібності і навіть стають неуспішними. Важливо також пам'ятати, що діти мають різний темперамент: деякі рухливі, інші сором'язливі, треті дуже тривожні, болісно переживають свої невдачі і бояться зробити помилку. Врахування всіх цих відмінностей допоможе вчителю підібрати кожній дитині відповідне завдання або роль. Надзвичайна чутливість молодших школярів до навколишнього середовища, загострене сприйняття своїх досягнень і невдач, наявність динамічного зв'язку між емоційним настроєм і шкільною успішністю говорять про те, що афективний розвиток має стати предметом пильної уваги під час навчання учнів 1–4-х класів.

Вивчаючи іноземну мову в період, коли відбувається активне засвоєння рідної, дитина має змогу вбирати її як щось природне, органічне, що не можна сказати про більш пізні періоди, коли мовна функція мозку вже минула пік розвитку. Також у ранньому віці діти більш сприйнятливі до вивчення іноземної мови – завдяки прекрасній пам'яті, уяві, наслідуванню, таланту.

Особливості оволодіння іноземною мовою в ранньому віці пов'язані з безпосередністю дитячого сприйняття, відкритістю стосовно людей, що говорять на іншій мові, зі спонтанним оволодінням іншими формами спілкування. Психологічні особливості молодших школярів дають їм переваги при вивченні іноземної мови.

Незважаючи на всі труднощі, пов'язані з психофізіологічними особливостями молодших школярів у період раннього шкільного навчання (6–9 років), доцільно доповнити наявні навчально-методичні комплекси творчою ігровою складовою, яка є основою провідної діяльності дітей цієї вікової категорії. Крім того, вчитель, який ознайомлений з особливостями розвитку дітей цього періоду, практикує такі види діяльності, які сприятимуть подоланню виникаючих труднощів, може зацентрувати увагу на граматиці іноземної мови, допомагати в подальшому вільно використовувати отримані знання в різних мовних ситуаціях.

На думку С. Роман, передумовою успішного раннього шкільного навчання іноземної мови є врахування саме психофізіологічних факторів, оскільки суб'єктом освітнього процесу є учень як такий. Дослідниця зазначає, що неможливо організувати навчання іноземної мови, не враховуючи вікові фізіологічні, психічні та індивідуально-психологічні характеристики учнів початкових класів, не враховуючи природи навичок і вмінь іншомовного спілкування, а також досвіду дітей у рідній мові, не розв'язуючи провідні психологічні завдання початкової освіти [167, с. 19].

Однак необхідно зауважити, що учні означеної вікової категорії не можуть довго зосереджувати увагу на одному об'єкті або дії, оскільки процеси збудження у корі головного мозку ще домінують над процесами гальмування. Діти швидко втомлюються. Тому урок іноземної мови має бути динамічним, емоційним, насиченим такими вправами, які дають змогу урізноманітнити освітню діяльність, зосередити увагу учнів на навчальному матеріалі. На думку провідних вітчизняних методистів, специфічними ознаками уроку іноземної мови в початковій школі мають бути мовленнєва спрямованість та

комплексність завдань. Вправляння у спілкуванні має переважати над завданнями, які передбачають сприймання навчального матеріалу та осмислення його, оскільки саме комунікативні завдання готують учнів до взаємодії з іншими людьми у реальних життєвих ситуаціях. Комплексність уроку іноземної мови передбачає взаємозв'язок різних видів мовленнєвої діяльності у процесі опанування знаннями, що, на думку С. Роман, створює умови для опори на індивідуальні психічні особливості учнів, що сприяє вдосконаленню їх сприймання та розуміння під час опрацювання навчального матеріалу [167, с. 154–155].

У процесі вивчення іноземної мови слід пам'ятати, що особистість учня з його індивідуальними особливостями, віковими характеристиками, потребами в максимальній реалізації своїх можливостей є центральною фігурою у навчанні, мета якого полягає у створенні оптимальних умов його становлення і розвитку. Навчання іноземної мови має комунікативну спрямованість, а мовна діяльність – індивідуальний характер, саме тому при організації комунікації в процесі навчання важливо враховувати індивідуальні особливості, інтереси, захоплення молодших школярів та будувати позитивні комунікативні відносини з ними, що сприяє кращому засвоєнню знань з предмету «Іноземна мова».

Ураховуючи фізіологічні особливості дітей молодшого шкільного віку, слід пам'ятати, що вони не можуть довго сидіти спокійно через нестачу контролю над руховими м'язами, тому бажано під час уроку давати їм такі завдання, які дозволяли б рухатися (ігри, пісні з рухами іноземною мовою). Фізична активність на уроці не тільки допомагає зробити процес багаторазового повторення і заучування навчального матеріалу більш захопливим і різноманітним, але і просто зняти напругу та дати можливість зайвий раз встати з-за парти, що так необхідно школярам.

Із педагогічної точки зору, на етапі початкової школи особливо важливо розвивати в дітей позитивну мотивацію до вивчення іноземної мови та інтерес до пізнання світу навколо, а також формувати здатність і готовність до

іншомовного навчання на наступному етапі основної школи. Ефективність раннього початку вивчення іноземної мови не викликає сумнівів, позаяк мова, вивчена в дитинстві, розкриває мовні й комунікативні здібності учня: мимоволі зіставляються факти двох мов; мовна картина світу створюється окремо для кожної; мислення стає багаторівневим. Іншомовна діяльність як новий спосіб спілкування молодшого школяра потребує створення позитивної мотивації, яка є одним із найважливіших психологічних факторів успішності вивчення іноземної мови і ключовим питанням організації навчання молодших школярів [123, с. 237].

На формування мотивації впливає низка умов, перша з яких – рівень новизни. Школярі з достатнім рівнем комунікативної компетенції втрачають інтерес до повторюваних справ та завдань. Щодо учнів зі слабкою підготовкою, вони вважають за краще виконувати вже знайомі завдання, адже це дозволяє їм повторно відчувати позитивні емоції, що має значний вплив на підняття рівня мотивації. Наступною умовою є ступінь складності завдання, що оцінюється на підставі відповідності цього завдання наявним в учнів здібностям, засобами і часу на його виконання. Велике значення у цьому зв'язку має самооцінка учня. Допомога педагога дозволяє важке завдання зробити більш легким і тим самим підняти мотивацію до його виконання. Тому, важливо, щоб учитель продовжував вселяти впевненість у своїх учнів, забезпечуючи їм підтримку. Іншою умовою для розвитку мотивації є надання можливості для прояву школярами самостійності. Самостійна робота забарвлює діяльність учнів емоційно, тим самим сприяючи розвитку у них мотивації. Велике значення має також час, виділений на підготовку завдання. При жорстких термінах, нестачі часу учні потрапляють у стресову ситуацію і практично перестають працювати. І насамкінець, ще одна умова – вплив на формування мотивації особистого прикладу і комунікативної поведінки вчителя.

Численні наукові дослідження навчання у початковій школі показують, що у молодших школярів немає усвідомленої внутрішньої потреби до вивчення іноземної мови, але є природний інтерес, цікавість до всього нового і незвіданого. Тому мета навчання іноземної мови в початковій школі – не тільки

утримання цього інтересу, а й подальше підвищення мотивації дітей до вивчення іноземних мов. Молодший школяр з живою зацікавленістю сприймає навколишнє життя, яке кожного дня розкриває перед ним щось нове, досі незнайоме. Розвиток сприйняття не трапляється сам собою, тут дуже велика роль вчителя, який повсякденно виховує вміння не просто дивитися, а й розглядати, не просто слухати, а й прислухатися, вчить виявляти суттєві ознаки і властивості предметів і явищ, вказує, на що слід звернути більшу увагу, привчає дітей планомірно і систематично аналізувати об'єкти. Що молодша дитина, то менший її словниковий запас у рідній мові. Але при цьому менші і її мовні потреби: сфер спілкування у маленької дитини менше, ніж у старшої, їй ще не доводиться розв'язувати складні комунікативні завдання. А значить, опановуючи іноземну мову, вона не відчуває такого величезного розриву між можливостями в рідній та іноземній мові, і почуття успіху у неї буде більш яскравим, ніж у дітей старшого віку. Таким чином, на уроках іноземної мови в початковій школі вчителю необхідно дотримуватися таких умов для реалізації ефективної комунікації в класі:

- Ретельний відбір комунікативних ситуацій. Вони повинні бути прості і зрозумілі для школяра.
- Участь кожного в процесі спілкування. Якщо дитина не буде відчувати свою значимість, вона, найімовірніше, втратить інтерес до предмету.
- Створення сприятливих умов для спілкування – позитивного психологічного клімату та доброзичливої атмосфери.
- Новизна.

Інтерес до завдань у школярів молодшого шкільного віку пропадає через 10–15 хвилин, а тому зміна видів діяльності просто необхідна. Тому особливе місце на уроках іноземної мови займають такі форми занять, що забезпечують активність кожного учня на уроці, підвищують авторитет знань, а також індивідуальну відповідальність школярів за результати спільної навчальної праці.

Ці завдання можна успішно розв'язувати засобом використання технологій ігрових форм навчання, завдяки комунікативним умінням установлюється контакт між учасниками діалогу, формулюються їхні судження, підтримується певний емоційно-психологічний мікроклімат тощо. Завданням учителя початкових класів під час викладу нового матеріалу, як переконливо доводить практика, є не стільки передача учням знань, скільки формування у них емоційно-ціннісного ставлення до них, потреби застосовувати їх у житті, що особливо важливо в молодшому шкільному віці. Учитель робить це успішно, якщо його мова буде не суто інформувати, а й впливати на свідомість, почуття учнів, підштовхувати їх до міркувань, до вчинку. На жаль, без подібного впливу знання учнів залишаються більше формальним нагромадженням якихось абстрактних понять, не пов'язаних з їхнім реальним буттям.

Педагог І. Жабіна стверджує, що жоден інший навчальний предмет не вимагає від дитини такого розумового, фізичного та емоційного напруження, як іноземна мова, і жоден інший не вимагає від учителя такої комунікативності, творчості і винахідливості, щоб підтримувати інтерес і мотивацію до навчання, як іноземна мова. Проблема полягає у тому, що осягнення іншого вербального коду та іншої культури не перебуває у зоні прямих і безпосередніх потреб і інтересів дитини – всі свої життєво важливі питання вона може розв'язати засобами рідної мови, а усвідомлення важливості володіння іноземною мовою для майбутнього життя і успішної кар'єри приходить значно пізніше. Отже, виникнення такого інтересу лежить у сфері забезпечення мотивації на основі близької і зрозумілої дитині діяльності, а саме – пізнавально-ігрової, інтерактивної [64, с. 56].

Під інтерактивною розуміється така діяльність, яка передбачає на уроках організацію і розвиток діалогового спілкування, що веде до взаєморозуміння, взаємодії, до спільного розв'язання загальних, але значимих для кожного учасника завдань. У ході діалогового навчання діти вчаться критично мислити, долати складні проблеми на основі аналізу обставин і відповідної інформації,

зважувати альтернативні думки, приймати продумані рішення, брати участь у дискусіях, спілкуватися з іншими людьми. Для цього на уроках організовується індивідуальна, парна і групова робота, застосовуються дослідні проєкти, рольові ігри, опрацьовуються різні джерела інформації, практикуються творчі роботи. Поєднання розумової і фізичної активності, ігрова діяльність, взаємодія учнів між собою і з учителем, факт співпраці, можливість моделювання життєвих ситуацій, участь у дискусії, залучення кожного вчителя до освітнього процесу формують максимально сприятливі умови для такого навчання, протягом якого кожен учень має можливість реалізуватися як особистість, бути зацікавленим і відчувати себе частиною того, що відбувається [64, с. 57].

Педагогічне мовлення має забезпечувати ефективне навчальне слухання дітей на уроках. Слухаючи вчителя, молодший школяр виконує чимало різних операцій: 1) конкретизує в наочних образах інформацію, яка надається; 2) співвідносить її з наявними знаннями, досвідом; 3) стежить за логікою викладу, розвитком думки; 4) осмислює, запам'ятовує. Отже, це складна робота для учнів молодших класів, що й вимагає від учителя досконалого володіння комунікативними вміннями. Аналізуючи роль умінь учителя початкової школи у системі його професійної комунікації, наголошується на тому, що саме це забезпечує конструктивну взаємодію, співробітництво між учасниками освітнього процесу. Мова вчителя початкових класів виконує роль регулятора міжособистісних відносин, виступає засобом досягнення вищого результату в розвитку взаємин, взаєморозуміння між ним і дітьми. Як свідчить практика, у цьому випадку має значення все: як учитель звертається до учнів, вітається з ними, ставить вимоги, робить зауваження, висловлює побажання; яка його інтонація, вираз обличчя, погляд і жести. Отже, саме комунікативні вміння вчителя початкових класів забезпечують творчість педагогічної діяльності, неординарність урегулювання різних педагогічних ситуацій, сприяють активізації мислительної, пошукової діяльності школярів, їх пізнання себе та навколишньої реальності [4, с.12]

Інша трудність, особливо в початковій школі, пов'язана з виникненням інтерференції, що є абсолютно логічним і нормальним явищем при вивченні іноземної мови. Інтерференція – це взаємний вплив мовних систем, який виникає у процесі вивчення однієї іноземної мови (контакт відбувається між рідною та іноземною мовами) або одночасного (послідовного) вивчення декількох іноземних (взаємодіють відповідно рідна з іноземними мовами або іноземні мови між собою) [192, с. 87]. При цьому одним з основних завдань педагога у цьому випадку є така організація освітнього процесу, щоб попередити або істотно знизити ризик виникнення інтерференції, а згодом вести роботу над її подоланням. Безперечно, це здається складним, а часом навіть неможливим завданням, однак правильна організація освітнього процесу, заснована на «зануренні в мову», використанні автентичних друкованих і аудіоматеріалів, здатна істотно знизити ризик небажаного впливу рідної мови.

На початкових етапах вивчення іноземної мови дитина знайомиться з новими для неї мовними явищами за допомогою аналогій з рідною, створюючи певні шаблони-стереотипи, які можуть використовуватися в різних мовних ситуаціях. Однак у процесі подальшого вивчення мови метод аналогій є недостатньо продуктивним і часто виступає причиною багатьох помилок у спілкуванні іноземною мовою. При цьому слід пам'ятати, що пропонуване нове мовне явище не може бути даним поза мовним контекстом – воно має бути комунікативно значимим. Учні не можуть просто дати готове мовне висловлювання, необхідно пояснити, як воно будується, за якими законами і принципами, дати можливість побудови власного висловлювання – як усного, так і письмового. Якщо мовне явище відрізняється від схожого в рідній мові, вербальне пояснення такої ситуації дасть змогу істотно знизити ризик виникнення помилок на ґрунті інтерференції. Врахування вчителем інтерференції при вивченні іноземної мови допомагає попередити помилки, скоротити їх кількість і тим самим полегшити процес навчання, що відповідає завданням інтенсифікації освітнього процесу.

Аналізуючи шляхи подолання небажаної інтерференції, яка виникає при вивченні іноземних мов у загальноосвітніх закладах, варто зазначити, що вчитель повинен не лише добре володіти іноземною мовою, якої навчає дітей, та методикою її викладання, але й бути обізнаним з основними поняттями, синтаксичною, граматичною та фонетичною структурами, базовим лексичним запасом і особливостями його вживання в іноземній мові, котру учні вивчають паралельно. Така обізнаність сприяє оптимізації процесу вивчення другої іноземної мови, оскільки надає змогу вчителю:

- проаналізувати фонетичні, лексичні, граматичні та інші особливості обох мов, виявити їх аналогії та розбіжності, що, зі свого боку, дасть можливість продуктивно організувати освітній процес із вивчення окремих тем (фонетичні звуки, граматичні правила, лексичні одиниці, які є дуже схожими або ідентичними, не потребують тривалого часу, відведеного на їх вивчення, а можуть бути об'єднані з більш складними, невідомими для учнів);

- при поясненні невідомого матеріалу опиратися на лінгвістичний досвід учнів, отриманий при засвоєнні першої іноземної мови (наприклад, при вивченні розбіжностей між уживанням означеного і неозначеного артиклів слід проводити аналогії між їх використанням у німецькій та англійській мовах відповідно);

- знаючи специфіку вимови, слововживання, формування висловлювань першої іноземної мови, попереджати та виявляти помилки, пов'язані з її впливом, та розробляти комплекс вправ із метою їх усунення (такі вправи повинні акцентуватися на так званих проблемних явищах, котрі, на думку вчителя, викликають найбільше труднощів) [192, с. 89].

Дуже важливо пам'ятати про те, що урок іноземної мови в початковій школі має бути об'єднаний спільною темою, а ось діяльність дітей на уроці – різноманітною. Необхідно часто міняти види робіт, чергувати їх динамічними паузами, іграми з елементами руху. Але при цьому кожен елемент уроку потрібен для розв'язання загального завдання.

Важливим аспектом у подоланні усіх видів труднощів у процесі вивчення іноземної мови в початковій школі є застосування принципу комунікативної спрямованості, який реалізується створенням умов для успішної комунікації: відбором мовного матеріалу, створенням мотивів для комунікації, комунікативної цілі. Кінцева мета навчання іноземної мови на ранньому етапі бачиться у досягненні учнями вміння спілкуватися, застосовуючи іноземну мову як засіб безпосереднього живого контакту, вміння слухати співрозмовника, починати, підтримувати і завершувати розмову, реагувати на його питання, висловлювати свою точку зору, видобувати потрібну інформацію при читанні і слуханні.

Основний метод удосконалення комунікативної компетентності сьогодні – комунікативний тренінг, який є активною груповою формою навчання, заснованою на спільному придбанні комунікативного досвіду. Отож, з метою удосконалення комунікативної компетентності та усвідомлення значення педагогічного спілкування у процесі вивчення іноземної мови в початковій школі загалом та ролі педагогічної комунікації в подоланні труднощів у навчанні зокрема було проведено тренінг для вчителів іноземних мов школи-ліцею № 2 м. Дрогобич (див. додаток В).

Перед проведенням тренінгу методом спостереження було проаналізовано уроки іноземної мови в початковій школі, визначено труднощі, з якими стикаються молодші школярі при вивченні цього предмету, та в процесі опитування вчителів було виявлено недостатнє розуміння значення педагогічної комунікації у процесі вивчення іноземної мови молодшими школярами (див. додаток К). З метою удосконалення комунікативних вмінь та навичок вчителів було розроблено тренінг з педагогічної комунікації. Він складався із восьми занять: «Поняття про педагогічну комунікацію», «Комунікативна компетентність педагога», «Вербальна комунікація», «Невербальне спілкування», «Роль педагогічної комунікації у вирішенні конфліктів у школі», «Інформаційно-комунікаційні технології», «Формування

позитивної атмосфери спілкування на уроках», «Комунікативна грамотність педагога».

На кожному занятті опрацьовувався теоретичний матеріал, опісля учасники виконували практичні завдання. Тренінг ґрунтувався на таких методичних принципах:

- 1) активність усіх учасників;
- 2) ігровий характер завдань;
- 3) навчальна спрямованість теоретичного матеріалу;
- 4) систематична рефлексія учасників;
- 5) групова форма проведення.

Важливим аспектом проведення тренінгу була саме активність учасників, яка проявлялась у дискусіях, цікавих запитаннях, зацікавленості практичними завданнями. Ігрові моменти тренінгу давали змогу вирішувати різноманітні ситуації, виробляючи при цьому певні «професійні» навички, і в учасників підвищилась впевненість у своїх можливостях, що сприяло засвоєнню нових знань і розширенню арсеналу ефективних способів комунікативної поведінки. Навчальна спрямованість тренінгу була пов'язана з його основною метою, яка полягала у досягненні індивідуальних змін в поведінці учасників за допомогою їх групового навчання. Принцип систематичної рефлексії був чітко реалізований у процесі: учасники групи постійно отримували інформацію про свої дії. Систематичність рефлексії передбачала надання всеохопливої картини поведінки кожного учасника протягом усього тренінгу, що враховувала динаміку його розвитку. Групова форма проведення тренінгу є найдоцільнішою, позаяк давала можливість учасникам застосувати різні моделі поведінки і реєструвати отриманий з їх допомогою ефект. Саме в групі було створено умови, що сприяли самодослідженню і самопізнанню учасників тренінгу.

При здійсненні порівняльного аналізу відповідей вчителів іноземної мови до проведення тренінгу та опісля, можна відзначили позитивну тенденцію до кращого розуміння педагогами змісту педагогічної комунікації, її складових та

важливості в процесі вивчення іноземної мови в початковій школі та подоланні труднощів, які виникають у дітей молодшого шкільного віку при вивченні цього предмету. Зміни зафіксовані у таких параметрах: збільшився відсоток вчителів, які відзначають важливість педагогічної комунікації у врегулюванні конфліктів (з 53 % до 78,1 %), у подоланні труднощів при вивченні іноземної мови (з 41,3 % до 69 %). До проведення тренінгу 47 % педагогів відзначали вагоме значення комунікації у формуванні позитивної атмосфери, після тренінгу відповідно 75 %; 54 % вчителів називали педагогічну комунікацію як основу організації особисто орієнтованого навчання, після проведення тренінгу відсоток зріс до 76,8 %. Зріс відсоток вчителів, які констатували значущість зворотного зв'язку з учнями для поліпшення комунікації під час уроків іноземної мови з 51,4 % до 73 % відповідно. Узагальнені результати представлені в порівняльному графіку (Рис. 3.9).

Отже, комунікативна спрямованість на уроках іноземної мови передбачає організацію і подальший розвиток діалогового спілкування, що, своєю черг, веде до взаєморозуміння та взаємодії, спільного розв'язання загальних, але значимих для кожного учасника завдань. У ході діалогового навчання діти вчаться критично мислити, врегульовувати складні питання на основі аналізу обставин та відповідної інформації, порівнювати альтернативні думки, приймати більш виважені рішення, брати активну участь у дискусіях, розмовляти з іншими людьми. Для цього організовуються індивідуальна, парна і групова робота, застосовуються дослідні проекти, рольові ігри, йде робота з різними джерелами інформації, використовуються творчі завдання.

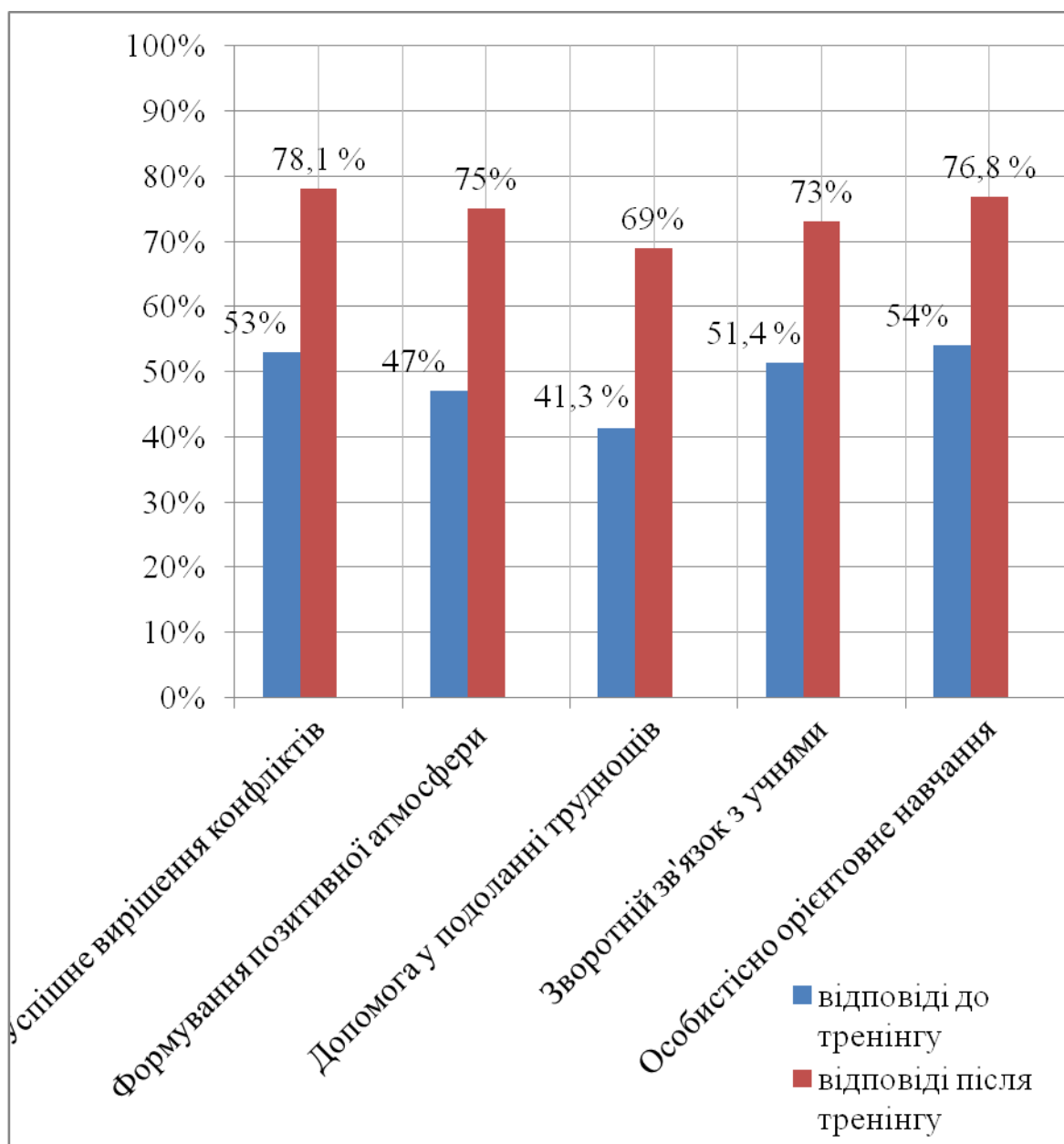

Рис. 3.9.

Конфіденційність та невимушеність спілкування вчителя з учнями, які формуються завдяки спільній комунікативній діяльності, повинні давати свободу для самовираження. Головне у відносинах учня і вчителя – віра в сили дітей. Дитина розвивається тільки в діяльності, тому в класі ми порівнюємо, доводимо, сперечаємося, аналізуємо. Процес навчання – двосторонній. І результат його багато в чому залежить від позиції самої дитини, її активності. А об'єднання у цьому процесі активності педагога і учня є найбільш доцільним, провідним до підвищення рівня пізнавальної активності. Це дуже складна робота, і тут акцент повинен робитися на індивідуальному підході до кожної

дитини, тим більше що у певної частини з них спостерігається у цьому віці неадекватне сприйняття іноземної мови. Засобами іноземної мови відбувається виховання учнів, яке здійснюється через систему особистісних стосунків із новою культурою і процесом оволодіння нею. Цьому сприяє виховання у школярів:

- позитивного ставлення до іноземної мови як засобу спілкування, поваги до народу, носія цієї мови, толерантного ставлення до його культури, звичаїв і способу життя;

- культури спілкування, прийнятої у сучасному цивілізованому світі;
- емоційно-ціннісного ставлення до всього, що нас оточує;
- розуміння важливості оволодіння іноземною мовою і потреби користуватися нею як засобом спілкування.

Оволодіння іноземною мовою сприяє розвитку в учнів:

- мовних, інтелектуальних і пізнавальних здібностей;
- готовності брати участь в іншомовному спілкуванні;
- бажання до подальшого самовдосконалення у галузі володіння іноземною мовою;

- уміння переносу знань і навичок у нову ситуацію шляхом виконання проблемно-пошукової діяльності [160, с. 4–5].

Успішна педагогічна комунікація на уроках іноземної мови забезпечує розвиток творчих здібностей молодших школярів, утвердження стилю довіри, співробітництва та співтворчості. Зазначеному сприяє також урахування індивідуальних психічних та інтелектуальних особливостей кожного учня в процесі вивчення іноземної мови, опора на його прагнення самовиразитися і самореалізуватися серед інших особистостей як індивідуальність. Для цього необхідно, аби учитель створював доброзичливу атмосферу на уроках, надавав учневі змогу висловлювати власні переконання без оцінних суджень, забезпечував вільне вираження думок і переконань, толерантність до поглядів інших під час спільної навчальної діяльності та оцінки її результату, давав кожному учню право на помилку.

3.3. Педагогічна комунікація як важливий чинник процесу вивчення іноземної мови дітьми з особливими освітніми потребами

Освіта відіграє головну роль у наданні можливостей усім людям, у тому числі з особливими потребами, забезпечити стабільно фінансове, соціальне та особистісне життя. Більш того, освіта – це основне право людини. Ще в 1948 р. у Статті 26 Загальної декларації прав людини (ООН, 1948 р.) вказано, що «кожен має право на освіту» та сформульовано основну мету виховання у напрямі «повного розвитку людської особистості та посилення поваги до прав людини та основних свобод» [51, с. 3]. Однак на практиці термін «інклюзивна освіта» почав поступово впроваджуватися у законодавчі системи по всьому світу з різною швидкістю та ступенем тільки протягом останніх десятиліть. За даними ЮНЕСКО, інклюзивна освіта – це процес звернення і відповіді на різноманітні потреби усіх дітей, молоді та дорослих через забезпечення їхньої участі у навчанні, культурних заходах і житті громади, зменшення та виключення в освіті [283, с. 8–9]. У цьому широкому визначенні інклюзивна освіта вимагає надання можливостей для навчання та участі в освітньому процесі всім дітям – обдарованим або не обдарованим, з інвалідністю, громадянам країни чи іммігрантам, дітям з національних меншин, багатим або бідним. Включення в освіту передбачає не тільки толерантність до різниці, але і прийняття її як природного явища життя. У більш широкому розумінні це означає, що ми маємо рівні можливості користуватися та отримувати користь від того, що вважаємо цінним у житті – навчання, соціальна взаємодія, економічна та політична незалежність, самостійність тощо – незалежно від раси, етнічної приналежності, рідної мови, статі, релігійних або політичних поглядів, соціального середовища.

Основні ідеї та принципи інклюзивної освіти як міжнародної практики щодо реалізації права на освіту осіб з особливими потребами були вперше найбільш повно сформульовані в Саламанкській декларації «Про засади, політику та практичну діяльність в галузі освіти осіб з особливими освітніми

потребами» (1994). До педагогіки був уведений термін «інклюзія» і проголошений принцип інклюзивної освіти. У цьому документі задекларовані принципи пропозиції і просування законодавчих ініціатив у сфері інклюзивної освіти, які передбачають не тільки активне залучення і участь дітей з особливими освітніми потребами в звичайному закладі освіти, але й сприяє розбудові системи масової освіти та освітнього процесу з метою створення сприятливих умов для всіх дітей. Згідно з Декларацією, інклюзивна освіта ґрунтується на певній системі принципів:

- кожна дитина має основне право на освіту і повинна мати можливість отримувати і підтримувати прийнятний рівень знань;
- кожна дитина має унікальні особливості, інтереси, здібності та навчальні потреби;
- варто розробляти систему освіти та впроваджувати освітні програми у такий спосіб, щоб ураховувати широке різноманіття цих характеристик та потреб;
- особи, які мають особливі освітні потреби, повинні мати доступ до навчання у звичайних школах, які зобов'язані створити їм умови на основі педагогічних методів, орієнтованих передовсім на дітей з метою задоволення цих потреб;
- звичайні школи з такою інклюзивною орієнтацією є найбільш ефективними засобами боротьби із дискримінаційним ставленням, створення привітної атмосфери в громадах, побудови інклюзивного суспільства і забезпечення освіти для всіх; крім того, вони забезпечують ефективну освіту для більшості дітей та підвищують ефективність, а також ефективність витрат усієї системи освіти [172, с. 2].

Що стосується України, то практика інклюзивної освіти почала поширюватись відносно недавно. У 2017 р. було ухвалено Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про освіту щодо особливостей доступу осіб з особливими потребами до освітніх послуг». Уперше визначаються такі поняття, як «особа з особливими освітніми потребами», «інклюзивне навчання»,

«індивідуальна програма розвитку». З часу прийняття Закону виділяються субвенції на надання підтримки особам з особливими потребами, які навчаються у спеціальних та інклюзивних класах, створюються Інклюзивно-ресурсні центри, які здійснюють комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дітей, надають їм психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги.

Інклюзивна освіта означає не лише доступ дітей з особливими освітніми потребами до звичайних шкіл та університетів, але й передбачає їхню активну участь та досягнення успіху, осмислене навчання і розвиток. Оскільки закон закріплює ідею прийняття індивідуальних та колективних заходів з метою максимального соціального й академічного розвитку учнів з конкретними потребами, він, безумовно, ставить певні завдання для всіх видів та рівнів програм навчання вчителів: зміст та матеріали мають бути адаптовані індивідуально для кожного учня, викладачі повинні працювати, щоб забезпечити позитивну атмосферу навчання, необхідна співпраця вчителів, асистентів та батьків дітей з особливими потребами.

Включення дітей з особливими освітніми потребами до спільноти однолітків вимагає подолання бар'єрів, що заважають їх соціальному функціонуванню і гальмують процес поступового входження в соціальне середовище. Серед перешкод на шляху до навчання й повноцінної участі кожної дитини в житті закладу освіти є низька обізнаність учителів шкіл щодо методичних, організаційних, психолого-педагогічних аспектів супроводу інклюзивної освіти. Частина вчителів не до кінця усвідомлюють суть явища «інклюзивна освіта», слабо орієнтуються у її перевагах для всіх учасників освітнього процесу, мають лише загальне уявлення про міжнародне та національне законодавство у сфері інклюзивної освіти; відчують значні труднощі в питаннях організації навчального процесу в інклюзивному класі; не здатні об'єднувати зусилля на шляху до досягнення успіхів у роботі з дітьми; мають неточні уявлення про особливості розвитку та специфіку навчання дітей з особливими освітніми потребами [7, с. 6].

Для успішного навчання дітей з особливими освітніми потребами (ООП) необхідна спільна діяльність, передусім вчителя з асистентом інклюзивного навчання. Це допоможе вчителям інклюзивних класів більш глибоко розуміти індивідуальні відмінності і особливості дітей, а також більш ефективно співпрацювати з батьками й іншими фахівцями (соціальними працівниками, логопедами, реабілітологами та ін.). У школах також потрібні педагогі-дефектологи, соціальні педагоги, психологи і тьютори. Звичайний вчитель з іноземної мови або іншого предмету може не знати всіх особливостей дітей, наприклад, з ослабленим слухом чи зором. Коли до класу приходить така дитина, на вчителя лягає велике навантаження, можливе навіть відчуття певного негативу до такого учня, через необхідність приділяти йому багато уваги. Інша річ, викладач-дефектолог (наприклад, логопед або сурдопедагог) або асистент, що знає про особливості дітей з ООП, про їх діагнози, особливості психо-фізіологічного розвитку. Велику роль відіграє також шкільний психолог. Він відповідальний за мікроклімат у колективі, допомагає прийняти дитину з ООП і здоровим дітям, і їхнім батькам, адже бувають ситуації, коли батьки виступають проти однокласника з ООП. Обговорюючи це вдома, вони вселяють негатив і у дитину. Комунікативна взаємодія вчителя, асистента інклюзивної освіти, шкільного психолога, батьків допомагає:

- отримати додаткову інформацію про особливості розвитку дитини з порушеннями здоров'я;
- адаптувати основні компоненти освітнього процесу: фізичне середовище, освітню програму, навчальні матеріали;
- чітко визначити коротко- та довготривалі цілі навчання;
- вибрати конкретні методи викладання та підходи до навчання дитини з особливими освітніми потребами;
- попередити труднощі в освітньому процесі;
- підвищити самооцінку учнів та впевненість у своїх розумових здібностях;

- забезпечити позитивний психологічний клімат у класі та доброзичливе ставлення до дитини з особливими освітніми потребами.

Вивчення іноземної мови набуло широкого розповсюдження в сучасному інтегрованому світі. Для людей з обмеженими можливостями знання іноземних мов пропонує безцінні можливості для досягнення більшої соціальної цілісності шляхом отримання кращих можливостей для особистого розвитку, освіти, доступу до інформації, зайнятості, мобільності, соціальної взаємодії, культурного збагачення, розвитку міжкультурної обізнаності. Крім того, іноземна мова сприяє формуванню і розвитку професійних компетенцій майбутнього фахівця і становленню його світогляду. Інша важлива сторона занять іноземною мовою – зусилля, необхідні для оволодіння іншомовною компетенцією – характеризують цей процес як істотний фактор активізації розумових процесів. Вивчення іноземної мови є ефективним інструментом для інтелектуального, особистісного та професійного розвитку дитини з ООП, тим самим сприяючи її успішній інтеграції у життя суспільства.

Особливо гостро проблема інклюзивного навчання дітей з обмеженими можливостями здоров'я стоїть саме перед вчителями іноземної мови. Вона зумовлена передусім традиційно сформованим у системі освіти поглядом на те, що вивчення іноземної мови – складний процес, а особливо для дітей з психофізичними порушеннями. Необхідною передумовою успішного навчання іноземної мови такої категорії дітей є діагностування психофізичного порушення у розвитку дитини, що надзвичайно важливо, саме на ранньому етапі навчання, і саме така діагностика становить основу для розробки індивідуальної освітньої траєкторії учня відповідно до природи його можливостей, у нашому випадку навчання іноземної мови. Специфіка процесу навчання іноземної мови полягає у його максимальній індивідуалізації, що передбачає активізацію включення та участі кожного учня шляхом використання варіативних технологій. Цілком очевидно, що учні з обмеженими можливостями здоров'я вимагають впровадження спеціально розроблених підходів до їх навчання. Вивчення індивідуальних особливостей учнів дає

змогу планувати цілі, завдання, терміни і основні напрями навчання мови, які відповідають завданню максимально збільшити їхню самостійну діяльність, а також розвинути у них інтерес до іноземної мови, культури іншомовних країн, стимулювати комунікативну активність.

Учителю іноземної мови під час організації освітнього процесу слід враховувати різні рівні володіння школярами іноземною мовою, різні можливості щодо її опанування (адже, як відомо, не всі діти з особливостями психофізичного розвитку спроможні вивчати іноземну мову), можливі труднощі, які виникають під час її вивчення, різні здібності до її опанування. Завдяки цьому стає можливим створення умов для якісного засвоєння іноземної мови дітьми з особливими освітніми потребами в ході відповідно організованого освітнього процесу з цього предмету у закладі освіти, а також для розвитку й саморозвитку учнів в умовах інклюзивного освітнього середовища засобами іноземної мови та іншомовної культури [76, с. 414].

У системі інклюзивної освіти важливо дотримуватися таких принципів:

- педагогічного оптимізму;
- ранньої педагогічної допомоги;
- корекційно-компенсаторної спрямованості освіти;
- соціально-адаптивної спрямованості освіти;
- розвитку мислення, мови і комунікації як засобів спеціальної освіти;
- діяльнісного підходу в навчанні і вихованні;
- диференційованого й індивідуального підходу;
- необхідності спеціального педагогічного керівництва [146, с. 18].

Послугуючись цими принципами у поєднанні з сучасними педагогічними технологіями, можна домогтися гарних результатів при навчанні іноземної мови дітей з особливими освітніми потребами.

Різні потреби у дітей вимагають різних підходів у навчанні та вихованні. Не можна однаково навчати дитину з порушенням зору і дитину з порушенням слуху. Індивідуальний підхід до особливостей кожної дитини з ООП сприяє створенню для неї сприятливих умов, а також комфортного залучення до

освітнього середовища школи. Незважаючи на відмінність між здоров'ям, існують умови, які є загальними для всіх учнів з ООП в умовах загальноосвітнього закладу. Насамперед – це педагогічна комунікація, яка відіграє важливу роль на кожному етапі освітнього процесу і є однією з передумов успішного засвоєння навчального матеріалу в усіх закладах. Однак педагогічне спілкування має пріоритетне значення у реалізації гуманістичних принципів в інклюзивній освіті та в організації інклюзивного освітнього простору. Важливо у цьому контексті правильно організувати комунікативну діяльність учнів у інклюзивному класі. Це дає змогу підвищити рівень співпраці між усіма без винятку учнями класу, розвинути їхню впевненість у своїх силах і уважне ставлення до потреб інших; розробити систему диференційованих вправ і запланувати додатковий час для їх виконання; реалізовувати зворотний зв'язок між учасниками освітнього процесу, що забезпечує можливість закріплення і розширення мовних і мовленнєвих навичок учнів. Використання комунікативного підходу до навчання дітей з обмеженими можливостями здоров'я покликане забезпечити формування і розвиток основних видів мовної діяльності учнів. Одне з пріоритетних завдань вчителя при цьому полягає у наданні допомоги дитині в досягненні успіху. Відповідно, успіх навчання безпосередньо залежить від комплексного і систематичного застосування різних освітніх технологій, з метою актуалізації всіх органів чуттєвого сприйняття учнів у процесі комунікативного спілкування вчені рекомендують застосовувати мультисенсорний підхід [302, с .14–15].

Під час уроків іноземної мови при реалізації інклюзивної освіти рекомендується:

- розвивати комунікативні вміння у ході виконання вправ, які забезпечують запам'ятовування нових слів та граматичних конструкцій і вживання їх у мовленні;
- використовувати інформаційно-комунікаційні технології та спеціальні програми;

- забезпечувати доброзичливу атмосферу в процесі вивчення іноземної мови;
- розробити адаптовану програму з урахуванням особливостей психофізичного розвитку та можливостей дітей з особливими освітніми потребами;
- підготувати ілюстративний та аудіоматеріал, інтерактивні завдання;
- формувати ситуації успіху на кожному уроці, щоб дитина могла відчути радість від добре виконаного завдання.

Визначають ще один фактор досягнення успіху у вивченні іноземної мови дітьми з особливими потребами – підтримка однокласників. Наявність однокласника з обмеженими можливостями насправді виявляється корисним для всіх учнів, розвиваючи їх розуміння природного різноманіття життя, здібностей до співробітництва, взаємодопомоги та роботи в команді, здатності до прийняття рішень на основі справедливості. Крім того, в інклюзивних класах передовсім варто звертати увагу на розвиток сильних якостей і талантів дітей, а не наголошувати на проблемах. Саме взаємодія з іншими дітьми сприяє фізичному, мовному, соціальному, когнітивному та емоційному розвитку вихованців з обмеженими можливостями. Учні з типовим рівнем розвитку демонструють відповідні моделі поведінки «особливим» одноліткам, мотивуючи їх до розвитку і цілеспрямованого використання нових знань і умінь. Отже, така взаємодія між учнями з особливими освітніми потребами та іншими школярами в інклюзивних класах сприяє налагодженню між ними дружних відносин; вихованці вчаться природно сприймати і толерантно ставитися до міжособистісних відмінностей, стають більш емпатійними, готовими до взаємодопомоги. При інклюзивному навчанні дитини з ООП в загальноосвітній школі бажано провести попередню бесіду з її майбутніми однокласниками. Важливо, щоб діти розуміли, що це така сама дитина, як і вони самі, не виявляли б жалості до неї і не боялися спілкуватися з нею. Завдання вчителя – створити комфортну психологічну атмосферу в класі. Не потрібно якось виділяти дитину, підкреслювати її особливість і відмінності від інших. Допомога, яку ви або хтось із однокласників надає такій дитині, має

бути по можливості непомітною і ненав'язливою. Поведінка вчителя часто є зразком ставлення до дитини з ООП і для інших дітей.

Інклюзивне навчання позитивно впливає і на сім'ю – у тому сенсі, що сім'ї дітей з особливими освітніми потребами можуть отримати підтримку з боку інших батьків. Краще розуміючи своїх дітей, особливості їх розвитку, знаючи, що є для них типовим-атиповим, вони активно беруть участь в освітньому процесі.

Ігри, інші цікаві вправи і прийоми також мають бути присутніми на заняттях з іноземної мови. Так звані, ігрові завдання допомагають дітям розслабитися, але при цьому кожне повинно мати чітку мету та практичне значення, передусім тренування різних мовних навичок: фонетичних, лексичних, граматичних. Для кожної дитини зі своїми індивідуальними особливостями буде вироблена певна методика, яка допоможе знайти підхід і розкрити її здібності як особистості.

Аналізуючи статистичні дані щодо інклюзивної освіти в регіоні – містах Дрогобич та Стебник, можна стверджувати, що у семи закладах середньої освіти є 23 інклюзивні класи, де послуги надають 32 дітям. У школах функціонують команди супроводу. Діти мають змогу на місцях отримувати послуги логопеда, психолога, дефектолога (рис. 3.10).

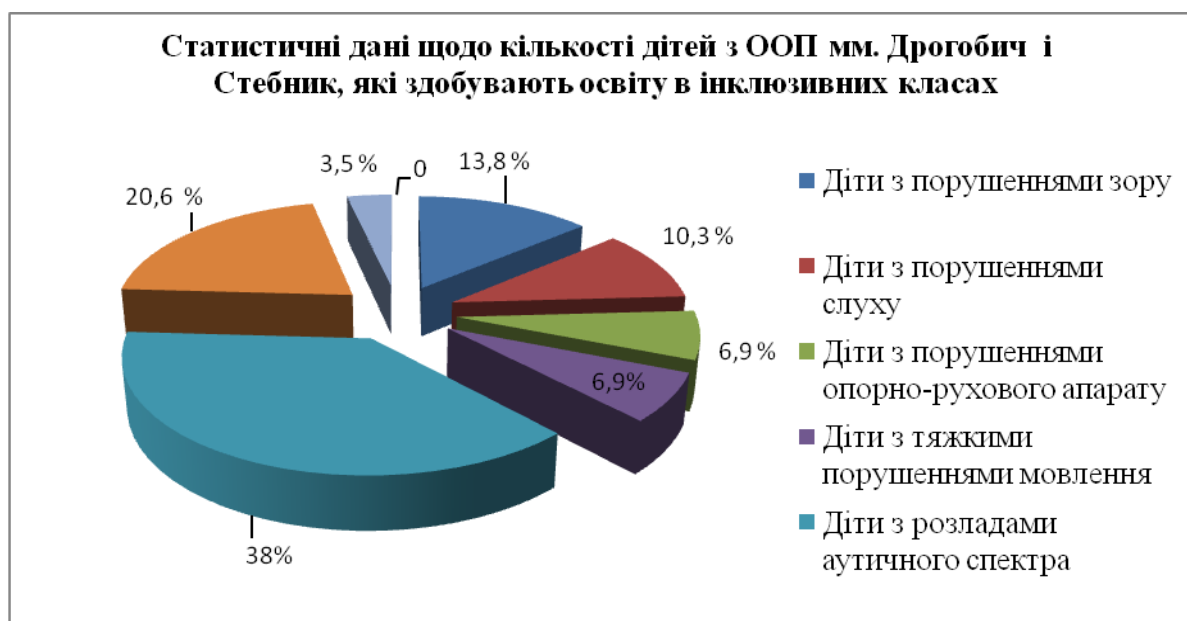

Рис. 3.10 Побудовано автором на основі джерела [184].

Згідно зі статистичними даними, в інклюзивних класах навчається найбільший відсоток дітей із:

- розладами аутичного спектру;
- затримкою психічного розвитку;
- порушеннями зору;
- порушеннями слуху.

Тому в дисертаційному дослідженні акцентовано увагу саме на навчанні іноземної мови цих категорій дітей.

Аутизм – це психічний розлад, що супроводжується порушенням комунікації із зовнішнім світом. Також при аутизмі дитина використовує надлишкове повторення, що відповідає певній моделі поведінки, ігор та інтересів. Зокрема, це можуть бути повторення, похитування тіла чи незрозуміла прихильність до тих чи тих предметів. Слід зауважити, що «типової» поведінки не існує, а тому узагальнення і створення єдиного образу для усіх випадків є неможливим. Діти з аутизмом можуть поводитися по-різному, що визначається різною формою цього захворювання у кожному окремому випадку.

Важливим для дітей-аутистів є структуроване навчання, яке розвивалося у США як спосіб підбору відповідних освітніх методик для людей з такими порушеннями. Структуроване навчання – це система організації класу й освітнього процесу у сприятливий для такої категорії дітей спосіб. Це система структуризації освітніх програм, яка враховує уміння, недоліки й інтереси людей з порушеннями спектру аутизму. Наголос робиться на розуміння і задоволення індивідуальних потреб, а не визначення відповідності і поєднуваності з явними і прихованими моделями соціальної та когнітивної «нормальності». Наприклад, багато людей з порушеннями спектру аутизму мають сильніші візуальні вміння і здібності, ніж здорові. Структуроване навчання дає їм змогу використовувати ці здібності, представляючи інформацію і вказівки візуально. Візуальна інформація робить речі значимішими для людей з порушеннями спектру аутизму і допомагає їм

функціонувати самостійніше і навчатися. Основною метою структурованого навчання є збільшення самостійності і управління поведінкою з урахуванням когнітивних навиків, потреб та інтересів людей з порушеннями спектру аутизму, а також відповідного пристосування довкілля. Якщо це веде до успіху, використання структурованого навчання може також полегшити як викладання, так і навчання [10, с. 23].

Для багатьох дітей з аутизмом, які могли б отримати користь від іноземної мови, цей предмет вважається другорядним або зовсім виключається з освітнього плану. Дуже часто можна почути заяви про те, що для цих дітей він занадто складний, не потрібен і не має значення. Однак іноземна мова може мати для них цілу низку переваг, особливо в початковій школі, коли на уроках іноземної мови діти програють за ролями різні соціальні ситуації. Це веселий і відповідний віку спосіб працювати над соціальними та комунікативними навичками в умовах іншої мови, і це також можливість обговорити особливості цих навичок на рідній мові.

Згідно з дослідженнями, саме вивчення іноземної мови надає дитині такі можливості:

- зрозуміти як влаштована комунікація;
- розвинути мовленнєві навички;
- засвоїти соціальні та культурні норми;
- цілеспрямовано вивчати розмовні навички за допомогою рольових ігор, драматизації і спостереження;
- поліпшити розуміння багатьох аспектів мови і розширити наявний словниковий запас.

Педагогові під час комунікації з дітьми з розладами аутичного спектру на уроках іноземної мови слід дотримуватись певних правил:

- говорити про те, що їм цікаво. Дізнавшись, чим цікавиться дитина, буде набагато простіше побудувати розмову. Під час обговорення цікавої для них теми такі діти можуть розкритися;

- використовувати наочність. Аутисти мають образне мислення і добре сприймають малюнки. Так вони зможуть точніше зрозуміти, що вчитель намагається їм донести, адже більшість дітей-аутистів краще реагують на візуальну комунікацію;

- дотримуватися стабільності у мові. Відомо, що в іноземній мові існують різні варіанти будови фраз. Для вираження однієї думки можна використовувати різні слова. Діти-аутисти не вловлюють таких відмінностей, тому вчителю слід використовувати однакові фрази, що полегшить запам'ятовування сталих виразів та словосполучень;

- навчання дитини має бути послідовним. У міру того, як засвоюються завдання їх поступово ускладнюють (тобто покрокове – від мінімального до максимального обсягу роботи). Складні види робіт треба розбивати на дрібні частини;

- педагог у роботі з такими учнями зобов'язаний проявляти твердість, наполегливість і вимогливість, але йому при цьому необхідно пам'ятати, що після кожного правильно виконаного завдання треба похвалити учнів.

Дітям з розладами аутичного спектру притаманне краще розуміння прочитаного тексту, ніж усвідомлення усної інформації, тому необхідно використовувати письмову інструкцію, дублюючи її на дошці або ж на індивідуальній картці. Труднощі розуміння мови і отримання інструкції обумовлюють необхідність поетапного роз'яснення завдання. Після прочитання складного завдання, учителю необхідно:

- розділити завдання на етапи;
- прописати на дошці або картці алгоритм діяльності;
- дати інструкцію до виконання етапу в спрощеному вигляді.

Для кращого розуміння прочитаного необхідне додаткове виділення ключових слів у питанні, завданні, інструкції. Означений прийом допоможе дитині краще виконати завдання, задачу, тест. Для підвищення продуктивності діяльності деяких дітей необхідно додатково наголосити на меті завдання.

Дитині важливо чітко усвідомлювати, про що вона повинна дізнатися з прочитаного тексту, на що звернути увагу. Тож доцільно поступово навчити самостійно виділяти маркером важливі факти. Для забезпечення успішності дітей, чий особливості зорового сприйняття або уваги не дозволяють виконувати завдання на списування або сприйняття інформації з дошки, рекомендується використовувати друковані копії завдань, написаних на дошці. Це полегшить вивчення іноземної мови та допоможе налагодити комунікацію з педагогом і однокласниками.

Затримка психічного розвитку (ЗПР) – порушення нормального темпу психічного розвитку, коли окремі психічні функції (пам'ять, увага, мислення, емоційно-вольова сфера) відстають у розвитку від прийнятих психологічних норм для даного віку. Затримка психічного розвитку охоплює всю психічну сферу дитини, і, по суті, є системним дефектом, тому процес навчання і виховання має будуватися з позицій системного підходу. Необхідно сформувати повноцінний базис для становлення вищих психічних функцій і забезпечити спеціальні психолого-педагогічні умови, необхідні для їх формування. Корекція розвитку та навчання дітей може бути успішною лише тоді, коли максимально індивідуалізована, тому дуже важливо встановити причини, що викликають труднощі у навчання конкретної дитини [125, с. 8].

У дітей із затримкою психічного розвитку (ЗПР) спостерігається недостатня сформованість довільної уваги, дефіцит концентрації уваги. Розумові процеси характеризуються невисоким рівнем сформованості всіх розумових операцій: аналізу, узагальнення, абстракції, переносу. У мовному розвитку виразно проявляються дефекти мови на тлі недостатньої сформованості пізнавальної діяльності. Мислення дітей поверхове, коли схоплюються випадкові зовнішні зв'язки, а опускаються головні. Характерні слабкість вольових процесів, емоційна нестійкість, імпульсивність, або млявість і апатичність.

При навчанні іноземних мов дітям з ЗПР слід на перше місце ставити завдання розвитку пам'яті, мислення, мовлення, активізація їх пізнавальної

діяльності, збагачення їх знаннями про навколишню дійсність за допомогою засобів іноземної мови. Тобто, звертається увага на загальний розвиток дитини, а іноземна мова вважається одним з найдієвіших шкільних предметів при роботі в цьому напрямі.

Вивчення іноземної мови пов'язано не тільки із засвоєнням учнями іншомовних знань, умінь і навичок, а й приводить до зміни особистості, а саме сприяє розвитку:

- психічних, емоційних і творчих здібностей школяра, його уяви, допитливості;
- здібності учня до соціальної взаємодії (вміння працювати разом: парами, групами, знаходити і встановлювати контакт з партнером у спілкуванні);
- мовних особливостей;
- почуття усвідомлення себе як особистості, що належить до певної спільноти;
- позитивного ставлення до мов, до культури інших країн.

Таким чином, процес навчання іноземної мови повинен сформувати у школярів із ЗПР такі особистісні якості, які є важливими складовими їх здатності до спілкування і взаємодії з людьми, з навколишнім світом у всьому його різноманітті, незалежно від того, якою мовою відбувається спілкування.

Важливим у навчанні іноземної мови дитини з ЗПР є навчання читати та підбір текстів для цього. У процесі цієї роботи дитина може засвоїти лексико-граматичний мінімум. При читанні текстів дуже важливо проілюструвати його зміст малюнками.

Отже, вчитель іноземної мови при роботі з означеною категорією дітей має використовувати такі прийоми:

- оскільки основною характерною рисою дітей із ЗПР є недостатність знань про навколишній світ, то необхідно акцентувати увагу на розвитку у них спостережливості, досвіду практичної діяльності, формуванні навичок і вмінь самостійно оволодівати знаннями, користуватись ними;

– знаючи про недостатню активність і неспіливість дітей із ЗПР в оперуванні навіть наявними у них знаннями, максимально стимулювати їхню активність на уроках, підтримувати навіть незначні успіхи і акцентувати на цьому увагу інших школярів з метою створення навколо атмосфери позитивного і дружнього до них ставлення й постійної підтримки;

– у процесі роботи враховувати недостатнє вміння засвоювати абстрактні знання; постійно, особливо на перших етапах навчання, використовувати наочність і докладне пояснення нових, навіть не досить складних алгоритмів;

– враховуючи труднощі запам'ятовування і порушення працездатності у процесі виконання практичних завдань, додатково пояснювати навчальний матеріал, давати можливість виконувати завдання у повільнішому темпі, зменшувати їхню кількість, надавати додаткові запитання з метою глибшого розкриття змісту завдання, наводити вже відомі їм аналогії. Таким чином, застосування зазначених прийомів дасть можливість педагогам загальноосвітніх закладів підвищити ефективність навчання дітей із затримкою психічного розвитку [125, с. 13–14].

Діти з порушеннями слуху отримують інформацію здебільшого через зоровий канал і мають більш розвинену зорову пам'ять, тому під час вивчення іншомовного лексико-граматичного матеріалу необхідно використовувати наочність (малюнки, фото, відеопрезентації, таблиці, схеми, діаграми, роздатковий матеріал). При всіх типах порушення слуху відбувається зниження сприймання, переробки, зберігання та використання інформації. Особливості довільного і мимовільного запам'ятовування наочного матеріалу впливають на стійкість і тривалість його зберігання у пам'яті, тому доцільно домагатись якомога більшої кількості повторень, а також використовувати мнемічні прийоми із застосуванням наочності, заучування слів у реченні, ігор тощо [127, с. 349].

Необхідність такого ілюстрування пояснюється не тільки тим, що зображення дає школярам певну додаткову опору, але і набагато більш глибокими причинами, пов'язаними з особливостями їх мисленнєвої діяльності, насамперед наочно-образної. Отже, в такому випадку використання наочності

при навчанні є не тільки засобом підвищення його ефективності, а й способом мінімізації труднощів. Необхідно широко застосовувати образотворчий матеріал, який супроводжує досліджувані лексичні теми, навчальні тексти, діалоги, монологічні висловлювання.

Особлива роль відводиться письму. Крім того, що воно має бути освоєне як форма іншомовного мовлення, при викладанні слід врахувати його особливу роль у формуванні іншомовних образів, а також те, що при глухоті і приглухуватості воно є найважливішим засобом оволодіння мовою загалом. Новий мовний матеріал в усній формі повинен вводитися тільки одночасно з письмовою та транскрибованою його формами. Письмова форма має обов'язково використовуватися для підтримки діалогічного і монологічного мовлення, що відтворюється з навчальною метою.

Слабочуюча дитина, яка володіє обмеженим запасом слів при недостатньому оволодінні граматичною будовою мови, мобілізує всі свої можливості для того, щоб висловити бажання, прохання, позначити предмети і дії. Потім окремі жести замінюються словами, повідомленими дитині в тактильному вигляді. Поступово роль словесної мови зростає, і, зрештою, вона повністю замінює жестову. Поступово вводяться нові слова і нові граматичні форми. Під впливом спеціальних тренувальних вправ слабочуюча дитина привчається до максимального використання залишкового слуху, навчається краще диференціювати доступні їй слуху звукові подразники. Слухове сприйняття дитини особливо розвивається у процесі оволодіння мовою. Спеціальне навчання мови з детальним аналізом її звукового складу виробляє у неї навички більш диференційованого сприйняття доступних звуків. Поступове збагачення словникового запасу дає можливість дитині аналізувати і синтезувати елементи мови [26, с. 140].

Діти з обмеженнями зору будуть навчатися із застосуванням особливої методики і пристроїв. Щоб звичайний ПК став доступний незрячій людині, на сьогоднішній день достатньо встановити на нього лише дві програми: скрінрідер (screen reader) – це програма екранного доступу, що зчитує все, що

відбувається на екрані користувача; мовний синтезатор - це програма, яка перетворює цифрову інформацію, яку зчитує скрінрідер, в усне мовлення. Враховуючи вищесказане, можна припустити, що це допоможе дітям з ООП освоїти іноземні мови [299, с. 23]. У школярів з вадами зору навички читання і письма формуються значно повільніше: вони погано бачать текст, надрукований звичайним шрифтом. Що стосується проблеми навчання незрячих дітей, які користуються рельєфно-крапковим шрифтом, – вона ще гостріша: уповільнена швидкість письма і читання у порівнянні з людьми, що мають вади зору, відсутність підручників іноземної мови, виданих рельєфно-крапковим шрифтом, вимагають дуже багато часу на вивчення, повторення і запис нового матеріалу, який через відсутність підручників доводиться диктувати учням. Ситуація з навчанням сліпих і слабозорих ускладнюється тим, що практиковані сьогодні підходи, методи і засоби навчання іноземних мов (інтерактивність, модульне навчання) базуються на візуальності, графічних символах; матеріали на основі шрифту Брайля недостатні, а педагогічний дизайн в цій області дуже обмежений. З цієї причини сліпі і слабозорі учні мають обмежений доступ до засобів навчання.

У роботі з учнями, що мають слабкий зір, викладач може керуватися такими рекомендаціями:

- використовувати дошку, коментуючи те, що він в даний момент пише, чітко промовляючи важкі слова так, щоб слабозорі учні могли їх записати, запам'ятати, відтворити;

- у малюнках, плакатах, презентаціях використовувати контрастні кольори і великий друкарський шрифт,

- підбирати точні слова для опису елементів зображення,

- уникати таких виразів, як «тут», «там», «той» і їм подібні, які ускладнюють створення уявного уявлення зображення;

- звертатися до учнів на ім'я, говорити чітко і зрозуміло. У деяких учнів можуть виникнути труднощі, пов'язані з міжособистісним спілкуванням, тому необхідно пояснювати, як потрібно спілкуватися при роботі парами;

- адаптувати наявні технічні засоби до можливостей людей з вадами зору учнів і сприяти розвитку мультисенсорного підходу в навчанні іноземних мов.

Отже, учням з особливими освітніми потребами інклюзивна освіта:

- допомагає поліпшити навчальні результати, досягнення;
- забезпечує відповідні їх віковій категорії рольові моделі поведінки;
- створює можливості для навчання в освітньому просторі;
- допомагає формувати комунікативні, соціальні, академічні компетенції;
- забезпечує рівний, вільний доступ до навчання;
- дає змогу підвищити рівень самооцінки, самоповаги, самоцінності;
- розширює можливості для налагодження нових дружніх відносин і т.д.

Резюмуючи, констатуємо, що особистість учня з особливими освітніми потребами спонукає інших учнів переглянути власне «Я», свої цінності, особистісне ставлення до однолітків, тобто змінитися на краще, побачити в собі і в інших тільки позитивні якості і почати вчитися більш продуктивно, долаючи при цьому певні труднощі. Водночас успішна комунікативна взаємодія вчителя та дитини з ООП створює вільну атмосферу, дає можливість самореалізуватися, допомагає розкритися «особливим» дітям, підвищує їхню самооцінку, зміцнює віру у власні сили і здатність до навчання. Саме комфортне середовище заохочує і стимулює дітей до спільної роботи, досягнення успіхів, умінь «перемагати», творчо працювати на уроці.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі наукового дослідження охарактеризовано передумови підвищення активності навчання та виховання шляхом налагодження взаємозв'язків між школою і родиною. Представлено досвід взаємовідносин і ефективної комунікації між школою і сім'єю за кордоном.

Висвітлено шляхи партнерства між сім'ями і школами, що показують, які саме дії допомагають учням досягнути успіху: залучення всіх родин до шкільної громади, ефективне спілкування, підтримка успіху школярів, захист

кожної дитини, розподіл повноважень, співпраця з місцевою громадою. Партнерські відносини між усіма вищевказаними сферами впливу можуть удосконалювати шкільні програми, поліпшувати шкільний клімат, надавати допомогу та підтримку, об'єднувати сім'ї у рамках школи та громади, налагоджувати відносини з вчителями.

У дослідженні простежено різновиди форм роботи вчителя з батьками. Розглянуто досвід співпраці школи і сім'ї за кордоном. Представлено результати анкетування, на підставі яких можна стверджувати, що більшість батьків готові брати активну участь у процесі вивчення іноземної мови їхніми дітьми. Тому вчителям потрібно запропонувати батькам різноманітні форми взаємодії, налагодженої передовсім за допомогою ефективної комунікації. Охарактеризовано інформаційно-просвітницький та організаційно-діяльнісний напрями комунікативної взаємодії.

Однак навчання іноземних мов у початковій школі пов'язане з багатьма труднощами, які, згідно з результатами проведеного спостереження, на уроках іноземної мови стосуються передусім засвоєння великого масиву іншомовної лексики, додаткового навчального навантаження, формування внутрішньої мотивації до вивчення мов, інтерференції рідної мови, що є стримуєвальним фактором успішного навчання іноземних мов у початковій школі.

Доведено, що успішна педагогічна комунікація на уроках іноземної мови забезпечує розвиток творчих здібностей молодших школярів, сприяє утвердженню стилю довіри, співробітництва та співтворчості. У результаті проведеного тренінгу з вчителями іноземної мови у початковій школі, відзначено важливу роль педагогічної комунікації у її навчанні загалом та у подоланні труднощів зокрема. Цьому сприяє також урахування індивідуальних інтелектуальних та психічних особливостей кожного школяра, опора на прагнення учня самовиразитися і самореалізуватися серед інших особистостей як індивідуальність.

У дисертації визначено проблематику інклюзивної освіти, яка вимагає надання можливостей для навчання та участі в освітньому процесі дітям з ООП.

У дослідженні проаналізовано статистичні дані щодо інклюзивної освіти в регіоні – містах Дрогобич та Стебник. Відповідно до них, в інклюзивних класах навчається найбільший відсоток дітей: з розладами аутичного спектру; із затримкою психічного розвитку; з порушеннями зору; з порушеннями слуху. Таким чином, охарактеризовано значення педагогічної комунікації у навчанні іноземної мови для цих категорій дітей, що надає можливість педагогам загальноосвітніх закладів підвищити ефективність навчання дітей із ООП.

Доведено, що успішна комунікативна взаємодія вчителя та дитини з ООП створює вільну атмосферу, дає можливість самореалізуватися, допомагає розкритися «особливим» дітям, підвищує їхню самооцінку, зміцнює віру у власні сили і здатність до навчання. Відповідне середовище заохочує і стимулює дітей до спільної роботи, досягненню успіхів, умінь «перемагати», творчо працювати на уроці.

Основні положення третього розділу висвітлені в публікаціях: [85], [86], [88], [98].

ВИСНОВКИ

Вивчення ролі педагогічної комунікації у навчанні іноземних мов дітей молодшого шкільного віку, її теоретичних, організаційно-методичних і практичних засад, дає підставу зробити узагальнення та сформулювати конкретні **висновки**, що підсумовують результати дослідження означеної проблеми:

1. Доведено, що ефективність роботи педагога у навчанні іноземних мов визначається педагогічною комунікацією, яка розгортається у процесі співпраці вчителя та учня. Під педагогічною комунікацією розуміються система, навички і прийоми взаємодії педагога і учнівського колективу, змістом якого є обмін інформацією, надання освітнього впливу і організація взаємодії-розуміння. Проаналізовано основні поняття педагогічної комунікації та ступінь дослідженості означеної проблеми у вітчизняній та зарубіжній педагогічній науці.

Обґрунтовано характерні ознаки комунікативного виміру педагогічного дискурсу, охарактеризовано його стратегії, цілі, тактики. Представлено функції комунікативно орієнтованої мови педагога та складові компоненти комунікативного простору міжособистісних відносин. Проаналізовано структуру комунікативної компетентності вчителя іноземної мови як складну систему, яка визначається педагогічною комунікативною компетентністю та іншомовною комунікативною компетентністю, які взаємодоповнюються вербальною й невербальною компетентностями, ІКТ-компетентністю та інклюзивною комунікативною компетентністю. Комунікативні знання і вміння вчителя є важливою складовою його професійної підготовки, запорукою поліпшення засвоєння навчального матеріалу учнями, встановлення довірливих відносин у класі, сприятливого психологічного клімату в школі. Організація якісного комунікативного простору педагогом виступає засобом оптимізації освітнього процесу й умовою ефективної комунікації на уроці.

2. Визначено структуру педагогічної комунікації, яка складається з трьох компонентів: вербальної комунікації, використання невербальних засобів та

комунікативної грамотності. Висвітлено класифікацію невербальних засобів спілкування: кінетика, просодика, екстралінгвістика, проксемика, графеміка, такесика або гаптика, хронеміка. Виокремлено основні види рухів тіла, які виконують різні функції при спілкуванні та відіграють особливо важливу роль у процесі іншомовної комунікації: рухи-символи, ілюстратори, регулятори, демонстратори, адаптери. Застосування невербальних компонентів у навчанні іноземної мови має велике значення і сприяє її кращому розумінню, допомагає подолати труднощі спілкування, а також розвиває міжкультурну комунікацію учнів.

Представлено критерії успішної педагогічної комунікації на уроках іноземної мови: інтерактивна взаємодія, індивідуалізація навчання, особистісно орієнтоване спілкування, створення автентичних іншомовних комунікацій, довірлива атмосфера, стійка мотивація до вивчення іноземних мов, заохочення зворотного зв'язку, врахування психологічних особливостей молодших школярів. Окреслено закони комунікації, які відіграють важливу роль на уроках іноземної мови у початковій школі.

3. Доведено, що уроки із застосуванням ІКТ (інформаційно-комунікаційних технологій) є особистісно орієнтованими, створюють підвищений психоемоційний фон, умови для успішної діяльності кожного учня і подолання психологічного бар'єру на шляху використання іноземної мови як засобу спілкування. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій на уроках іноземної мови сприяє формуванню та вдосконаленню умінь і навичок учнів; розширенню їх мовної компетенції; прояву самостійності в роботі над навчальним матеріалом; розвитку творчого потенціалу учнів, їх пізнавальної активності; створення захопливого уроку. Ці засоби дають змогу підвищити мотивацію учнів, активізувати їх пізнавальну діяльність, розширюють кругозір, особливо при використанні автентичного лінгво-країнознавчого матеріалу.

4. Висвітлено досвід зарубіжних країн у сфері співпраці сім'ї та школи, що показує, які саме дії допомагають учням досягнути успіху: залучення усіх

родин до шкільної громади, ефективне спілкування, підтримка успіху школярів, захист кожної дитини, розподіл повноважень, співпраця з місцевою громадою. Партнерські відносини між усіма вищевказаними сферами впливу можуть удосконалювати навчальні програми та шкільний клімат, надавати допомогу та підтримку, об'єднувати сім'ї у рамках школи та громади, налагоджувати відносини з вчителями.

У дослідженні простежено різновид форм роботи вчителя з батьками: індивідуальні, групові, колективні, масові. Співпрацюючи з батьками, вчителі мають нагоду глибше зрозуміти інтереси й характери своїх учнів. Представлено результати анкетування, на підставі яких можна стверджувати, що більшість батьків готові брати активну участь у процесі вивчення іноземної мови їхніми дітьми. На основі результатів анкетування, запропоновано схему комунікативної взаємодії у форматі «батьки – вчитель – учні» для удосконалення процесу навчання іноземних мов молодших школярів. Запропоновано різноманітні форми взаємодії батьків, вчителів та учнів, які сприяють ефективній комунікації.

Доведено, що успішна педагогічна комунікація на уроках іноземної мови забезпечує розвиток творчих здібностей молодших школярів, утвердження стилю довіри, співробітництва та співтворчості. Цьому сприяє також урахування індивідуальних інтелектуальних та психічних особливостей кожного учня у процесі вивчення іноземної мови, опора на прагнення школяра самовиразитися і самореалізуватися серед інших особистостей як індивідуальність.

5. Проведено спостереження за учнями початкової школи на уроках іноземної мови ліцею № 2 міста Дрогобич. На основі отриманих даних визначено труднощі, які виникають у молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови. Спираючись на результати спостереження, можна стверджувати, що більшість дітей вивчають іноземну мову із задоволенням, однак не усвідомлюють її важливості в подальшому навчанні та професійній діяльності (72 %), 57 % школярів не розуміють поставлені перед ними завдання,

а 59,7 % мають труднощі з інтерференцією рідної мови. Більше половини школярів мають проблеми із зосередженням уваги (60 %) та непосидючістю (57 %). Тільки половина із школярів є активними на уроці, решту надають перевагу пасивній поведінці (50,2 %). Узагальнено, що труднощі пов'язані з неврахуванням фізіологічних та психологічних особливостей молодших школярів, інтерференцією рідної мови та браком стійкої мотивації до вивчення іноземної мови.

Для удосконалення комунікативних знань та умінь вчителів іноземної мови було проведено комунікативний тренінг і на основі опитування визначено його ефективність для усвідомлення значення педагогічної комунікації на уроках іноземної мови як ефективного засобу удосконалення освітнього процесу. При здійсненні порівняльного аналізу відповідей вчителів іноземної мови до проведення тренінгу та опісля, можна відзначити позитивну тенденцію до кращого розуміння педагогами змісту педагогічної комунікації, її складових та важливості у процесі вивчення іноземної мови в початковій школі та подоланні труднощів, які виникають у дітей молодшого шкільного віку при вивченні цього предмету. Зміни зафіксовані у таких параметрах: збільшився відсоток вчителів, які відзначають важливість педагогічної комунікації у врегулюванні конфліктів (з 53 % до 78,1 %), у подоланні труднощів при вивченні іноземної мови (з 41,3 % до 69 %). До проведення тренінгу 47 % педагогів відзначали вагоме значення комунікації у формуванні позитивної атмосфери, після тренінгу – відповідно 75 %; 54 % вчителів називали педагогічну комунікацію основою організації особисто орієнтованого навчання, а після проведення тренінгу цей відсоток зріс до 76,8 %. Зріс відсоток вчителів, які константували значущість зворотного зв'язку з учнями для поліпшення комунікації під час уроків іноземної мови з 51,4 % до 73 % відповідно.

Висвітлено проблематику інклюзивної освіти, яка вимагає надання можливостей для навчання та участі в освітньому процесі всім дітям. Для

успішного навчання дітей з особливими освітніми потребами (ООП) необхідна спільна діяльність усіх суб'єктів освітнього процесу.

Доведено, що успішна комунікативна взаємодія вчителя та дитини з ООП створює вільну атмосферу, дає можливість самореалізуватися, допомагає розкритися «особливим» дітям, підвищує їхню самооцінку, зміцнює віру у власні сили і здатність до навчання. Відповідне середовище заохочує і стимулює дітей до спільної роботи, досягненню успіхів, умінь «перемагати», творчо працювати на уроці.

Проаналізовано статистичні дані стосовно інклюзивної освіти в регіоні – містах Дрогобич та Стебник. Згідно з ними, в інклюзивних класах навчається найбільший відсоток дітей: з розладами аутичного спектру (38 %); із затримкою психічного розвитку (20,6 %); з порушеннями зору (13,8 %); з порушеннями слуху (10,3 %). Охарактеризовано значення педагогічної комунікації як важливого чинника процесу навчання іноземних мов для цих категорій осіб.

6. Результати соціологічного опитування, положення і методичні рекомендації, висвітлені в дисертаційному дослідженні, можуть бути використані при організації освітнього процесу у початковій школі, під час проведення уроків іноземної мови, написанні навчальних і науково-методичних посібників з методики навчання іноземних мов дітей молодшого шкільного віку.

Дослідження підтверджує актуальність впровадження в освітній процес закладів вищої освіти викладання фахових дисциплін для формування педагогічної комунікації майбутніх вчителів іноземних мов. Дисертаційні матеріали та висновки можуть бути використані для розробки навчальної програми з курсу «Педагогічна комунікація», тренінгу для розвитку комунікативної компетентності педагогів, при виконанні науково-дослідницьких, бакалаврських, магістерських і дисертаційних робіт з педагогіки та методики викладання іноземних мов.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної нами науково-педагогічної проблематики. Перспективними напрямками подальшого вивчення вважаємо: роль педагогічної комунікації у навчанні іноземних мов у середній та

старшій школах; комунікативну спрямованість вдосконалення інклюзивної освіти; теоретично-практичне використання результатів дослідження у підготовці майбутніх вчителів іноземної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адорно Т. Теорія естетики / пер. с нім. П. Таращука. Київ : «Основи», 2002. 518 с.
2. Амонашвили Ш. А. Единство цели : пособие для учителя. Москва : Просвещение, 1987. 208 с.
3. Андрианов М. А. Философия для детей: в сказках и рассказах : пособие по воспитанию в семье и школе. Минск : «Современное слово», 2003. 280 с.
4. Антонюк В. З. Культура мовлення майбутнього педагога як складова педагогічного спілкування. *Педагогічний часопис Волині*. № 2 (9). 2018. С. 9–15
5. Архангельская Н. Организация взаимодействия учителя иностранного языка с родителями младших школьников. *Гуманитарные науки. Педагогика. Вестник ТГУ*. 2006. Выпуск 4 (44). С. 167–170.
6. Асадчих О. Зміст навчання екстралінгвістичного компоненту японської мови. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2014. Вип. 61. С. 227–237.
7. Асистент учителя в інклюзивному класі / Н.М.Дятленко, Н.З.Софій., О. В. Мартинчук, Ю. М. Найда ; за заг. ред. М. Ф. Войцехівського. Київ : ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015. 172с.
8. Бабанский Ю. К. Избранные педагогические труды. Москва : Педагогика, 1989. 558 с.
9. Бабич Н.Д. Основы культуры мовлення. Львів : Світ, 1990. 232 с.
10. Байкіна Н. Г., Крет Я. В. Засвоєння навчальної програми учнями з порушенням спектру аутизму. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. 2010. № 2 (13), С. 17–26.
11. Балахтар В. В. Соціально-психологічний тренінг і маніпуляція : навч.-метод. посіб. Вижниця : Черемош, 2015. 431 с.
12. Бахмат Н. В. Формування фахової компетентності вчителя початкової школи в умовах інноваційного освітнього середовища. *Педагогічна освіта: теорія і практика : зб. наук. праць*. Кам'янець-Подільський

національний університет імені Івана Огієнка. Інститут педагогіки НАПН України; [гол. ред. В.М. Лабунець]. Кам'янець-Подільський, 2016. Вип. 21 (2–2016), ч. 1. С. 19–25.

13. Бацевич Ф. С. Нариси з комунікативної лінгвістики: монографія. Львів, 2003. 281 с.

14. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : ВЦ «Академія», 2004. 342 с.

15. Бех І. Особистісно зорієнтоване виховання – нова освітня філософія. *Педагогіка толерантності*. 2001. № 1. С. 16–19.

16. Бех І. Д. Технологія інтимно-особистісного спілкування. *Педагогіка і психологія*. 2003. № 1. С. 17–29.

17. Библер В. С. Культура. Диалог культур (опыт определения). *Вопр. философии*. 1989. № 6. С. 31–42.

18. Бим И. Л. Методика обучения иностранным языкам как наука и проблемы школьного учебника. Москва : Рус. яз., 1977. 288 с.

19. Битянова М. Р. Организация психологической работы в школе. Москва : Совершенство, 1997. 298 с.

20. Бодуэн де Куртенэ И. А. Избранные труды по общему языкознанию : в 2 т. Москва : Изд-во Академии наук СССР, 1963. Т 1. 384 с. Т 2. 391 с.

21. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. Санкт-Петербург : Питер, 2008. 400 с.

22. Бориско Н. Ф. Діалог культур : необхідність, можливість і межі. Інноваційні підходи до навчання іноземних мов та культур у новому тисячолітті : міжнародна практична конференція : тези доповідей. Дніпропетровськ, 2002. С. 12–13.

23. Боровець О. В. Комунікативна компетентність як умова ефективної професійної діяльності учителя початкової школи. *Педагогічні науки : зб. наук. пр.* Херсон : Айлант, 2011. Вип. 58. Ч.1. С. 203–208.

24. Боровець О. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки. *Інноватика у вихованні*. 2016. Вип. 4. С. 82–89.
25. Бутенко Н. Ю. Комунікативна майстерність викладача. Київ : КНЕУ, 2005. 336 с
26. Бутко С. С. Реалізація фасилітативної функції вчителя в іншомовному спілкуванні з молодшими школярами (на прикладі дітей зі зниженим слухом). *Молодий вчений*. 2011. № 6. Т. 2. С. 138–144.
27. Василик М. А. Основы теории коммуникации. Москва : Гардарики, 2007. 616 с.
28. Васянович Г. П. Педагогічна етика : навч.-метод. посіб. для викл. і студ. вищ. навч. закл. / Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України ; Львів. наук.-практ. центр ; Львів. держ. фін. акад. Львів : Норма, 2005. 343 с
29. Винер Н. Человек управляющий. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 288 с
30. Вишневський О. Методика навчання іноземних мов. Київ : Знання, 2011. 206 с.
31. Вітвицька С. С. Основы педагогіки вищої школи. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 316 с.
32. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація. Київ : «Академія», 2006. 256 с.
33. Выготский Л. С. Педагогическая психология. Москва : Педагогика-Пресс, 1999. 536 с.
34. Гавра Д. П. Основы теории коммуникации. Москва : Издательство Юрайт, 2016. 282 с.
35. Гальскова Н., Гез Н. Теория обучения иностранным языкам. Лингвистика и методика. Москва : Академия, 2006. 336 с.
36. Ганжуров Ю. Політична комунікація: проблеми структуризації. *Політичний менеджмент*. 2004. № 2. С. 121–129.

37. Гармаш О. М. Компетентнісний підхід як напрям модернізації педагогічної освіти в Україні : *збірник наукових праць. Педагогічні науки*. 2018. Вип. 81 (3). С. 125–129.
38. Глузман Н. А. Методологічні засади професійної підготовки майбутніх педагогів гуманітарного профілю у вищій школі. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія*. 2012. Вип. 37 (2). С. 47–53.
39. Гнатюк О. Л. Основы теории коммуникации : учебное пособие. Москва : КНОРУС, 2017. 256 с.
40. Голівець Е. Е., Н. І Мотрюк. Використання вербальних та невербальних засобів спілкування при вивченні англійської мови в початковій школі. *Таврійський вісник освіти*. 2016. № 2. С. 100–107.
41. Головська І. В., Петренко І. П. Психолого-фізіологічні основи навчання англійської мови в початковій школі. *Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки*. 2015. Випуск 3 (81). С. 65–68.
42. Гончаренко С. У. Проблеми індивідуалізації. *Педагогіка і психологія*. 1995. № 1. С. 63–71.
43. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь. 1997. 357 с.
44. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя: теоретичний та методичний аспекти. Харків : Основа, 1998. 300 с.
45. Грушевицкая Т. Г. Основы межкультурной коммуникации : учебник для вузов. Москва : ЮНИТИ, 2002. 352 с.
46. Гудков Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации. Москва : Гнозис, 2003. 288 с.
47. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. Москва : Прогресс, 1984. 400 с.
48. Давыдов В. В. Теория развивающего обучения. Москва : ИНТОР, 1996. 544 с.
49. Данилюк В. М. Застосування ІКТ на уроках англійської мови в початковій школі як засіб підвищення якості навчання молодших школярів.

URL: <http://www.psyh.kiev.ua>

50. Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация. Москва : Прогресс, 1989. 312 с.

51. Декларація прав людини. URL: <http://kr-admin.gov.ua/mol/molod/2.pdf>

52. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). URL: http://www.uazakon.com/documents/ date_5x/pg_irwjos.htm

53. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. URL: https://derzhavniy_standart_bazovoi_i_povnoi_zagalnoi_sere.pdf

54. Державний стандарт початкової загальної освіти. *Початкова освіта*. 2011. № 18 (594). 46 с.

55. Державний стандарт початкової освіти, 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>

56. Дистервег А. Избранные педагогические сочинения. Москва : Гос. учебно-педагогическое издательство, 1956. 376 с.

57. Добіжа Н. В. Формування індивідуального стилю педагогічного спілкування майбутніх учителів іноземної мови в процесі педагогічної практик : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2016. 296 с.

58. Дорошенко С. І. Основи культури і техніки усного мовлення. Харків : «ОВС», 2002. 144 с.

59. Дубасенюк О. А. Професійно-педагогічна освіта: сучасний вимір. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 26–67.

60. Ежова Т. В. К проблеме изучения педагогического дискурса. *Вестник ОГУ*. 2006. № 2. Том 1. С. 52–56.

61. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), В. Т. Коломієць, О. Б. Ткаченко. АН УРСР ; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1985. Т. 2 572 с.

62. Эбнер Ф. Слово и духовные реальности. *От Я к Другому : сб. пер. по проблемам интерсубъективности, коммуникации, диалога*. Минск : Минск, 1997. С. 28– 44.

63. Євтух М. Б. Формування професійної культури майбутнього вчителя. *Педагогічний альманах*. 2019. Вип. 43. С. 92–97.
64. Жабина И. В. Ранее школьное обучение иностранным языкам: проблемы и решения. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов : Грамота, 2014. № 6 (36): в 2-х ч. Ч. II. С. 56–58.
65. Жирун О. А. Компетенції викладача в умовах формування професійної ідентичності. *Вісник Національного технічного університету України «КПІ»: Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2009. № 3. Ч. 1. С. 99–103.
66. Залевская А. А. Введение в психолингвистику. Москва : Директ-Медиа, 2013. 561 с.
67. Захаренко С. Формування духовних цінностей молоді у творчій спадщині О. Захаренка. Черкаси : Вид. від ЧНУ, 2006. 252 с.
68. Зеленська Л. Д., Золотухіна С. Т. Професійно-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу (історико-педагогічний аспект) : монографія. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2007. 185 с.
69. Зернецька О. В. Нові засоби масової комунікації (соціокультурний аспект). Київ : Наукова думка, 1993. 130 с.
70. Зимняя И. А. Психология обучения иностранным языкам в школе. Москва : Просвещение, 1991. 219 с.
71. Зливков В. Л. Самоідентифікація в педагогічній комунікації. Київ : Український центр політичного менеджменту, 2005. 144 с.
72. Ильин Е. П. Психология для педагогов. Санкт-Петербург : Питер, 2012. 640 с.
73. Исмагилова Ф. С. К проблеме психологического анализа профессионального опыта. *Вестник Московского университета. Сер. 14 : Психология*. 2000. № 2. С. 16–27.
74. Каган М. С. Мир общения : проблема межсубъектных отношений. Москва : Политиздат, 1988. 319 с.
75. Кадемія М. Ю., Шахіна І. Ю. Інформаційно-комунікаційні технології в навчальному процесі. Вінниця : ТОВ «Планер», 2011. 220 с.

76. Казачінер О. С. Розвиток інклюзивної компетентності вчителів іноземних мов у системі післядипломної освіти в міжкурсовий період: досвід харківського регіону. *Молодий вчений*. 2017. № 1 (41). С. 413–416.
77. Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении : книга для учителя. Москва : Просвещение, 1987. 190 с.
78. Карасик В. И. Характеристики педагогического дискурса. *Языковая личность : аспекты лингвистики и лингводидактики* : сб. науч. трудов. Волгоград : Перемена, 1999. С. 3–17
79. Карпа І. Використання мобільних пристроїв у вивченні англійської мови. *Молодь і ринок*. 2017. № 6. С. 81–85.
80. Карп'юк О. Д. Особливості комунікативного орієнтованого навчання англійської мови в початковій школі за серією навчально-методичних комплексів 2–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Київ : Навчальна книга, 2004. 78 с.
81. Кашкин В. Б. Введение в теорию коммуникации : учеб. пособие. Воронеж : Изд-во Вгту, 2000. 175 с.
82. Квіт С. М. Масові комунікації. Київ : КМА, 2008. 206 с.
83. Кекош М. Л. Вербальний аспект педагогічної комунікації вчителя іноземної мови. *Українська освіта в умовах інтегрування в європейський простір* : зб. наук. праць / за ред. О. Карпенко. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2019. С. 104–111.
84. Кекош М. Значення педагогічної комунікації на уроках іноземної мови : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 12–13 травня, 2017). Херсон : видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 33–36.
85. Кекош М. Значення педагогічної комунікації у вивченні іноземної мови дітьми з особливими освітніми потребами. *Хуманітарні балканські дослідження*. 2020. № 2(8). Том 4. С. 5–9.
86. Кекош М. Інтеракційна модель комунікації на уроках іноземної мови в початковій школі : матеріали міжнародної науково-практичної конференції

(м. Люблін, Польща, 20–21 жовтня, 2017). Lublin : Izdevniecība «Baltija Publishing», 2017. С. 63–65.

87. Кекош М. Л. Інформаційно-комунікаційні технології педагогічної комунікації на уроках іноземної мови у початковій школі. *Виховання дітей та молоді: теорія і практика : зб. наук. праць* / за ред. О. Карпенко. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2020. С. 77–82.

88. Кекош М. Комунікативна взаємодія «вчитель – батьки – учні» у процесі вивчення іноземної мови в початковій школі. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. 2017. № 4. С. 219–225.

89. Кекош М. Комунікативний вимір педагогічного дискурсу. *Науковий журнал «Інноваційна педагогіка»*. Одеса. 2018. № 8. С. 28–32.

90. Кекош М. Л. Комунікативна грамотність вчителя іноземної мови : «Педагогічні науки» : збірник наукових праць Херсонського державного університету. 2018. № 85. С. 40–44.

91. Кекош М. Комунікативна компетентність вчителя іноземної мови. *Science, Research, Development. Pedagogy*. Rotterdam. 2019. С. 28–34.

92. Кекош М. Комунікативна культура педагога в творчій спадщині Василя Сухомлинського. *Проблеми дитинства у контексті сучасної педагогіки : зб. наук. праць на пошану Василя Сухомлинського* / за ред. М. Чепіль, М. Ярушак. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ, 2018. С. 48–54.

93. Кекош М. Комунікативна поведінка вчителя на уроках іноземної мови. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2018. Серія 5 : Педагогічні науки: реалії та перспективи. № 61. С. 106–110.

94. Кекош М. Невербальні засоби комунікації на заняттях з іноземної мови у школі. *Молодь і ринок*. 2017. № 3. С. 152–156.

95. Кекош М. Л. Організація якісного комунікативного простору. *Збірник матеріалів міжнародної наук.-практ. конф.* м. Київ, 30 листопада – 1

грудня 2018 р. Київ : Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2018. С. 23–25.

96. Кекош М. Л. Особистісно орієнтоване спілкування на уроках іноземної мови. Modern educational space: the transformation of national models in terms of intergration: Conference Proceeding, October 26, 2018. Leipzig : Baltija Publishing. P. 167–170.

97. Кекош М. Педагогічна комунікація у навчанні іноземних мов у початковій школі : *матеріали Всеукраїнської наукової Інтернет-конференції* (м. Кривий Ріг, Криворізький державний педагогічний університет, 27–28 квітня). Кривий Ріг, 2017. С. 87–90.

98. Кекош М. Л. Роль педагогічної комунікації у подоланні труднощів у процесі вивчення іноземної мови дітьми молодшого шкільного віку. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр.* Запоріжжя : КПУ, 2020. Вип. 68. 252 с. Т. 1. С. 172–177.

99. Кекош М. Формування позитивної атмосфери спілкування на уроках іноземної мови у початковій школі. *Збірник матеріалів міжнародної наук.-практ. конф. «Формування цінностей особистості: європейський вектор і національний контекст».* м. Дрогобич, 2 –27 жовтня 2017 р. / за заг. ред. Марії Чепіль. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2017. С. 138–141.

100. Киливник В. В. Формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в системі педагогічного коледжу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2019. 290 с.

101. Китайгородская Г. А. Методика интенсивного обучения иностранным языкам : учеб. пособие. Москва : Высш. шк., 1986. 103 с.

102. Кичук Н. Формування творчої особистості вчителя. Київ : Либідь, 1991. 96 с.

103. Когут І. В. Формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя : автореф. дис. ... канд. пед. наук. :

13.00.04.Полтава, 2015. 20 с.

104. Колесникова И. А. Коммуникативная деятельность педагога : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. Москва : Издательский дом «Академия», 2007. 336 с.

105. Колшанский Г. В. Паралингвистика Москва : Ком-Книга, 2005. 96 с.

106. Конецкая В. П. Социология коммуникации. Москва : Междунар. ун-т Бизнеса и Управления, 1997. 304 с

107. Коноваленко В. А., Коноваленко М. Ю. Теория коммуникации : учебник для бакалавров. Москва : Издательство Юрайт, 2012. 415 с.

108. Концепція нової української школи. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska_shkola_compressed.pdf.

109. Коротеева О. В. Дефиниция в педагогическом дискурсе : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Волгоград, 1999. 24 с.

110. Космеда Т. А. Елітарність педагогічного дискурсу викладача вищої школи. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2010. Вип. 50. С. 98–105.

111. Кравчук Л. Проблеми навчання іноземної мови в початковій школі: інноваційний контекст. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка*. 2009. № 4. С. 101–105.

112. Кремень В. Г. Освіта і наука України: шляхом модернізації (факти, роздуми, перспективи). Київ : Грамота, 2003. 216 с.

113. Культура педагогічного спілкування як фактор гуманітаризації сучасної освіти / М. Лазарев (відпов. ред.) та ін. Суми, 1996. 285 с.

114. Курбатов В. И. Искусство управлять общением. Ростов-на-Дону : И-во Феникс, 1997. 352 с.

115. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва : Политиздат, 1977. 304 с.

116. Літературознавчий словник-довідник / Р. Гром'як, Ю. Ковалів та ін. Київ : «Академія», 1997. 752 с.

117. Лозова В. І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів. Харків : ОВС, 2000. 164 с.
118. Лотман Ю. До побудови теорії взаємодії культур (семіотичний аспект). *Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи*. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. С. 195–211.
119. Любчак Л. В. Використання технології тренінгу в формуванні комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів. URL: <https://dspace.vspu.edu.ua/bitstream/handle/PDF?sequence=1&isAllowed=y>
120. Макаров М. Л. Основы теории дискурса. Москва : ИТДГК «Гнозис», 2003. 280 с.
121. Максак І. Використання інтерактивної дошки у процесі формування англомовної соціокультурної компетенції у початковій школі. *Вісник Київ. нац. лінгвістичного ун-ту*. 2011. Вип. 19. С. 241–249.
122. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 288 с.
123. Маркова В. В. Мотивація англомовної комунікативної діяльності молодших школярів за допомогою фонетичних та лексичних ігор. *Таврійський вісник освіти*. 2013. № 4. С. 237–243.
124. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах : підручник / кол. авторів під керівн. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2002. 328 с.
125. Методичні рекомендації вчителям загальноосвітніх навчальних закладів щодо організації роботи з дітьми з особливими освітніми потребами Суми : РВВ СОІППО, 2013. 64 с.
126. Мешко Г. М. Вступ до педагогічної професії : навч. посібник. Київ : Академвидав, 2010. 200 с.
127. Мелекесцева Н. Навчання іноземної мови молодших школярів з особливими освітніми потребами. *Педагогічна освіта: теорія і практика*, 2019. № 2 (25). С. 346–352.

128. Микитюк О. Культура мовлення: особливості, завдання, цікавинки : навч. посібник. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2014 ; 2017 (2 видання). 236 с.
129. Мойсеюк Н. Педагогіка : навчальний посібник. Київ :, 2007. 656 с.
130. Москальчук Г. Г. Структурная организация и самоорганизация текста. Барнаул : Изд-во Алтайского гос. ун-та, 1998. 240 с.
131. Мусатов С. О. Комунікативний вимір у психології особистості. *Психологія і особистість*. 2012. № 2. С. 18–33.
132. Навчання і виховання учнів 1 класу : метод. посіб. для вчителів / упоряд. Савченко О. Я. Київ : Початкова школа, 2002. 464 с.
133. Навчатися разом – це ж весело! Як малі діти вивчають англійську мову як іноземну. URL:<http://learnenglishkids.britishcouncil.org>
134. Науменко Т. В. Социология массовой коммуникации. Санкт-Петербург : Питер, 2005. 288 с.
135. Низовець О. А. Особистісні детермінанти розвитку комунікативної компетентності майбутніх психологів : автореф. дис канд. психол. наук : 19.00.07. Київ. 2011. 23 с.
136. Нікітіна А. В. Ознайомлення студентів-філологів з основними поняттями педагогічного дискурсу. *Науковий вісник Донбасу*. 2010. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2010_1_6.
137. Озерний Д., Серостанова О. Сучасне викладання іноземних мов. Як потрібно говорити вчителю. URL: <http://nus.org.ua/view/suchasne-vykkladannya-inozemnyh-mov-yak-potrbino-govoryty-vchytelyu/>
138. Олійник І. О. Гуманна педагогіка – засіб виховання благородної людини. *Імідж сучасного педагога*. 2016. № 8. С. 63–65.
139. Онуфрієнко Г. Термін комунікація в поняттєвому вимірі й лінгвістичному контексті. *Вісн. Нац. ун-ту «Львів. Політехніка»*. 2010. № 675. С. 154–160.
140. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія. URL: pidruchniki.com/1584072039084/psihologiya/sotsialna

141. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія : у 2 кн. : підручник для вузів. Київ : Либідь, 2004. Кн. 1: *Соціальна психологія особистості і спілкування*. 574 с.
142. Осипова С.И. Дискурс как объект педагогического анализа. *Сибирский педагогический журнал*. 2012. № 3. С. 9–12.
143. Остапчук Н. Використання невербальних засобів комунікації у особистісному спілкуванні педагога з учнями. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2011. № 39 (2). С. 221–228.
144. Палка О. В. Мобільний телефон як навчальний засіб на заняттях з іноземних мов. *Актуальні проблеми викладання іноземних мов для професійного спілкування* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 6–7 квіт. 2012 р. : у 3 т. Донецьк : Біла К. О., 2012. Т. 2 : *Методика викладання іноземних мов у вищому навчальному закладі*. 2012. С. 7–10.
145. Паршикова О. О. Теоретичні основи навчання іноземної мови учнів початкової загальноосвітньої школи: автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.02. Київ. 2010. 44 с.
146. Пасенкова Н. М. Методические рекомендации для педагогических работников образовательных учреждений по организации работы с детьми, имеющими ограниченные возможности. Ставрополь : СКИРО ПК и ГРО, 2012. 46 с.
147. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. Москва : Просвещение, 1991. 223 с.
148. Педагогический терминологический словарь URL: <https://slovar.wikireading.ru/364684>
149. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І. А. Зязюна. Київ : Вища шк., 1997. 349 с.
150. Петровская Л.А. Общение-Компетентность-Тренинг : избранные труды. Москва : «Смысл», 2007. 387 с.

151. Письменна Н. Особистісно-орієнтований підхід у контексті гуманізації навчально-виховного процесу. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2013. № 8. С. 250–254.
152. Піз А., Піз Б. Мова рухів тіла. Київ : Видавнича група КМ-БУКС, 2017. 416 с.
153. Покроєва Л. Проблеми підготовки до навчання шестилітніх першокласників. *Педагогіка і психологія*. 2006. № 4. С. 5–10.
154. Потебня О. Естетика і поетика слова : збірник / упоряд. ; вступ. ст., приміт. І. В. Іваньо, А. І. Колодної ; пер. А. Колодної. Київ : Мистецтво, 1985. 302 с.
155. Почепцов Г. Теорія комунікації. Спілка рекламистів України, Українська асоціація паблік рілейшнз. Київ, 1996. 175 с.
156. Прилюк Ю. Д. Общественные отношения и социальное общение. *Общественные отношения (социально-философский анализ)*. Киев, 1991. С. 36–44.
157. Прищак М. Д. Дискурс поняття «комунікація» в контексті формування сучасної парадигми освіти. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2010. № 1. С. 25–29.
158. Прищак М. Д. Порівняльний аналіз особистісно орієнтованого, компетентнісного та комунікативного підходів в освіті. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2018. № 6. С. 124–133.
159. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Англійська мова. 2–12 класи / за ред. проф. П. Беха. Київ : Шкільний світ, 2001. 44 с.
160. Професійна підготовка педагогічних працівників : наук.-метод. зб. / ред.: О. А. Дубасенюк ; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. Київ; Житомир, 2000. 270 с.
161. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти» (з дипломом молодшого спеціаліста). URL: https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Nakaz_2736.pdf.
162. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. Київ :

«Академвидав», 2006. 424 с.

163. Різун В. В. Теорія масової комунікації : підруч. для студ. галузі 0303 “журналістика та інформація”. Київ : Видавничий центр “Просвіта”, 2008. 260 с.

164. Робінсон К., Ароніка Л. Школа майбутнього. Революція у вашій школі, що назавжди змінить освіту. Львів : Літопис, 2016. 258 с.

165. Роздуми про освіту: статті, нариси, інтерв'ю / В. П. Андрущенко. Київ : Знання. України, 2008. 819 с.

166. Роман С. В. Дидактичне мовлення як предмет лінгвометодичної підготовки вчителя іноземної мови початкової школи (на матеріалі англійської мови). *Іноземні мови*. 2009. № 1. С. 48–52.

167. Роман С. В. Методика навчання англійської мови у початковій школі. Київ : Ленвіт, 2009. 216 с.

168. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька. Київ : ТОВ. “Інтерпроф”, 2002. 270 с

169. Рунова С. А. Коммуникативная компетенция учителя как основополагающая его профессионализма. URL: <https://novainfo.ru/article/2509>.

170. Рыданова И. И. Основы педагогики общения, 1998. URL: http://www.studmed.ru/rydanova-ii-pedagogikaobscheniya_2ea3961b252.html

171. Савенкова Л. О. Мовленнєва діяльність викладача. Київ : Київ. нац. екон. ун-т ім. В Гетьмана. 2006. 191 с.

172. Саламанкська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94

173. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Довкілля-К, 2008. 711 с.

174. Семенюк О. А., Паращук В.Ю. Основи теорії мовної комунікації. Київ : Акад., 2010. 240 с.

175. Семиченко В. Психология общения. Київ : Магістр-S, 1997. 152 с.

176. Симоненко Т. В Культура мовлення фахівця. Черкаси : Чабаненко Ю. А., 2018. 124 с.

177. Синиця І. О. Педагогічний такт і майстерність учителя. Київ : Рад школа, 1981. 319 с.
178. Сисоєва С. О. Педагогічна творчість : монографія. Харків–Київ : Книжкове видавництво. «Каравела», 1998. 150 с.
179. Словник термінології з педагогічної майстерності / МО України. Полтавський держ. пед. ін-т ім. В. Г. Короленка ; редкол.: Н. М. Тарасович (гол. ред.) та ін. Полтава, 1995. 63 с.,
180. Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации. Санкт-Петербург : Издательство Михайлова, 2002. 449 с.
181. Солощук Л. Особливості функціонування невербальних компонентів комунікації в англomовному діловому діалогічному дискурсі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов.* 2013. № 1051, вип. 73. С. 77–82.
182. Сопер П. Основы искусства речи. Москва : Издательство Агентства «Яхтсмен», 1995. 416 с.
183. Сосюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики ; пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко. Київ : Основи, 1998. 324 с.
184. Статистичні дані щодо кількості дітей з особливими освітніми потребами м. Дрогобича та Стебника. КУ «Інклюзивно-ресурсний центр» Дрогобицької міської ради Львівської області. Дрогобич, 2020. 5 с.
185. Стернин И. А. Основы речевого воздействия. Воронеж : «Истоки», 2012. 178 с.
186. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : у 5 т. Київ : Рад. школа, 1976. Т. 1. 654 с.
187. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям. Київ : Рад. шк., 1988. 304 с.
188. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посібн. / О. І. Пошетун, Л. В. Пироженко. Київ : Видавництво А.С.К., 2004. 192 с.

189. Сысоев П.В. Язык и культура: в поисках нового направления в преподавании культуры страны изучаемого языка. *Иностранные языки в школе*. 2001. № 4. С. 12–18.
190. Технологія спілкування (комунікативна компетентність учителя :сутність і шляхи формування) / С. Д.Максименко, М. М.Заброцький. Київ : Главник, 2005. 112 с.
191. Тренінги з розвитку комунікативності вчителів / укл. А. Дербеньова, А. Кунцевська. Харків : Основа, 2009. 191 с.
192. Тусик Н. Особливості прояву явища міжмовної інтерференції а процесі вивчення іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах. *Нова педагогічна думка*. 2014. № 3. С. 86–88.
193. Трухін І. О. Соціальна психологія спілкування. Київ : Центр навч. літ., 2005. 336 с.
194. Ушакова Т. Н. Речь: истоки и принципы развития. Москва : ПЕРСЭ, 2017. 256 с.
195. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори : в 2 т. Київ : Рад. шк., 1983. Т. 1. 496 с.
196. Фалей, М. В. Педагогическое общение : учебное пособие. Южно-Сахалинск : Изд-во СахГУ, 2014. 116 с.
197. Філоненко М. М. Психологія спілкування. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 224 с.
198. Фіцула М. М. Педагогіка. Київ : Академвидав, 2007. 559 с.
199. Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность. Москва : Наука, 1992. 176 с.
200. Холод О. М. Комунікаційні технології. Київ : «Центр учбової літератури», 2013. 213 с.
201. Хоменко З. І. Стиль спілкування вчителя як чинник впливу на емоційне самопочуття учнів різного віку : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Нац. акад. пед. наук України ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. Київ, 2010. 20 с.

202. Хуторской А. В. Ключевые компетенции: Технология конструирования. *Народное образование*. 2003. № 5. С. 55–61.
203. Цимбалюк О. М. Професійна комунікативна діяльність учителя загальноосвітньої школи у вітчизняній педагогіці (друга половина ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. / Рівнен. держ. гуманіт. ун т. Рівне, 2011. 20 с.
204. Чиркова Е. И. Внимание невербалика! Невербальные средства коммуникации при обучении иностранному языку. Санкт-Петербург : КАРО, 2009. 272 с.
205. Шанідзе Н. О. Педагогічний дискурс як віддзеркалення духовного буття суспільства URL: [http:// repository. kpi. kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/5025/1/Shanidze_Pedahohichnyi_2009.pda](http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/5025/1/Shanidze_Pedahohichnyi_2009.pda)
206. Шарков Ф. И., Силкин В. В. Коммуникология : теория и практика массовой информации. Москва : Дашков и К°, 2017. 160 с.
207. Шульц фон Тун Ф. Говорит друг с другом: анатомия общения. Москва : FBK-Coaching, 2015. 255 с.
208. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / ред. Л. Р. Зиндер, М. И. Матусевич. Ленинград : Наука. Ленингр. отд-ние, 1974. 427 с.
209. Щербина Д. В. Невербальна культура педагога. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. 58 с.
210. Якобсон Р. О. *Лингвистика и поэтика*. Структурализм "за" и "против". Москва : Прогресс, 1975. С. 193–230.
211. Ясперс К. Всемирная история философии. *Введение*. Санкт-Петербург : Наука, 2000. 272 с.
212. Яшенкова О. В. Основы теорії мовної комунікації. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 312 с.
213. Against the Mainstream: the Selected Works of George Gerbner / ed. by M. Morgan. New York : Peter Lang, 2002. 528 p.
214. Aronson E., Patnoe S. Cooperation in the Classroom: The Jigsaw Method. New York : Pinter & Martin Ltd., 2011. 160 p.

215. Austin J.L. How to Do Things with Words. Cambridge, Mass.: Harward University Press, 1962. 166 p.
216. Bakhmat N. Pedagogical training of future teachers in the conditions of informational and educational environment of the universities of Ukraine. *Acta et Commentationes, Sciences of Education*, nr. 3 (17), 2019. P. 61–68.
217. Bender Y. The Tactful Teacher. Effective Communication with Parents, Colleagues and Administrators. Chicago : Nomad Press, 2005. 134 p.
218. Berlo D. Communication and Behavior. Reading, Mass. : Addison-Wesley Pub. Co., 1975. 442 p
219. Berne E. What Do You Say After You Say Hello. *The Psychology of humandestiny*. NY : Grove Press, 1972. 457 p.
220. Berns M. Functional approaches to language and language teaching: another look. Initiatives in communicative language teaching: a book of readings. London : Addison-Wesley Publishing Company, 1984. P. 3–21.
221. Bhatnagar N., Bhatnagar M. Effective communication and soft skills.. Delhi, Chennai : Pearson India, 2012. 443 p
222. Birdwhistell R. L. Kinesics and Context. Essays on Body Motion Communication. University of Pennsylvania Press. 338 p.
223. Blumer H. Symbolic Interactionism : Perspective and Method. University of California Press, 1986. 208 p.
224. Brothy J.E., Good T. L. Teacher's communication of different expectations for children's classroom performance: some behavioural data. *Journal of Educational Psychology*. No. 61. 1970. P. 365–374.
225. Bruner J.S. From Communication to Language – a psychological perspective. *Cognition*. Vol. 3. Issue 3, 1974–1975. P. 255–287.
226. Buber M. I and Thou. New York, 1957. 137 p.
227. Burns R. B. Self-concept Development and Education. Sydney : Holt, Rihehort and Winston, 1982. 441 p.

228. Canale M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics* / M. Canale, M. Swain. 1980. Vol. 1. P. 1–47.
229. Carey J. W. *Communication as Culture. Essays on Media and Society*. New York and London : Routledge, 2008. 205 p.
230. Carter M., Iacono T. Professional judgements of the intentionality of communicative acts. *AAC : Augmentative and Alternative Communication*. 2002. No. 18 (3). P. 177–191.
231. Castells M. *The Network Society. A Cross-cultural Perspective*. USA : Edward Elgar, 2004. 464 p.
232. Cherry C. *On Human Communication: A Review, a Survey, and a Criticism*. Cambridge, Mass. : MIT Press, 1978. 374 p.
233. Chomsky N. *The Essential Chomsky* / ed. by A. Arnone. Random House, 2008. 528 p.
234. Clark R. Reconsidering Research on Learning from Media. *Review of Educational Research*. 1983. No. 53 (4). P. 445–459.
235. Craig R. Communication Theory as a Field. *Communication Theory*. Blackwell Publishing Ltd. ; International Communication Association, May 1999. Vol. 9. P. 119–161
236. *Common European Framework of Reference for Languages : Learning, Teaching, Assessment*. Cambridge University Press, 2001. 241 p.
237. *Concise Encyclopedia of Communication* / ed. by W. Donsbach. Blackwell, 2015. 236 p.
238. Dance F. The “Concept” of Communication. *The Journal of Communication*. 1970. June. Vol. 20. P. 201–210.
239. Dilthey W. *Gesammelte Schriften*. VII. Bd. Stuttgart, Gottingen, 1992. S. 228–246.
240. Dubovicki S., Jukić R. The importance of acquiring pedagogical and didactic competencies of future teachers – the Croatian context. *Early Child Development and Care*. 2017. No. 187 (10). P. 1557–1568.

241. Ek van J.F., Trim L.M. Threshold 1990, Cambridge University press. 184 p.
242. Epstein J. School, Family and Community Partnerships : Preparing Educators and Improving Schools. Boulder : Westview Press, 2010.
243. Ferster B. Sage on the Screen: Education, Media and How we Learn. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 2016. 197 p.
244. Fitzpatrick A. Information and Communication Technology in Foreign Language Teaching and Learning – an Overview. Information and communication technologies in the teaching and learning of foreign languages : state-of-the-art, needs and perspectives ; analytical survey. UNESCO Institute for Information Technologies in Education, 2004. P. 10–20.
245. Friesen S. What did you do in school today? Teaching effectiveness: a framework and rubric. Canadian Education Association, 2009. 13 p.
246. Goban Klas T. Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu. Warszawa, Kraków : Wydawnictwo naukowe PWN, 1999. 336 s.
247. Graham-Clay S. Communicating with Parents: Strategies for Teachers. *School Community Journal*. 2005. Vol. 15. No. 1. P. 117–129.
248. Green D., Grant G., Shulman J. Case methodology in the study and practice of teacher education. *Teacher Education Quarterly*. 1990. N 17 (1). P.3–5.
249. Grice H. Logic and Conversation. Syntax and Semantics, Vol. 3, Speech Acts / ed. by Peter Cole and Jerry L. Morgan. New York : Academic Press 1975. P. 41–58.
250. Habermas J. The Theory of Communicative Action. London : Heinemann, 1984. 465 p.
251. Hall E. Beyond Culture. New York, London, Toronto : Anchor Books, 1976. 320 p.
252. Halliday M. A. On Language and Linguistics. A & C Black, 2006. 476 p.

253. Harrison T. R. Enhancing communication interventions and evaluations through communication design. *Journal of Applied Communication Research*. 2014. N 42 (2). P. 135–149
254. Henderson A. T., Mapp K. L., Averett A. A New Wave of Evidence: The Impact of School, Family and Community Connections on Student Achievement. Austin, TX : National Centre for Family and Community Connections with Schools, 2002. 235 p.
255. Hornby G. Parental Involvement in Childhood Education. Springer, 2011. 137 p.
256. Hubley J. Communicating Health. Macmillan, 2004. 228 p.
257. Hymes D.H. Toward linguistic competence. *AILA Review/Revue de l'AILA*. 1985. № 2. P. 9–23.
258. John Locke on Education/ ed. by P. Gay. NY: Bureau of Publication, Columbia University, 1964. 176 p.
259. Johnson K. Communication in the classroom. K. Morrow. Longman Group, 1992. 140 p.
260. Jonassen D. Handbook of Research on Educational Communications and Technologie. Lawrence Erlbaum Associates Publishers, London, 2004. 1210 p.
261. Kuleshov V. V. The basics of effective communication: A practical guide. Москва : Центрком, 2001. 64 с.
262. Lasswell H. D. The structure and function of communication in society // The communication of ideas, ed. by L. Bryson, New York : Harper and Row., 1948. P. 37–51.
263. Lazarsfeld P., Rosenberg M. The Language of Social Research: a Reader in the Methodology of Social Research. Glencoe : Free Press, 1955. 590 p.
264. Learning and teaching modern languages for communication. Strasbourg : Council of Europe Press, 1988. 177 p.
265. Leech G. N. Principles of Pragmatics. London : Longman, 1983. 250 p.
266. Lipman M. Thinking in Education. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 316 p.
267. Lippmann W. Public opinion. New York, 1997. 288 p.

268. Livingstone S. Critical reflections on the benefits of ICT in education. *Oxford Review of Education*. 2012. No. 38 (1). P. 9–24.
269. Luhmann N. *Theory of Society*. Stanford : Stanford University Press, 2012. Vol. 1. 288 p.
270. Mannen van M. *Researching Lived Experience: Human Science for Action Sensitive Pedagogy*. Routledge, 2016. 220 p.
271. Matlin M. *Psychology*. Orlando, Florida : Harcourt Brace & Co. 1995. 759 p.
272. McCarthy M. Accessing and interpreting corpus information in the teacher education context. *Language Teaching*. 2008. No. 41 (4). P. 536–574.
273. McLuhan M., Hutchon K., McLuhan E. *City as Classroom: Understanding Language and Media* Hamilton : The Book Society of Canada Limited, 1977. 184 p.
274. McQuail, D., Windahl, S. *Communication Models for the Study of Mass Communications*. New York, 1993. 238 p.
275. *Modern languages: 1971–81*. Strasbourg : Council of Europe Press, 1981. 279 p.
276. Moles A. *Information Theory and Esthetic Perception*. Urbana : University of Illinois Press, 1966. 217 p.
277. Negoescu A., Boștină-Bratu S. Teaching and learning foreign languages with ICT. *Scientific Bulletin*. 2016. N 21. P. 21–27.
278. Newcomb T.M. An Approach to the Study of Communicative Acts. *Psychological review*. 1953. P. 393–404.
279. Nussbaum J. *Communication across the Life span*. NY : Peter Lang, 2016. 180 p.
280. Osgood Ch. *Psycholinguistics, Cross-Cultural Universals, and Prospects for Mankind*. Praeger Publishers, 1988. 364 p.
281. Parsons T. The Theory of Human Behavior in its Individual and Social Aspects. *The American Sociologist*. Winter 1996. Vol. 27. No. 4. P.13–23.
282. Philips D. *Language in Schools. From Complacency to Conviction*. CILT. 1988. 12 p.

283. Policy Guidelines on Inclusion in Education. UNESCO. France, 2009. 38 p.
284. PTA National Standards for Family-School Partnerships: an Implementation Guide. PTA, 2009.
285. Redmond M. V. Interpersonal Communication Definitions and Conceptual Approaches. Interpersonal Communication. Reading in Theory and Research. Fort Worth, TX : Harcourt Brace, 1995. P. 4–11.
286. Retter H. Komunikacja codzienna w pedagogice. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2005. 352 s.
287. Richards J., Rodgers T. Approaches and methods in language teaching. New York : Cambridge University Press. 1986. 171 p.
288. Rogers E.M. A History of Communication Study. A Biographical Approach. N.Y. ; London; Toronto ; Sydney ; Singapore, 1997. 488 p.
289. Rosenberg M. Nonviolent Communication. Encinitas : Puddle Dancer Press, 2015. 264 p.
290. Saettler P. Evolution of American Educational Technology. IAP. Information Age Publishing, 2004. 570 p.
291. Sanders M. G. How parent liaisons can help bridge the home-school gap. *Journal of Educational Research*. 2008. N 101 (5). P. 287–298.
292. Savignon, S. J. Communicative Competence: Theory and Classroom Practice. New York : McGraw-Hill, 1997. 272 p.
293. School-Family Partnerships for Children's Success / Edited by E. Patrikakou, R. Weissberg, S. Redding, Walberg. London : Teachers' College Press, 2005. 202 p.
294. Shannon C., Weaver W. The mathematical theory of communication. *University of Illinois Press*. 1949. 117 p.
295. Schramm W. How communication works. In W. Schramm (Ed.), *The process and effects of communication*. Urbana, Illinois : University of Illinois Press, 1954. P. 3–26.

296. Simonson P., Park D. The International History of Communication Study, New York, NY : Routledge, 2016, 527 p.
297. Stubbs M. Discourse Analysis: The Sociolinguistic Analysis of Natural Language. Chicago : University of Chicago Press, 1983. 272 p.
298. Surkamp C. Non-Verbal Communication: Why We Need it in Foreign Language Teaching. Scenaria. 2014. Vol. VIII. Issue 2. P. 16–28.
299. Teaching the Blind Foreign Languages. URL: https://www.robobrace.org/sites/default/files/resourcefiles/teaching_foreign_language_-_blind.pdf
300. Thompson J. The Media and Modernity: A Social Theory of the Media. Cambridge : Stanford University Press, 1995. 324 p.
301. Thompson K. Media and Cultural Regulation. London and Buckingham : Sage and Open University Press, 1997. 250 p.
302. Tlustošová P. Teaching English to children with specific learning difficulties. Brno, 2006. 42 p.
303. Toffler A. The Third Wave. New York : Bantam Books, 1980. 537 p.
304. Ukrainian English Language Teacher Learning Platform. URL: <https://nus-english.com.ua/uk/for-parents>
305. Watson J., Hill A. A Dictionary of Communication and Media Studies. A Hodder Arnold Publication, London 1997. 251 p.
306. Watzlawick P., Bavelas J., Jackson D. Pragmatics of Human Communication: Study of Interactional Patterns, Pathologies and Paradoxes. New York : W. L. Norton and Company, 2011. 284 p.
307. Westly B. H., Maclean M. S. A Conceptual Model for Communication Research. *Journalism Quarterly*. 1976. № 34. P. 31–38.
308. Widdowson H. G. Teaching Language as Communication. *Oxford University Press*. 1978. 170 p.
309. Wierzbicka A. Cross-cultural Pragmatics : The Semantics of Human Interaction. Berlin, 1991. Actes de parole . 502 p.
310. Wilkins D.A. Notional Syllabuses. *Oxford University Press*. 1979. 92 p.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Список публікацій здобувача, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Статті в наукових фахових виданнях України та у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз даних:

1. Кекош М. Невербальні засоби комунікації на заняттях з іноземної мови у школі. *Молодь і ринок*. 2017. № 3. С. 152–156.
2. Кекош М. Комунікативна взаємодія «вчитель – батьки – учні» у процесі вивчення іноземної мови в початковій школі. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. 2017. № 4. С. 219–225.
3. Кекош М. Комунікативна поведінка вчителя на уроках іноземної мови. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2018. № 61. С. 106–110.
4. Кекош М. Л. Комунікативна грамотність вчителя іноземної мови. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки» Херсонського державного університету*. 2018. № 85. С. 40–44.
5. Кекош М. Комунікативний вимір педагогічного дискурсу. *Науковий журнал «Інноваційна педагогіка»*. Одеса. 2018. № 8. С. 28–32.
6. Кекош М. Л. Роль педагогічної комунікації у подоланні труднощів у процесі вивчення іноземної мови дітьми молодшого шкільного віку. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр.* Запоріжжя : КПУ, 2020. Вип. 68. 252 с. ; Т.1. С. 172–177.

Наукові праці у періодичних виданнях іноземних держав:

7. Кекош М. Комунікативна компетентність вчителя іноземної мови. *Science, Research, Development. Pedagogy*. № 15. Rotterdam. 2019. С. 28–34.

8. Кекош М. Значення педагогічної комунікації у вивченні іноземної мови дітьми з особливими освітніми потребами. *Хуманитарни балкански изследования*. 2020. Том 4. № 2 (8). С. 5–9.

Опубліковані праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9. Кекош М. Педагогічна комунікація у навчанні іноземних мов у початковій школі : матеріали Всеукраїнської наукової Інтернет-конференції «Підвищення якості освіти: стан, проблеми, перспективи» (м. Кривий Ріг, Криворізький державний педагогічний університет, 27–28 квітня). Кривий Ріг, 2017. С. 87–90.

10. Кекош М. Значення педагогічної комунікації на уроках іноземної мови : матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Концептуальні шляхи розвитку: педагогічні науки» (м. Дніпро, 12–13 травня, 2017). Херсон : видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 33–36.

11. Кекош М. Інтеракційна модель комунікації на уроках іноземної мови в початковій школі. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Modern methods, innovations and operational experience in the field of psychology and pedagogics»* (м. Люблін, Польща, 20–21 жовтня, 2017). Lublin : Izdevniecība «Baltija Publishing», 2017. С. 63–65.

12. Кекош М. Формування позитивної атмосфери спілкування на уроках іноземної мови у початковій школі. *Збірник матеріалів міжнародної наук.-практ. конф. «Формування цінностей особистості: європейський вектор і національний контекст»*, м. Дрогобич, 26–27 жовтня 2017 р. / за заг. ред. Марії Чепіль. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ, 2017. С. 138–141.

13. Кекош М. Л. Організація якісного комунікативного простору. *Збірник матеріалів міжнародної наук.-практ. конф. «Сучасні інновації у сфері педагогіки та психології»* м. Київ, 30 листопада – 1 грудня 2018 р. Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2018. С. 23–25.

14. Кекош М. Л. Особистісно орієнтоване спілкування на уроках іноземної мови. *Modern educational space: the transformation of national models in terms of intergration: Conference Proceeding*, October 26, 2018. Leipzig : Baltija Publishing. С.167–170.

15. Кекош М. Комунікативна культура педагога в творчій спадщині Василя Сухомлинського. *Проблеми дитинства у контексті сучасної педагогіки : зб. наук. праць на пошану Василя Сухомлинського / за ред. М. Чепіль, М. Ярушак. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ, 2018. С.48–54.*

16. Кекош М. Л. Вербальний аспект педагогічної комунікації вчителя іноземної мови. *Українська освіта в умовах інтегрування в європейський простір: зб. наук. праць / за ред. О. Карпенко. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ, 2019. С. 104–111.*

17. Кекош М. Інформаційно-комунікаційні технології педагогічної комунікації на уроках іноземної мови у початковій школі. *Виховання дітей та молоді: теорія і практика : зб. наук. праць / за ред. О. Карпенко. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ, 2020. С. 77–82.*

ДОДАТОК Б

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана
Франка

ПРОЄКТ

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ Педагогічна комунікація

Галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка

Спеціальність: 014 Середня освіта (Мова/література (англійська,німецька)

Освітньо-професійна програма: «Філологія (Англійська, німецька мови та літератури)»

Статус дисципліни: вибіркова

Навчально-науковий інститут іноземних мов

Кафедра мовної та міжкультурної комунікації

Мова навчання українська

Дані про вивчення дисципліни

Форма навчання	Курс	Семестр	Загальний обсяг дисципліни	Кількість годин						Курсова робота	Вид семестрового контролю	
				Разом	Аудиторні заняття				Самостійна робота		Залік	Екзамен
					Лекції	Лабораторні роботи	Практичні заняття	Семінарські заняття				
Денна	II	III	3/90	30	16	-	-	14	60	-	+	-

Робоча програма складена на основі освітньо-професійної програми та навчального плану підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (240 кредитів ECTS)

Розробники: _____

Схвалено на засіданні кафедри мовної та міжкультурної комунікації

Протокол № _____ від _____ 202_ р.

Завідувач кафедри мовної та міжкультурної комунікації _____

Схвалено на засіданні науково-методичної ради Навчально-наукового інституту іноземних мов

Протокол № _____ від _____ 2020 р.

Схвалено на засіданні науково-методичної ради університету

Протокол № _____ від _____ 2020 р.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета викладання курсу – забезпечити опанування основами теорії комунікації, сформувати у студентів комунікативну компетентність, необхідну для підготовки їх до викладацької діяльності в освітніх закладах.

Навчальна дисципліна сприяє формуванню у студентів наступних програмних компетентностей:

- готовність здійснювати професійну педагогічну комунікацію в усній і письмовій формах для вирішення задач професійної діяльності;
- здатність формувати освітнє середовище і використовувати професійні знання і вміння в реалізації завдань інноваційної освітньої політики;
- готовність до розробки і реалізації методик, технологій і прийомів навчання, до аналізу результатів процесу їх використання в освітніх організаціях, що здійснюють освітню діяльність;
- здатність застосовувати набуті знання у практичних ситуаціях;
- здатність організовувати комунікативну діяльність учнів із врахуванням їхніх індивідуальних та вікових характеристик.

Вивчення дисципліни спрямовується на формування таких програмних результатів навчання:

- уміння взаємодіяти з іншими фахівцями в рамках педагогічної комунікації з метою розробки та реалізації програм індивідуального розвитку особистості учня;
- володіння діагностичними методиками для визначення товариськості, толерантності, культури мови у класному та шкільному колективах;
- вміння вирішити складні комунікативні ситуації, допомогти у подоланні конфліктів;
- володіння технологією формування комунікативної культури суб'єктів цілісного педагогічного процесу;
- вміння застосовувати ефективні прийоми невербального спілкування, в тому числі при міжкультурній комунікації;
- уміння легко й швидко налагоджувати контакт зі студентами та колегами, відповідати за свій соціальний вплив на оточуючих, мати відповідний рівень культури спілкування, дотримуватися моральних норм та безконфліктно співіснувати;
- уміння застосовувати отриману в освітньому процесі інформацію як у професійній діяльності, так і у повсякденному житті, інтегрувати знання у різні професійні ситуації;

- уміння здійснювати відбір і добір навчального матеріалу згідно з поставленою метою та завданнями, використовувати в процесі викладання різноманітні методи, застосовувати різні форми наочності та новітні засоби ІТ, формувати й закріплювати у студентів уміння й навички раціонального застосування знань на практиці, актуалізувати мислення, ініціювати студентську дослідницьку діяльність.

- здатність здійснювати теоретичне проектування та практичне конструювання освітнього процесу у вищій школі, визначати умови, фактори та механізми формування стійкої позитивної мотивації навчання студентської молоді, враховувати загальні психологічні та індивідуальні особливості студентського віку в організації освітнього процесу;

- уміння адекватно застосовувати інтерактивні методи навчання у школі, організовувати ефективну освітню взаємодію зі студентами;

- можливість планувати (проектувати, моделювати) перспективи власного професійного зростання, складати програму та підбирати адекватні методи особистісно-професійного розвитку.

ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

У результаті вивчення навчальної дисципліни студенти повинні:

1. Знати:

- сутність, структуру, види та функції педагогічної комунікації; її роль в освітньому процесі;

- основні закономірності, принципи і особливості процесів професійно-педагогічного спілкування;

- технології та принципи ефективного педагогічного спілкування, заснованого на взаєморозумінні і взаємоповазі, конструктивному вирішенні конфліктів, толерантності;

- особливості становлення комунікативної культури педагога;

- найбільш значущі показники комунікативного потенціалу педагога;

- закономірності розвитку діалогових, полілогових форм навчальної діяльності;

- концептуальний і понятійний апарат, використовуваний при аналізі комунікативної культури особистості;

- особливості формування комунікативних навичок спілкування в соціокультурній сфері.

2. Вміти:

- оцінювати параметри і проектувати комфортне освітнє середовище;

- робити узагальнення, аналізуючи педагогічні ситуації, знаходити ефективні шляхи їх

- регулювання;
- планувати і організовувати педагогічне спілкування;
 - орієнтуватися в правилах, законах і нормах сучасної професійної комунікації;
 - володіти навичками педагогічного спілкування;
 - застосовувати прийоми і методи спілкування в своїй педагогічній діяльності;
 - стимулювати потреби в саморозвитку комунікативного потенціалу;
 - проводити самодіагностику комунікативного потенціалу і розробляти план розвитку комунікативної культури;

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

90 – 100 (А) – «зараховано» (відмінне виконання з незначною кількістю помилок): досконало визначати мету, завдання та структуру навчальної дисципліни «Педагогічна комунікація», значення дисципліни для професійного становлення педагога, знати сутність, мету, завдання, функції педагогічної комунікації; глибоко розуміти сутність поняття «комунікативна поведінка», основні категорії, мета і завдання спілкування в освітніх закладах; відстежувати оновлення у інформаційно-комунікаційних технологіях; чітко визначити основні теоретичні основи процесу спілкування у школі; глибоко розуміти принципи та правила ефективної комунікації; чітко визначити основні структурні компоненти комунікативної компетентності педагога; чітко знати засоби вербального та невербального спілкування та їх вплив на освітній процесі; ґрунтовно знати сутність комунікативної грамотності; на високому рівні знати роль педагогічної комунікації у вихованні учнівської молоді; на високому рівні вести самостійний пошук і використовувати інформацію про ефективність комунікації у праці з учнями; прагнути до постійного самовдосконалення, оволодіння культурою мовлення; глибоко розуміти роль самовиховання і самовдосконалення педагога; відповіді логічні та послідовні.

82 – 89 (В) – «зараховано» (вище середнього рівня з кількома помилками): володіти систематичними знаннями основних категорій педагогічної комунікації; вірно визначати мету, завдання та структуру спілкування в освітніх закладах, значення дисципліни для професійного становлення майбутнього педагога; глибоко розуміти сутність поняття «комунікативна поведінка», основні категорії, мету і завдання педагогічної комунікації; постійно відстежувати зміни та оновлення у інформаційно-комунікаційних технологіях; чітко визначити основні теоретичні основи процесу спілкування у школі; розуміти принципи та правила ефективної

комунікації; чітко визначити основні структурні компоненти комунікативної компетентності педагога; добре орієнтуватися у формах організації спілкування у школі; знати вербальні та невербальні засоби комунікації та їх роль в освітньому процесі; на високому рівні знати концептуальні засади комунікативної грамотності; на достатньому рівні вести самостійний пошук і використовувати інформацію про зміст спілкування з учнями; прагнути до постійного самовдосконалення, оволодіння культурою мовлення; глибоко розуміти роль самовиховання і самовдосконалення педагога; відповіді логічні та послідовні, але з незначними неточностями;

75 – 81 (C) – «зараховано» (в цілому правильне виконання з певною кількістю суттєвих помилок): володіти систематичними знаннями основних категорій педагогічної комунікації; на достатньому рівні розуміти сутність поняття «комунікативна поведінка», основні категорії, мету і завдання педагогічної комунікації; вміти визначити основні теоретичні основи процесу спілкування у школі; розуміти принципи та правила ефективної комунікації; вірно визначати основні структурні компоненти комунікативної компетентності педагога; добре орієнтуватися у формах організації спілкування у школі; знати вербальні та невербальні засоби комунікації та їх роль в освіті; на достатньому рівні знати концептуальні засади комунікативної грамотності; на достатньому рівні вести самостійний пошук і використовувати інформацію про зміст спілкування з учнями; прагнути до постійного самовдосконалення, оволодіння культурою мовлення; розуміти роль самовиховання і самовдосконалення педагога; відповіді обґрунтовані, але з неточностями і окремими помилками;

67 – 74 (D) – «зараховано» (непогано, але зі значною кількістю недоліків): володіти систематичними знаннями основних категорій педагогічної комунікації; розуміти сутність поняття «комунікативна поведінка», основні категорії, мету і завдання спілкування у закладах освіти; розуміти принципи та правила ефективної комунікації у школі; визначати основні структурні компоненти комунікативної компетентності вчителя; знати вербальні та невербальні засоби комунікації; знати концептуальні засади комунікативної грамотності; на середньому рівні вести самостійний пошук і використовувати інформацію про інформаційно-комунікаційні технології; прагнути до постійного самовдосконалення; розуміти роль самовиховання і самовдосконалення педагога; відповіді недостатньо осмислені, немає логічної послідовності;

60 – 66 (E) – «зараховано» (виконання задовольняє мінімальним критеріям): володіти систематичними знаннями основних категорій педагогічної комунікації; розуміти сутність поняття «комунікативна поведінка», основні категорії, мету і завдання спілкування у закладах освіти;

недосконало розуміти принципи та правила педагогічної комунікації; визначити основні структурні компоненти комунікативної компетентності педагога; недосконало орієнтуватися у формах організації спілкування у школі; на низькому рівні володіти знаннями щодо вербальних та невербальних засобів комунікації; знати концептуальні засади комунікативної грамотності; відсутність самостійного практичного застосування знань;

35 – 59 (FX) – «не зараховано» (з можливістю повторного складання): відтворення незначної частини навчального матеріалу без логічної послідовності; відсутність самостійного практичного застосування знань;

0 – 34 (F) – «не зараховано» відтворення незначної частини навчального матеріалу; відсутність вміння аналізувати, систематизувати інформацію; невміння самостійно визначити окремі цілі власної навчальної діяльності.

ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Засоби діагностики включають диференційований та об'єктивний облік результатів навчальної діяльності студентів і передбачають: контроль засвоєння теоретичних знань (усні відповіді на семінарських заняттях); виконання контрольної роботи; співбесіду з лектором; залік.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Педагогічна комунікація

Теоретико-методологічні основи педагогічної комунікації (ПК): об'єкт, предмет, особливості, завдання, основні категорії та методологічні підходи. Значення дисципліни для професійного становлення майбутнього викладача. Функції ПК (інформативна, експресивна, смислоутворювальна, діагностична, прогностична, культурологічна). Моделі педагогічної комунікації. Комунікативність вчителя.

Педагогічний дискурс

Комунікативний вимір педагогічного дискурсу. Комунікативні інтенції. Стратегії мовленнєвого спілкування. Компоненти комунікативного акту. Комунікативний простір освітнього середовища, його компоненти. Жанри педагогічного дискурсу. Навчально-мовні ситуації на уроці (встановлення контакту, привернення уваги, пояснення, закріплення, повторення матеріалу, опитування).

Комунікативна компетентність вчителя.

Комунікативні знання, вміння, навички. Структура комунікативної компетентності. Професійно-комунікативні вміння педагога (соціально-

психологічний блок, морально-естетичний, технологічний блок). Компоненти комунікативної компетенції (гностичний, конативний, емоційний). Моделі спілкування та установка вчителя. Культура слухання.

Вербальні засоби професійно-педагогічної комунікації

Види вербальних засобів комунікації. Основні ознаки культури мови і мовлення вчителя. Мовленнєвий етикет педагога. Техніка мовлення. Зворотний зв'язок у педагогічній комунікації. Засоби підвищення виразності мовлення вчителя. Функції вербального мовлення вчителя.

Основи невербальної поведінки педагога.

Засоби невербальної комунікації (кінетика, просодика, екстралінгвістика, такесика та ін.). Види жестів. Значення міжособистісного комунікативного простору в класі. Декодування вчителем невербальної інформації. Зовнішній вигляд педагога. Невербальна комунікативна компетентність. Функції невербального спілкування. Ситуативний контекст спілкування (фізичний, соціально-психологічний та часовий виміри).

Комунікативна грамотність педагога.

Правила спілкування. Закони комунікації (закон дзеркального розвитку спілкування, закон залежності спілкування від комунікативних зусиль, закон мовленнєвого самовпливу, закон емоційної афіліації та ін.). Комунікативний кодекс. Принцип кооперації в спілкуванні Г. Грайса. Принцип ввічливості Дж. Ліча (максими такту, великодушності, схвалення, згоди та симпатії).

Критерії успішної педагогічної комунікації у школі

Особистісно орієнтоване спілкування у класі. Інтерактивна взаємодія між учнями і вчителем. Довірлива атмосфера на уроці. Індивідуалізація і диференціація навчання. Емоційний комфорт учнів на уроці. Мовний контакт. Позитивний психологічний клімат у школі. Умови мотивації школярів до спілкування. Врахування психологічних особливостей школярів для ефективної організації навчального діалогу у рамках уроку.

Педагогічна конфліктологія. Проблеми спілкування в шкільному середовищі.

Педагогічні конфлікти, їх визначення і особливості. Конфліктна поведінка учнів, педагогів, профілактика виникнення конфліктів. Основні джерела конфліктів. Конструктивна і деструктивна поведінка педагога в конфлікті. Показники конструктивного вирішення конфлікту і комунікативна

компетентність педагога. Процедура врегулювання конфліктів у школі.

ПЕРЕЛІК СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

1. Педагогічна комунікація, її основні категорії, функції, завдання та моделі.
2. Комунікативний вимір педагогічного дискурсу.
3. Комунікативна компетентність вчителя.
4. Вербальні засоби педагогічної комунікації.
5. Основи невербальної поведінки педагога.
6. Комунікативна грамотність педагога.
7. Критерії успішної педагогічної комунікації у школі
8. Проблеми спілкування в шкільному середовищі.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Підготувати повідомлення на тему «Невербальні засоби комунікації вчителя».
2. Підготуйте пам'ятку для педагога, вказавши основні принципи та правила педагогічної комунікації.
3. Визначіть основні характеристики педагогічного дискурсу.
4. Укласти термінологічний словник на тему «Педагогічна комунікація».
5. Підготувати повідомлення на теми «Слухання та його роль у комунікації».
6. Сутність і складові комунікативного кодексу.
7. Проаналізуйте засоби підвищення виразності усного мовлення вчителя.
8. Охарактеризуйте основні комунікативні закони як складову комунікативної компетенції педагога.
9. Підготувати три приклади неуспішної мовної комунікації у класі. Визначте причини її причини та запропонуйте можливий спосіб її подолання.
10. Підготовка до дискусії на тему: «У чому особливості процесу становлення комунікативної культури педагога?»
11. Розкрити поняття педагогічного конфлікту, його структуру, класифікацію та способи вирішення.
12. Охарактеризуйте основні поняття та принципи педагогічної комунікації в освітньому процесі.
13. Висвітліть роль комунікації в сучасному інформаційному суспільстві.
14. Підготуйте проект на тему: «Тенденції розвитку мовної комунікації».
15. Розкрийте суть педагогічного спілкування, його функції і структуру.

ФОРМИ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

Поточний контроль з навчальної дисципліни реалізується у формі опитування, виступів на семінарських заняттях, співбесіди з лектором (проводиться в кінці семестру за наперед оголошеним розкладом), проведення контрольної роботи. Результати поточного контролю (поточна успішність) враховуються при виставленні підсумкової оцінки (балів).

Максимальна кількість балів, яку може отримати студент за поточну успішність – 70 балів; контрольну роботу – 20 балів; співбесіда з лектором – 10 балів.

Бали за усні відповіді в кінці семестру нараховуються за формулою $x=A/n*14$, де A – сума усіх поточних оцінок, включаючи оцінки “2”, а n – їх кількість (не менше чотирьох). Кількість балів x заокруглюються до цілих. Якщо середня оцінка $A/n=2,5$, то кількість балів, які отримає студент на підставі оцінок поточного контролю, дорівнюватиме нулю ($x=0$). Студенти повинні бути готові до групового контролю на семінарських заняттях (тестування, фронтальне опитування, дискусія).

Студент, який пропустив практичні заняття, співбесіду з лектором з поважних причин, має право пройти пропущений вид атестації в інший термін впродовж семестру.

Студенти, які навчаються за індивідуальним планом, повинні пройти всі види атестації, передбачені їхнім індивідуальним планом.

Оцінка виставляється за шкалами оцінювання: стобальною, національною і ЄКТС.

Залік за талоном № 2 і перед комісією проводиться в усній формі з оцінюванням за стобальною шкалою.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Основна

1. Бацевич Ф.С. *Основи комунікативної лінгвістики*. К.: ВЦ «Академія», 2004. 342 с.
2. Бутенко Н.Ю. *Комунікативна майстерність викладача*. К., 2005. 336 с.
3. Волкова Н.П. *Професійно-педагогічна комунікація*. К.: «Академія», 2006. 256 с.
4. *Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти*. URL: https://derzhavnyi_standart_bazovoi_i_povnoi_zagalnoi_sere.pdf

5. Кобрій О. Імідж сучасного педагога: тексти лекцій. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2017. 82 с.
6. Концепція Нової української школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainaskashkola.compressed>.
7. Мешко Г. М. Вступ до педагогічної професії. К.: Академвидав, 2010. 200 с.
8. Мистецтво бути викладачем / за ред. О. І. Сидоренка. К., 2003. 144 с.
9. Пасинок В. Г. Основи культури мовлення. К.: ЦУЛ, 2012. 184 с.
10. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. К.: Вища шк., 1997. 349 с.
11. Стахів М. Український комунікативний етикет: навч.-метод. посібник. К.: Знання, 2008. 246 с.
12. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям. К.: Рад. шк., 1988. 304 с.
13. Технологія спілкування (комунікативна компетентність учителя: сутність і шляхи формування) / С. Д. Максименко, М. М. Заброцький. К.: Главник, 2005. 112 с.
14. Яремчук С. В. Навчально-методичні матеріали з психологічних основ педагогічного спілкування. Мелітополь, 2002.
15. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації: навч. посібник / О. В. Яшенкова. К.: ВЦ «Академія», 2010. 312 с.

Допоміжна

1. Абрамович С. Д. Мовленнєва комунікація. К.: Центр навч. л-ри, 2004. 472 с.
2. Авраменко В. Культура мовлення учителя як засіб професійно-педагогічної комунікації. Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2010. № 1. С. 120-125.
3. Бондарєва Л. І. Викладач як суб'єкт педагогічної комунікації. Наукові записки: збірник наукових праць. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. Вип. 120. С. 19-24.
4. Дмитренко К. А. Сутність професійної комунікації у педагогічній освіті. Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки». Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2012. № 7. С. 11-15.
5. Головаха Є. І. Психологія людського взаєморозуміння. Київ: Україна: Інститут соціології НАН України, 2002. 700 с.
6. Жирун О. А. Педагогічна комунікація в аспекті професійної ідентичності. Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. 2010. № 1. С. 100-104.

7. Касярум К. В. *Комунікативні аспекти професійної діяльності викладача вищої школи: методичні рекомендації*. Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2011. 106 с.
8. Косенко Ю. В. *Основи теорії мовної комунікації*. Суми, 2011. 187 с.
9. *Педагогіка у запитаннях і відповідях : навч. посіб.* Укладачі: А. І. Кузьмінський, В. П. Омеляненко. Київ, 2006. 486 с. 28.
10. *Педагогічне спілкування у діяльності вчителя : навч.-метод. посіб.* Укладачі: Киричок І. І., Кучерявець В. Г. -Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2008. 391 с.
11. Радевич-Винницький Я. *Етикет і культура спілкування*. К.: Знання, 2006. 291 с.
12. Роменець В. А. *Творчість, індивідуальність, комунікація* // Роменець В. А. *Психологія творчості*. К.: Либідь, 2004. 288 с.
13. Савенкова Л. О. *Педагогічна риторика*. К. : КНЕУ, 2009. 298 с.
14. *Тренінги з розвитку комунікативності вчителів* / Укл. А. Дербеньова, А. Кунцевська. Х. : Основа, 2009. 191 с.
15. Savignon, S. J. *Communicative Competence: Theory and Classroom Practice*. New York: McGraw-Hill, 1997. 272 p.

ДОДАТОК В

«Тренінг з педагогічної комунікації»

Заняття № 1

Поняття про педагогічну комунікацію. Функції комунікації.

Завдання для практичної роботи

Завдання 1. «Комунікабельність»

Визначте рівень своєї комунікабельності на основі тесту В. Ф. Ряховського. Усі учасники індивідуально дають відповіді на питання тесту.

Варіанти відповідей: «так», «ні», «іноді».

1. Чи дратує вас очікування будь-якої зустрічі?
2. Чи викликає у вас сум'яття й невдоволення доручення виступити з доповіддю, повідомленням, інформацією на будь-якому заході?
3. Чи відкладаєте ви візит до лікаря до останнього моменту?
4. Вам пропонують виїхати в інше місто для участі в олімпіаді, конференції. Чи прикладете ви максимум зусиль, щоб цього уникнути?
5. Чи любите ви ділитися своїми переживаннями з оточуючими людьми?
6. Чи дратуєтеся ви, якщо незнайома людина на вулиці звернулася до вас з проханням або питанням?
7. Чи вірите ви, що існує проблема «батьків і дітей» і що людям різних поколінь важко порозумітися один з одним?
8. Чи нагадаєте ви знайомому, що він забув вам повернути гроші, які позичив кілька місяців тому?
9. У їдальні вам подали недоброякісну страву, чи ви відреагуєте?
10. Опинившись сам на сам з незнайомою людиною, чи почнете бесіду й чи будете збентежені, якщо першою заговорить вона?
11. У вас викликає невдоволення будь-яка довга черга, де б вона не була (у магазині, кінотеатрі, бібліотеці)?
12. Чи боїтеся ви брати участь у будь-якій комісії з розгляду конфліктних ситуацій?
13. У вас є власні критерії оцінки художніх творів, творів мистецтва, культури, і чужих думок ви не припускаєте – це так?
14. Почувши де-небудь у кулуарах помилкове, на ваш погляд, висловлювання щодо відомого вам питання, чи віддаєте ви перевагу промовчати і не вступати в суперечку?
15. Чи викликає у вас роздратування чиє-небудь прохання допомогти розібратися в навчальній темі?

16. Більш охоче ви відстоюєте свою думку в письмовій формі, ніж в усній?

Оцінка балів: «так» – 2 бали, «іноді» – 1 бал, «ні» – 0 балів.

Отримані бали підсумовуються й визначається рівень товариськості.

30-32 бали. Ви, очевидно, нетовариські. Близьких вам людей небагато, вам важко працювати в команді. Намагайтеся бути більш комунікабельними, контролюйте себе.

25-29 балів. Ви замкнуті, віддаєте перевагу самотності, тому у вас мало друзів. Необхідність нових контактів виводить вас з рівноваги. Однак буває, що при сильній захопленості ви розкриваєтесь і стаєте товариським. Варто тільки захотіти.

19-24 бали. Ви до певної міри товариські й в незнайомій ситуації відчуваєте себе цілком упевнено. І все ж з новими людьми ви обережні. У ваших висловлюваннях багато сарказму, проте ці недоліки можна виправити.

14-18 балів. У вас нормальна комунікабельність. Ви допитливі, охоче слухаєте цікавого співрозмовника, досить терплячі в спілкуванні, спокійно відстоюєте свою думку. Без неприємних переживань ідете на зустріч з новими людьми. Втім не любите гучних компаній; екстравагантні витівки й багатослівність викликають у вас роздратування.

9-13 балів. Ви досить товариські, цікаві, любите висловлюватися з різних питань, що іноді викликає роздратування в присутніх. Охоче знайомитеся з новими людьми, любите бути в центрі уваги. Однак вам бракує посидючості, терпіння й рішучості, коли зіштовхуєтесь з серйозними проблемами. За бажанням ви можете змусити себе не відступати.

4-8 балів. Ви, мабуть, своя людина у будь-якій компанії. Завжди в курсі всіх справ, любите брати участь у всіх дискусіях, хоча серйозні теми можуть викликати у вас «нудьгу». Беретесь за будь-яку справу, хоча не завжди можете довести її до кінця. Через це керівники й колеги ставляться до вас з деяким побоюванням і сумнівами. Задумайтесь над цими фактами.

3 бали і менше. Ваша товариськість має хворобливий характер. Ви балакучі, багатослівні, втручаєтесь в справи, що не мають до вас ніякого стосунку. Беретесь судити про проблеми, в яких не компетентні. Буваєте запальні й образливі. Оточуючим людям важко з вами. Вам треба попрацювати над собою й своїм характером. Передусім виховуйте в собі терплячість і стриманість, шанобливе ставлення до інших.

Пройшовши цей тест, кожен з учасників робить висновки щодо своєї комунікабельності та визначає свої переваги й недоліки у спілкуванні з іншими. Такий аналіз допоможе кожному учаснику подолати труднощі у спілкуванні та удосконалити міжособистісну комунікацію.

Завдання № 2. «Це моє ім'я»

Мета – створити умови для тіснішого знайомства учасників, налаштувати їх на доброзичливий лад. Учасники сідають у коло. Ведучий пропонує гравцеві, що сидить праворуч, встати зі стільця (за бажанням) і назвати як своє повне ім'я, так і таке, яке б хотів мати в групі. Потім учасник повинен повідомити щонебудь про своє ім'я, відповівши на такі питання:

1. З якої мови походить Ваше ім'я?
2. Що воно означає?
3. Звідки родом Ваша сім'я?
4. Чи Ви знаєте, хто Вас так назвав?
5. Чи Ви знаєте, що означає Ваше прізвище?
6. Чи Ви б хотіли би називатись інакше?
7. Хто ще в родині мав таке ж ім'я?

Кожен учасник сам визначає, як презентувати свою розповідь, але потрібно вкластися в 3 хвилини. Учасники виконують вправу по колу.

Завдання 3. «Приємний співрозмовник»

Робота в групі парами. Напишіть десять якостей «приємного співрозмовника» і порівняйте їх зі своїм партнером.

Наприклад: вміння слухати, тактовність, вміння цікаво розповідати, почуття гумору, душевність тощо. Спільно визначте найкращі якості для комунікації педагогів. Обговоріть отримані результати між усіма членами групи.

Завдання 4. «Інтерв'ю»

Кожен з групи записує питання, які має намір поставити партнерові на тему «Професія - педагог». Опісля учасники діляться на пари й проводять інтерв'ю. На завершення учасники представляють свого партнера і його бачення професії вчителя.

Завдання № 5. «Девіз»

Ведучий розповідає, що у давні часи була традиція зображувати на щиті воїна родовий герб і девіз, тобто влучний вислів або мету діяльності власника. Кожен з учасників повинен придумати свій девіз, який відображає його світогляд, ставлення до себе і близьких. На формулювання девізу дається 4 хвилин. Потім учасники почергово зачитують свої девізи і в разі потреби пояснюють їх. Головне в цій вправі – ідея й розкутість самовираження. Під час обговорення всі можуть поставити один одному питання й коментувати свої девізи. Після обговорення індивідуальних девізів можна запропонувати

учасникам сформулювати девіз групи, зафіксувавши в ньому принципи взаємовідносин і взаємодії.

Завдання № 6 «Дізнайся про друга»

Учасники отримують табличку, яку вони повинні заповнити, вільно спілкуючись між собою. Це завдання спряє налагодженню взаємовідносин у групі, допомагає учасникам більше дізнатись один про одного та налагодити позитивну комунікацію.

Ім'я учасника	Хобі	Життєве кредо	Мрія	Улюблена книга	Улюблений стиль музики	Улюблений фільм

Завдання № 7. «Сенкан»

Учасники повинні скласти сенкан – вірш з п'яти рядків, який відображав би поняття комунікації та її ключові ідеї. Притому необхідно дотримуватись інструкції.

Перший рядок: одне слово, зазвичай іменник, який найточніше відображає поняття комунікації.

Другий рядок: два прикметники, які характеризують комунікативний процес.

Третій рядок: три дієслова, які описують дії, що відбуваються в процесі комунікації.

Четвертий: словосполучення з будь-яких 4 слів, які виражають емоції автора в процесі комунікації.

П'ятий рядок: ще одне будь-яке слово, яке відображає загальну суть теми вірша.

На складання учасникам дається 6-7 хвилин, потім вони почергово озвучують результати своєї творчості.

Заняття № 2
Комунікативна компетентність педагога
Завдання для практичної роботи

Завдання № 1. «Добери слова»

Кожному учаснику індивідуально необхідно поєднати основні поняття комунікативної компетентності з відповідним визначенням. Опісля вони зачитують свої висновки.

Комунікативні знання	здатність особистості застосувати у конкретному спілкуванні знання мови, способи взаємодії з навколишніми і віддаленими людьми та подіями, навички роботи у групі, володіння різними соціальними ролями
Комунікативні навички	узагальнений досвід людства в комунікативній діяльності, відображення у свідомості людей комунікативних ситуацій у їх причинно-наслідкових зв'язках і відношеннях; основа для здійснення будь-якої комунікації, самореалізації, збагачення особистісного комунікативного досвіду
Комунікативна компетентність	автоматизовані свідомі дії, що сприяють швидкому й точному відображенню комунікативних ситуацій, обумовлюють адекватність сприйняття, розуміння об'єктивного світу, вплив на нього у процесі педагогічної комунікації
Комунікативні уміння	організація мовного процесу й відповідної невербальної комунікації, що впливають на створення емоційно-психологічної атмосфери педагогічного спілкування
Комунікативні здібності	комунікативні дії, засновані на ґрунтовній теоретичній і практичній підготовленості, що дає змогу творчо використовувати комунікативні знання, навички для відображення і перетворення дійсності
Комунікативна поведінка	якості, що забезпечують ефективність комунікативної діяльності, здатність до

	спілкування з людьми
Комунікабельність	здатність людини до спілкування, до встановлення соціальних зв'язків, контактів, до плідної взаємодії з іншими людьми

Завдання № 2. « Особистість педагога»

Проводиться невеликими групами по 4 людини. Кожному учаснику слід зробити портрет ідеального вчителя. На це завдання відводиться 5-7 хв. В результаті обговорення складається перелік якостей, які, на думку учасників, найбільш важливі для ідеального вчителя. Наприклад:

- гнучкість,
- доброзичливість,
- емпатійність,
- комунікабельність,
- креативність,
- організаторські здібності,
- повага до думок інших людей,
- устремління до самоактуалізації,
- прийняття себе,
- скерованість на особистість іншої особи,
- уміння бачити перспективи,
- рішучість брати відповідальність за власні дії.

У першій групі складають портрет ідеального вчителя, перелік зазначених учасниками якостей відмічають на дошці. В іншій групі самий портрет не складають, а дають відповіді на запитання:

З якими властивостями ідеального вчителя ви погоджуєтесь?

Що слід було б додати до переліку попередньої групи?

Що можна уточнити або змінити в ньому?

Тож в процесі роботи різних груп, перелік редагується і змінюється, але учасники першої групи мають можливість захищати власні рішення та наводити докази на підтвердження своїх переконань. Інші групи також захищають власні результати, співставляють їх з переліком інших груп, дають уточнюючі відповіді на запитання.

Результатом групового обговорення стає перелік характеристик ідеального вчителя, який задовольнить усіх учасників груп. Заключним елементом дискусії може бути вибір трьох найважливіших якостей особистості педагога.

Завдання № 3. «Алфавіт»

Ведучий пропонує учасникам з'ясувати зміст поняття «комунікативна компетентність педагога», заповнивши аркуш із вказаними літерами алфавіту. Студенту (або одночасно студентам) необхідно вписати маркером у рядок з відповідною літерою слова-асоціації, що починаються з цієї букви і розкривають зміст досліджуваного поняття. Студент, записуючи свій варіант визначення, озвучує його. Завдання закінчується тоді, коли на кожну букву алфавіту записано хоча б одне слово-асоціація (наприклад: М – мотиви, С – спілкування, Р – ролі, С – суб'єкт, Ц – цінності).

Завдання № 4 «Заверши фразу»

Педагог пропонує студентам завершити декілька визначень, що стосуються теми або змісту, атмосфери, організації комунікативної взаємодії з соціальним оточенням. Педагог може запропонувати студентам завершити такі фрази:

1. «Думаю, що справжній педагог ... »;
2. «Негативно на комунікацію між педагогом та учнями впливають ... »;
3. «Моїми сильними сторонами комунікативної взаємодії є ... »;
4. «У процесі взаємодії з людьми я хотів би позбутись таких негативних рис... »;
5. «Результатом успішної комунікації у школі є ... »

Завдання виконують так: педагог вимовляє незавершену фразу і вказує на учасника, якому пропонує її завершити. З тієї ж фразою він може звертатися до 2-3 студентів. Бажано, щоб кожен із учасників завершив хоча б декілька речень

Завдання № 5. «Можна, не можна і треба».

Ведучий зачитує твердження, які стосуються комунікативної компетентності педагога, а учасники відповідають «можна», «не можна» чи «треба». Опісля дискутують стосовно кожного варіанту відповіді.

1. Педагогу слід керувати своїми емоціями у будь-якій ситуації.
2. Байдуже ставитись до того, який психологічний клімат є у класі.
3. З повагою ставитись до кожного учня.
4. Не ображати учнів, у будь-якій конфліктній ситуації намагатись досягти взаєморозуміння.
5. Не враховувати інтересів учнів у навчально-виховному процесі.
6. Заохочувати кожного учня до спілкування.
7. Не звертати уваги на зворотній зв'язок у процесі комунікації з учнями.
8. Знати характерні психолого-педагогічні особливості учнівського віку, і відповідно до цього налагоджувати комунікацію.

9. Звертати увагу на індивідуально-психологічні особливості школярів, враховувати їх при виборі форм комунікативної взаємодії.

Завдання № 6. «Педагогічне спілкування»

Усі учасники діляться на 4 команди, кожній з яких дається таємне завдання.

Варіанти завдань:

1. Поспілкуйтеся з учнями початкової школи.
2. Підготуйте розмову з учнями середньої школи.
3. Поспілкуйтесь із старшокласниками.
4. Поспілкуйтесь зі студентами вишу.

Кожна команда готує невеличкий діалог, відповідно до отриманого завдання. Інші учасники повинні здогадатись, з якою віковою групою відбувається розмова. Опісля обговорити особливості спілкування в кожній віковій категорії.

Завдання № 7. «Заверши розмову»

Учасники діляться на три групи. Ведучий пропонує кожній з них певні ситуації. Наприклад:

1. На відкритому занятті дитина вперше проявила себе з позитивного боку, що було абсолютно несподівано для педагога. Після уроку він звертається до неї з такими словами ... (варіант фрази пропонують учасники).
2. На контрольній роботі з біології в 11-му класі учень звертається до вчителя із запитанням щодо пройденої теми, а учитель не знає відповіді. Тоді...
3. Учні збиралися втекти з додаткового уроку, проте вчитель випадково знайшов записку, у якій вони домовляються піти й не коректно описують його недоліки. Тоді вчитель...

Після відтворення кожної ситуації учасники проводять обговорення.

Заняття № 3

ВЕРБАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ

Завдання для практичної роботи

Завдання 1. Гра «Багатослівність»

Робота у групах (4-5 осіб). Педагог озвучує учасникам нескладну фразу, наприклад: «У житті важливо вчитися». Студентам записати кілька варіантів цього твердження іншими словами. Притому жодне із запропонованих слів не має повторюватися. Важливо зберегти зміст висловлювання. Логічно влаштувати змагання між групами. Перемагає той, у кого більше варіантів фраз.

Завдання 2. «Хто я?»

Усі учасники таємно записують на аркушах паперу ім'я і прізвище визначної особи або літературного персонажу, відомого всій групі. Це може бути ім'я співака, актора, політичного діяча, вченого чи героя фільму. Опісля ведучий просить кожного прикріпити аркуш паперу з ім'ям на спину іншому учаснику. Зараз у кожного на спині є аркуш з ім'ям, яке можуть прочитати всі, окрім нього. За сигналом ведучого учасники групи займають свої місця. Ведучий пропонує їм дізнатися – «хто я», поставивши тільки закриті питання (допускають лише відповідь «так» або «ні», наприклад, «Чи я відома людина?», «Чи знімаюся у кіно?», «Чи займаюся політикою?»)

Завдання № 3. «Ефективна комунікація»

Ведучий: Спробуйте уявити себе учнями. Що вони найчастіше чують від дорослих в школі і вдома? Приблизно таке: «Ви повинні добре вчитися!», «Ви повинні думати про майбутню професію!», «Ви повинні бути ввічливими та поважати старших!», «Ви повинні слухатися вчителів і батьків!» Практично немає висловлювань, які б враховували думку самих учнів: «Ти можеш», «Ти маєш право», «Тобі цікаво».

А тепер уявіть себе на місці вчителя або батьків. А вони найчастіше кажуть так: «Я можу тебе покарати», «Я старший, тому правий», «Я завжди знаю, що робити», «Я розумніший».

Ця очевидна несправедливість ускладнює взаємодію учнів і дорослих і подекуди стає причиною конфліктів. Безперечно, модальність повинності при звертанні педагога до школярів має бути мінімальною.

Потренуємося!

Типова фраза	Краще сказати
«Ти повинен добре вчитися!»	«Я впевнений, що ти можеш добре вчитися»
«Ти повинен поважати старших!»	«Ти знаєш: повага до старших – це елемент загальнолюдської культури»
«Ти повинен думати про майбутнє!»	«Цікаво, ким ти хотів би стати? Яку професію думаєш обрати?»
«Ти повинен слухатися вчителів і батьків!»	«Звичайно, ти можеш мати власну думку, але до думки старших корисно прислухатися»

А тепер потренуйтеся самотійно!

Зліва запропоновані фрази, які вчителі часто кажуть учням. Напишіть інші фрази, в яких повинність замінить на можливість, зберігши зміст висловлювання.

«Ти повинен цінувати турботу старших».

«Скільки можна байдикувати! Ти повинен, нарешті, зайнятися навчанням!»

«Ти постійно зриваєш мій урок! Ти повинен сидіти спокійно й уважно слухати!»

«Хто з вас розбив вікно в класі? Ви повинні говорити правду!»

«Віддай телефон, інакше я поставлю тобі двійку! Ти повинен бути в школі без телефону!»

Завдання № 4. «Квітка»

Учасникам роздають паперові квіти, на пелюстках яких написані висловлювання, що потрібно завершити:

Я пишаюся тим, що...

Найбільше я хочу ...

Людина, якою я захоплююся – це ...

Найбільше я люблю...

Я мрію...

Три речі, що найбільше подобаються ...

Три речі, що найбільше не подобаються ...

Моє хобі...

Ви ще не знаєте про мене, але я ..

Кожен учасник по чергово зачитує ці висловлювання.

Завдання № 5. «Острів скарбів»

Учасників ділять на пари й садять спина до спини. Вони домовляються про те, хто з них буде партнером А, а хто – партнером Б. Кожен з них повинен мати аркуш паперу й олівець. Партнер А починає робити начерк острова скарбів: загальний силует, особливо важливі пункти й місце, у якому захований скарб. Коли партнер А малює, то одночасно розповідає партнеру Б, що той повинен зобразити на своєму аркуші, щоб отримати якомога точнішу копію карти острова. А та Б можуть розмовляти, але не повинні повертатися й дивитися на план партнера. На це відводиться 10 хв. Потім партнери порівнюють, наскільки схожі їх плани.

Завдання № 6. «Катастрофа в пустелі»

Кожен учасник отримує бланк зі списком предметів. Ведучий: «Зараз уявіть собі, що ви пасажери літака, що здійснює подорож з України до Ефіопії. Під час польоту над пустелею у літака відмовили двигуни й він упав. На щастя, усі врятувались, але вам невідомо місце знаходження. На багато кілометрів навколо вас лише піски. Під уламками літака ви знайшли цілими 15 предметів, які залишилися після катастрофи. Ваше завдання – пронумерувати ці речі відповідно до того, наскільки вони важливі для вашого рятунку. Для цього потрібно пронумерувати їх від 1 (найважливішого) до 15 (найменш важливого). Кожен працює самостійно протягом 15 хвилин. Наприкінці проводиться загальне обговорення для погодження спільного рішення щодо порядку розташування предметів.

Пропоновані предмети:

Сокира
Ліхтар
Мапа околиць
Дощовик
Компас
Рушниця з патронами
Намет
Сіль
Півтори літри води для кожного
Куртка для кожного
Сірники
Мотузка
Аптечка з ліками
Окуляри сонцезахисні для кожного
Посуд

Завдання № 7. «Цікава історія»

Ведучий пояснює учасникам завдання вправи: міні-команди повинні написати історію, задіявши свою уяву. Кожен записує на аркуші паперу будь-яке слово. Таким словом може бути іменник, прикметник, дієслово чи прислівник. Далі картки кладуть до коробки де їх перемішують. Потім учасники витягують кожен по картці, але не підглядають, що там написано. Група поділяється на команди, в кожній з яких по 4 учасники. Вони об'єднуються та вигадують якусь історію таким чином, аби були задіяні усі наявні слова, написані на картках. За обсягом текст – приблизно одна сторінка. До розповіді слід придумати заголовок і записати її.

Заняття № 4
Невербальне спілкування
Завдання для практичної роботи

Завдання № 1. «Висловити одним словом»

Учасникам роздають аркуші із записаними назвами емоцій, і вони, не показуючи їх іншим, повинні вимовити слово «Привіт» з інтонацією, відповідно до емоції, написаною на картці. Решта повинні здогадатись, яку емоцію старався відтворити учасник.

Список емоцій: щастя, подив, співчуття, зневіра, підозра, сум, веселість, апатія, спокій, зацікавленість, цікавість, недовіра, втома, хвилювання, ентузіазм.

Завдання № 2. «Знайди пару»

Кожен учасник отримує картку з назвою певного засобу невербальної комунікації, або з визначенням цього засобу. За сигналом ведучого учасники з назвою засобу невербальної комунікації зачитують її вголос, а учасники з визначенням повинні якомога швидше об'єднатись у пару з учасником, який має відповідну назву.

Кінесика	сукупність рухів (жестів, міміки), що застосовуються в процесі людського спілкування
Просодика	комплекс невербальних ритміко-інтонаційних засобів, які забезпечують сприйняття, створення й відтворення мовлення
Проксеміка	просторові відносини людей у процесі спілкування
Хронеміка	використання часу в процесі комунікації: час очікування початку спілкування, тривалість спілкування тощо
Такесика	невербальні коди, які ґрунтуються на дотиковій чутливості (потискування рук, поцілунки, обійми тощо)
Екстралінгвістика	сукупність звукових сигналів, що супроводжують усне мовлення й не пов'язані з його фонетичними характеристиками: паузи, кашель, сміх, плач
Жест	рух тіла чи рук, який супроводжує мовлення або замінює його
Міміка	рухи м'язів обличчя, що виражають почуття й психічний стан людини
Пантоміміка	виразні рухи тіла людини, що служать формою передавання внутрішніх переживань

Завдання № 3. «Подарунок»

Учасники стають у коло. Кожен повинен зробити подарунок сусідові

ліворуч. Його треба вручити мовчазливо (невербально), проте зробити це так, аби сусід вгадав, що саме йому подарували. Поки всі не отримають подарунки, говорити нічого не треба. Наприкінці учасники проводять обговорення. Чи складно було пояснити тільки за допомогою міміки й жестів? Чи не було бажання використовувати ще й мовлення?

Завдання № 4. «Відгадай слово»

Учасники діляться на дві команди, кожна придумує декілька слів, записує їх на окремих аркушах. Потім з чужої команди вибирають того, кому дають прочитати слово. Він повинен жестами пояснити своїй команді, що це за слово, а вони повинні відгадати його. Далі вибирають іншу особу з чужої команди, яка «показує» нове слово. Порівнюється, яка команда краще впоралася із завданням.

Завдання № 5. «Голосова міміка»

Учасники виконують завдання: прочитати 2-3 абзаци з газети або журналу з певною інтонацією:

- підозріло (сумніваюся!);
- зневажливо (яке безглуздя!);
- з подивом (так не може бути!);
- із погрозою (ну зачекайте ж!);
- зі сміхом (ну напишуть ж таке!).

Усі інші стараються відгадати емоційний стан людини або її відношення до прочитаного тексту та обмінюються думками про успіх або невдалість спроб. Учасники також обговорюють інтонаційні характеристики голосу.

Завдання № 6. «Спілкування в парі»

Учасники діляться на пари та спілкуються по-різному. Спочатку сідають спиною один до одного, спілкуються на будь-яку тему, а через декілька хвилин змінюють своє положення. Один партнер сидить, інший стоїть, але продовжують вести бесіду. Через деякий час міняються позиціями, щоб кожен з них спробував відчуття «зверху» і «знизу». Ще через декілька хвилин спілкуються, дивлячись один одному в очі. Опісля учасники обговорюють значення просторового розміщення в спілкуванні, визначають, яким способом було найкомфортніше спілкуватись.

Завдання № 7. «Як справи?».

Це завдання розвиває вміння учасників розвивати невербальні засоби комунікації. Учасники у парах, вимовляють слова «Ось так!» з різною

інтонацією, відповідаючи на поставлені запитання за допомогою жестів:

– Як справи? – Ось так! (піднімають великий палець; говорять весело, енергійно)

– Як заперечуєш? – Ось так! (похитують головою, роблять заперечливий рух рукою, відповідають роздратовано).

– Як займаєшся гімнастикою? – Ось так! (роблять прості гімнастичні вправи; слова вимовляються швидко, з придихом).

– Як спиш? – Ось так! (дві долоні кладуть під щоку; голос сонний, розслаблений).

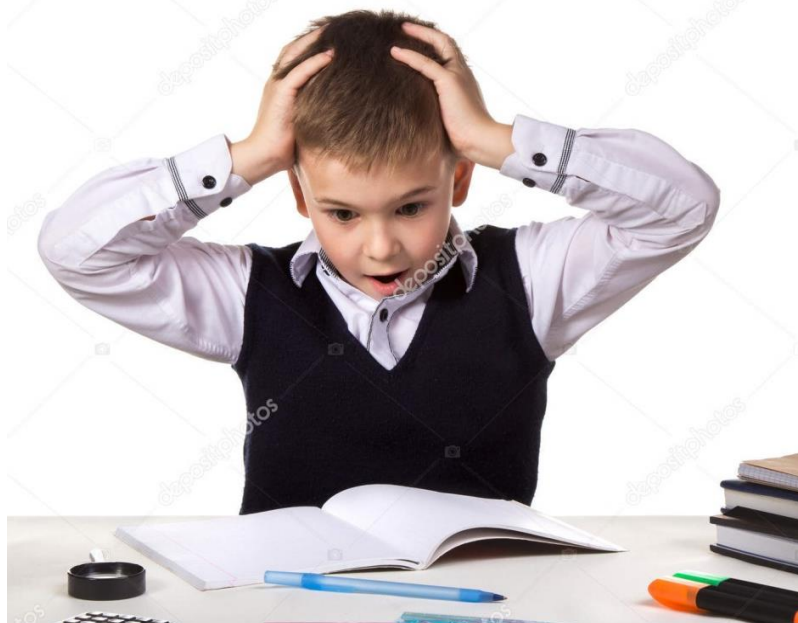
– Як гніваєшся? – Ось так! (руки кладуть в боки, злість у голосі).

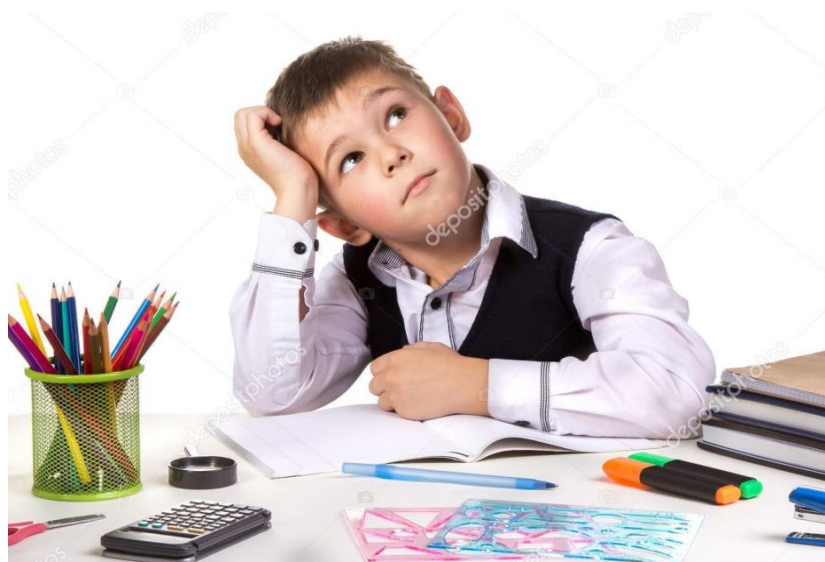
– Як вітаєшся? – Ось так! (махаєш долонею; голос привітливий).

– Як вчишся? – Ось так! (тримаєш у руках уявну книжку, інтонація зосереджена та спокійна).

Завдання № 8. «Опиши емоцію»

Учасники діляться на 3 групи. Кожній групі дають фото (можна використати фотографії, подані нижче, або використати свої). Учасники описують настрій та думки людей, зображених на них, розшифровують невербальні засоби (погляд, жести, міміку тощо). Опісля обговорюють важливість невербальних засобів спілкування саме в педагогічній комунікації.

Заняття № 5.

Роль педагогічної комунікації при вирішенні конфліктів у школі

Завдання для практичної роботи

Завдання № 1. "Що таке конфлікт"

Учасникам пропонують записати на аркушах визначення конфлікту («Конфлікт – це ...»). Після цього в так звану «коробку конфліктів» (це може бути кошик, мішечок, сумка) складають листки з відповідями й перемішують. Ведучий звертається по черговому до кожного учасника з проханням взяти один з аркушів і прочитати записане визначення. Як підсумок, можна сформулювати широке визначення конфлікту.

Завдання № 2. «Алфавіт емоцій»

Групу ділять на 2 підгрупи. Завдання кожної підгрупи – за декілька хвилин згадати й записати емоції (бажано на кожну букву алфавіту), які виникають під час конфліктної ситуації. Мета такого завдання – усвідомити скільки негативних емоцій переживає людина в ситуації конфлікту.

Завдання № 3. «Народна мудрість»

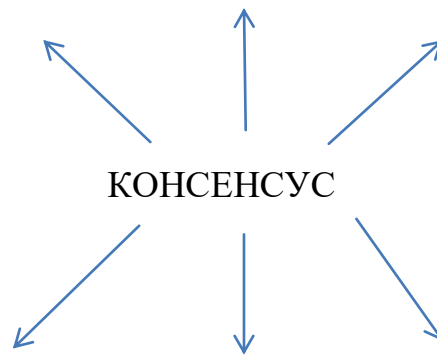
Групу ділять на дві підгрупи. Кожній дається перелік українських прислів'їв та приказок, з яких потрібно вибрати десять, які найточніше описують конфліктну ситуацію і пропонують шляхи її подолання. Опісля групи діляться своїми міркуваннями.

Перелік прислів'їв

1. Бджола жалить жалом, а людина – словом.
2. Вогню вогнем не загасиш, а треба води.
3. Де незгода, там часто шкода.
4. Згода буде, а незгода руйнує.
5. Криком вогню не вгасиш.
6. Наперед спитайся, а тоді лайся.
7. Не кричи, а краще научи.
8. Слово не стріла, а глибше ранить.
9. Де дружніші, там і сильніші
10. Краще солом'яна згода, як золота звада.
11. У товаристві лад – усяк тому рад.
12. Око за око – зуб за зуб.
13. Як гукнеться, так і відгукнеться.
14. Лайкою та криком хати не збудуєш.
15. Краще переконувати словами, ніж кулаками.
16. Сварка до добра не доводить.
17. Гуртом можна й море загатити.
18. Теплі слова розтоплюють холодні серця.
19. Лагідність перемагає гнів.
20. Щирість, чесність і довіра гори звернуть.

Завдання № 4. «Консенсус»

Завдання проводять методом мозкового штурму. Ведучий пише на дошці слово КОНСЕНСУС, а учасники пропонують свої ідеї, які характеризують це поняття. Ведучий записує усі відповіді.

Можливі варіанти:

- вислухай співбесідника;
- контролюй свою реакцію на конфлікт;
- будь толерантним, доброзичливим;
- не критикуй інших;
- звільнись від образ, гніву, розчарувань;
- подивись на себе з боку опонента;
- не згадуй минулі образи).

Завдання № 5. «Ознаки злагоди й конфлікту»

Учасників ділять на 2 підгрупи. Кожна описує ознаки злагоди й конфлікту. Опісля групи діляться своїми ідеями.

З –	К –
Л –	О –
А –	Н –
Г –	Ф –
О –	Л –
Д –	І –
А –	К –
	Т –

Завдання № 6 «Як вирішити конфлікт».

Учасників ділять на 3 підгрупи. Пропонується конфліктна ситуація та способи її вирішенні. Кожна підгрупа вибирає спосіб або пропонує свій варіант його вирішення.

Ви зайшли у восьмий клас. Усі учні піднялись, аби привітати вчителя. Петро не рухається. На репліки друзів: «Вставай, Вадим Несторович зайшов!» – жодної реакції немає, учень демонстративно сидить далі. Якими будуть подальші дії вчителя?

Варіанти вирішення

1. Доброго дня! Сідайте! Бачу, сьогодні в нас подія. Мушу від свого та вашого імені привітати Петра з виходом на заслужений відпочинок. На пенсію. 8 років Петро щодня сидів за партою... І ось нарешті він може

скористатись пільгами. Відсьогодні прошу звільняти для нього місце, підтримувати, якщо він забажає піднятися з-за столу. Привітаймо Петра та почнімо урок.

2. Ні-ні, не турбуйте Петра. Якщо Петру погано нехай сидить. Дивись і далі не перенапружуйся. А то іще більше занедужаєш та не зможеш піднятися після закінчення уроку. Тоді ми всі хвилюватимемося ще більше...

3. Привітаюсь з усіма і скажу: «Не треба вставати. Якщо подобається вітати вчителя сидючи – гаразд. Але і я буду діяти навзаєм».

4. Підійду ближче та запитав, чи не потрібна допомога, може викликати лікаря або швидку.

5. Підійду та привітаю Петра за руку.

6. Попрошу Петра поміняти ролями: я сяду на його місце, а він зайде як вчитель та продемонструє як діяти.

Заняття № 7. «Стратегії»

Ведучий: У конфліктних ситуаціях поведінку людей досліджує наука – конфліктологія. Вона виокремила 4 стратегії поведінки в моменти конфліктів: пристосування, уникнення, співпраця та суперництво.

- Принесення у жертву своїх інтересів заради іншого. Така стратегія охарактеризовує мирну та податливу особистість. Це пристосування.

- Ухиляння від ухвалення рішення. Часто такою стратегією користуються особи, які невпевнені у собі. Це уникнення.

- Пошук рішень, які влаштують дві сторони. Таку стратегію обирають здебільшого зрілі, сильні та впевнені у собі особистості. Це співпраця.

- Конкуренція – намагання добитись своїх інтересів за рахунок інтересів інших. Найбільше такою стратегією користуються люди, впевнені у собі, амбітні, агресивні. Це суперництво.

Учасникам роздають карточки з описом різноманітних стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях. Учасники повинні визначити, про яку саме стратегію йдеться.

➤ Цією стратегією користуються, якщо ціна питання є невеликою або ж потрібна павза для схвалення рішення. За такої моделі поведінки у конфлікті зберігаються взаємини, при цьому кожна зі сторін не отримує переваг, за такого розвитку подій конфлікт не вирішено, а тільки тимчасово припинено.

➤ Ця стратегія – найбільш ефективна, позаяк за такого розвитку подій у вигазі опиняються обидві сторони. Така стратегія укріплює стосунки, вона вигідна для всіх сторін конфлікту.

➤ Ця стратегія доречніша, коли з метою збереження взаємин, особа готова жертвувати власною вигодою. За такого розвитку подій сторона, що

поступилася, програє опоненту. Подальше збереження партнерських відносин в цьому разі може бути проблематичним.

➤ Ця стратегія відкриває шлях до загострення конфлікту. Сторони не прислуховуються одна до одної, не прагнуть віднайти прийнятне для обох рішення. Учасники такого конфлікту відстоюють лише власну позицію.

Заняття № 6

Інформаційно-комунікаційні технології педагогічної комунікації

Завдання для практичної роботи

Завдання № 1. «Плюси і мінуси»

Учасників ділять на дві групи. Першій пропонують обговорити тему «Переваги використання інформаційно-комунікаційних технологій в освіті», а іншій групі – «Недоліки використання інформаційно-комунікаційних технологій в освіті». Потім усі пропонують і відстоюють свої твердження та доходять до спільного висновку щодо використання інформаційно-комунікаційних технологій в освіті.

Завдання № 2. «ІКТ в навчальному процесі»

Учасників ділять на 3 групи. Кожна група обговорює своє питання.

1 група: Як можна застосовувати відеокамеру в навчальному процесі?

2 група: Як можна застосовувати інтерактивну дошку в навчальному процесі?

3 група: Як можна застосовувати смартфони в навчальному процесі?

Опісля учасники представляють результати своїх обговорень.

Завдання № 3 «Емоджі»

Ведучий: Більшість сучасних дітей шкільного віку можуть спілкуватися у повсякденному житті переважно за допомогою коротких графічних повідомлень на кшталт смайликів. Доцільно включити цей інструмент для кращого засвоєння навчальних матеріалів. Вважається що це сучасний тип онлайн-спілкування, при якому текст та емоції негайно передаються за допомогою коротких текстових повідомлень та символічних мікрозображень. Кожен смартфон має серію зображень різних категорій (емоції, тварини, різноманітні символи тощо).

Учасників ділять на 3 групи. Їм роздають однакові картинки із зображеннями на них емоджі, за допомогою яких потрібно скласти розповідь.

Завдання № 4. «Електронне повідомлення»

Учасники, використовуючи свої смартфони або планшети, надсилають повідомлення ведучому на електронну пошту, в якому формулюють правила поведінки учнів в Інтернеті. Опісля ведучий зачитує всі повідомлення й учасники формують так звану Пам'ятку безпеки в Інтернеті.

Пам'ятка Безпека в інтернеті

1.....

2.....

3.....

4.....

5.....

Завдання № 5. «Спілкування у Viber»

Ведучий створює заздалегідь групу у Viber та додає контакти усіх учасників тренінгу. На занятті він оголошує тему для дискусії. Наприклад, «Використання Інформаційно-комунікаційних технологій в освіті». Кожен з учасників повинен долучитися до дискусії та написати повідомлення у групі.

Завдання № 6. «Смайлики»

Ведучий: Схожі емоції можуть виражатись різними смайликами. Окремі такі зображення можуть бути зрозумілими інколи лише у вузькому колі осіб. Але є графічні символи, які дуже поширені і мають стандартне зображення, яке

вже є в мобільних гаджетах, завдяки чому текстові смайли самі собою замінюються на графічні.

Учасникам роздають карточки з текстовими смайликами та їх значенням. Опісля вони діляться на пари та надсилають один одному СМС повідомлення, використовуючи ці графічні смайлики.

Смайл	Значення	Смайл	Значення	Смайл	Значення
:-) або :)	посмішка, щастя	:(або :(	сум, депресія, не весело	;-) або ;)	Підморгування
:-D	Сміх	:-P або :P	показувати язика	:-*	Поцілунок
:-O або =-O	здивування, шок	:-[	зашарівся, почервонів	:'(	Плач
>:O або >:(	Розлючений	:-X	стулені губи, обіцянка мовчати	:-	не розумію, чекаю
:-!	нудота, відраза	:-@	кричати в гніві, розгніваний	@}->--	Троянда

Завдання № 7. «Нетикет»

Нетикет – сукупність норм і правил поведінки в інформаційному просторі. Кожен з учасників, використовуючи пошукові системи інтернет, повинен знайти й виписати головні етичні правила комунікації у глобальних інформаційних мережах. Опісля учасники формулюють основні правила та спільно їх записують.

Заняття № 7

ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОЇ АТМОСФЕРИ СПІЛКУВАННЯ НА УРОКАХ

Завдання для практичної роботи

Завдання № 1. «Наші емоції – наші вчинки»

Мета: прояснити залежність учинків від емоційного стану, розвинути навички керування власною поведінкою. Модератор просить всіх учасників продовжити речення:

Мені добре, коли...

Мені подобається, коли...
Мені не подобається, коли...
Мені погано, коли...
Мені страшно, коли...
Я злюсь, коли...
Я радію, коли...
Я спокійний, коли...
Я сумую, коли...

Потім модератор пропонує закінчити речення фразою: «...і тоді я роблю...». По завершенню роботи над вправою розпочинається спільне обговорення: Про що ви міркуєте, коли робите так або інакше? Чи завжди ми думаємо, коли щось робимо? Чи завжди слід поміркувати перед тим, як щось робити? Що слід зробити, аби зупинитись перед тим, як вчинити необдуманого?

Завдання № 2. «Народ скаже, як зав'яже»

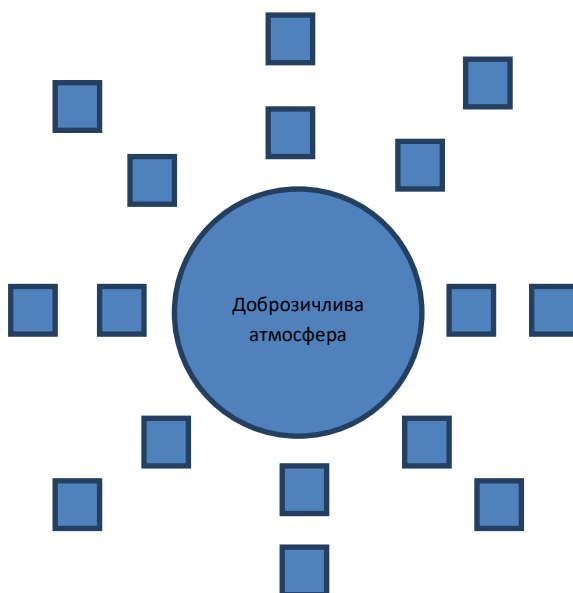
Учасникам пропонують прочитати народні прислів'я та приказки й визначити, про які риси людини йдеться.

- Батьківщина — мати, умій за неї постояти (*патріотизм*).
- Треба нахилитися, щоб з криниці води напиться (*працьовитість*).
- Науки ні вода не затопить, ні вогонь не спалить (*мудрість, розум*).
- Чого сам не любиш, того й іншому не чини (*повага до інших, доброзичливість*).
- Хто людям добра бажає, той і собі має. (*любов, доброзичливість*).
- З добрими людьми завжди згоди можна дійти (*вміння порозумітися*).
- Дружба та братство — найбільше багатство. (*дружба, товариськість*).
- Їж хліб-сіль з водою, живи правдою святою (*щирість, порядність*).
- Мій батько не брехав і мені не велів (*справедливість, правда*).
- Коли люди до тебе добрі, то ти будь іще добрішим (*доброта, порядність*).
- Болить бік дев'ятий рік, та не знаю, в якому саме місці (*лінощі*).

Завдання № 3. «Сонечко»

Ведучий пропонує кожному учаснику кілька невеликих стікерів жовтого кольору та просить коротко занотувати на них умови створення теплої обстановки спілкування (кожна умова записується на окремому стікері). Далі він поєднує учасників в декілька підгруп та надає завдання: вже на великому аркуші намалювати сонце, а у якості променів до нього прикріпити стікери із записаними умовами (у кожному промені можна поєднати пропозиції, що

мають схожий зміст). Наприкінці кожна з підгруп представляє ведучому виготовлені таким чином плакати.

Завдання № 4. «Абетка гарних слів»

Учасникам пропонують згадати та озвучити по черзі добрі, приємні слова на певну літеру алфавіту (літера витягується із мішечка або коробки). Виконавці записують усі слова, доповнюють список та спільно обговорюють його, чим створюють доброзичливу атмосферу в класі.

Завдання № 5. «Правила»

Яких правил ефективної взаємодії необхідно дотримуватися на уроці? Учасникам роздають правила, вони їх зачитують, дискутують і доповнюють список своїми варіантами .

1. Проводити опитування, не нагнітаючи обстановку в класі. Викликати дітей на ім'я. При невдалій відповіді не принижувати учня.
2. Почуття гумору допоможе зняти напругу в класі.
3. Необхідно підтримувати ситуацію успіху.
4. Постаратися проявляти щирий інтерес до кожного учня.
5. Бути більш оптимістичними. Стежити за виразом свого обличчя.
6. При виникненні труднощів у навчанні обов'язково зрозуміло пояснити матеріал.
7. Вчителю слід звертати увагу на міжособистісні відносини, виявляти лідерів, аутсайдерів.
8. Співпраця – найбільш прийнятна форма побудови відносин вчителя з дітьми.
9. Розвивати впевненість дітей у своїх силах.

Завдання № 6. «Малюнок по колу»

Усім учасникам видають один аркуш паперу й олівці (фломастери, маркери). Завдання – уявити картину (будь-який образ), намалювати тільки один її елемент, після чого аркуш передати сусідові праворуч. Таким чином, кожен учасник отримує аркуш сусідові праворуч. Малюнки передаються до тих пір, поки коло не замикається. Обговорюється завершені картини та їх привабливість. Вправа дозволяє розвивати взаємодію між учасниками, уміння бачити позицію іншого, тобто розвиває згуртованість колективу.

Завдання № 7 «Старий Семен сказав синам...»

Усіх учасників ділять на три підгрупи. Завдання учасників – через декілька хвилин скласти невелику розповідь, в якій усі слова починалися б на одну й ту ж літеру. Розповідь може складатися з п'яти-семи речень. Після написання розповідей їх зачитують. Опісля розповідають, яка атмосфера панувала у їхній групі під час виконання цього завдання.

Заняття № 8

Комунікативна грамотність педагога

Завдання для практичної роботи

Завдання № 1. «Завершіть речення»

Ведучий пропонує учасникам почергово завершити речення та розкрити суть найбільш значущих у педагогічній комунікації законів спілкування:

1. Закон дзеркального розвитку комунікації полягає в тому, що
2. Закон залежності спілкування від комунікативних зусиль полягає в тому, що.
3. Закон прогресивного зростання нетерпіння слухачів зводиться до того, що...
4. Закон зниження рівня інтелекту аудиторії зі збільшенням її кількості полягає в тому, що...
5. Закон мовленнєвого самовпливу відображається в...
6. Закон емоційної афіліації («зараження») зводиться до того, що...

Завдання № 2. «Однохвилинна промова»

Вправа допомагає розвивати комунікативні навички, ораторську майстерність, здатність говорити спонтанно. Ведучий заздалегідь готує список питань для виступів на певну тему. Потім пояснює, що кожному з учасників потрібно буде виголосити однохвилинну промову на певну тему. Ведучий

зачитує перше питання й вибирає оратора, який говорить протягом хвилини. Потім він називає наступне питання і викликає іншого учасника, так триває, поки не виступлять усі.

Пропонований список питань для виступу :

- ◆ Визначте актуальні проблеми педагогічної комунікації.
- ◆ Розкрийте суть невербальної комунікації.
- ◆ Охарактеризуйте комунікативну грамотність педагога.
- ◆ Як створити позитивний психологічний клімат у школі?
- ◆ Продовжіть думку: «Вчитель налаштований на особистісно орієнтоване навчання має...»
- ◆ Охарактеризуйте переваги та недоліки використання комп'ютера на уроках.
- ◆ Сформулюйте рекомендації щодо зовнішнього вигляду педагога.
- ◆ Визначте причини виникнення конфліктів у класі.

Завдання № 3. «Питання та відповіді»

Усіх учасників ділять на міні-групи до 3-4 осіб, кожна з яких отримує великий аркуш паперу. Учасники повинні протягом 5 хвилин придумати максимум питань за темою тренінгу, кожне питання слід розбірливо написати на окремому аркуші. Після цього групи міняються аркушами і відповідають на поставлені запитання. Групам дається 10 хвилин на підготовку, після чого один із представників кожної групи розповідає всім, які питання вони отримали і які відповіді на них підготували. Наприкінці ведучий може доповнити відповіді.

Завдання № 4. «Дерево термінів»

Це завдання дає можливість учасникам об'єднати всі вивчені поняття в єдине ціле. Усі учасники діляться на групи до 3-4 осіб. Ведучий пропонує кожній міні-групі побудувати дерево термінів з ключових слів, стовбуром якого буде провідна тема тренінгу, а гілки – ключовими поняттями. Кожна група отримує аркуш ватману, на якому протягом 10 хвилин повинна намалювати дерево, після чого один з представників груп презентує всім результат групової роботи. На стовбурі ключовим поняттям буде ПЕДАГОГІЧНА КОМУНІКАЦІЯ.

Завдання № 5. «Літературний твір»

Учасників ділять на чотири підгрупи, кожна з яких вибирає літературний жанр: детектив, вірш, казку, байку, комедію, драму. За сигналом ведучого команди починають писати історію на тему «Комунікація в школі» відповідно

до жанру. За командою «стоп», групи обмінюються незакінченими творами й продовжують писати «літературні твори» інших команд. Далі твори зачитують. Насамкінець учасники приклеюють на ватман свої історії, таким способом оформивши спільну стіннівку.

Завдання № 6. «Доповідь»

Учасники уявляють, що повинні виступити з доповіддю на вчительському семінарі. Кожен з них повинен підготувати доповідь на тему «Як налагодити ефективну комунікацію у школі». На підготовку виділяють 15 хв. Після виступають з доповіддю упродовж 5 хвилин. Під час виконання завдання ведучий стежить за регламентом; через 5 хвилин зупиняє учасника навіть якщо він ще не закінчив промову.

Модератор також пропонує обговорити виступи, зокрема виділити моменти, завдячуючи яким вони були більш вдалим і зрозумілими, а також моменти, де мали місце сумніви та недовіра.

Завдання № 7. «Рецепт гарного дня»

Для цього завдання необхідні рецепти приготування різноманітних смачних страв. Ведучий може підготувати картки з рецептами самостійно або заздалегідь попросити учасників захопити їх з дому. Потрібно мати рецепти смачних страв, до складу яких входять не менше 7-8 інгредієнтів. Учасники розбиваються на підгрупи з 3 - 4 осіб, кожна з яких методом жеребкування отримує один рецепт. Завдання учасників – зберігши склад рецепту й співвідношення інгредієнтів, скласти рецепт успішного дня. Наприклад: «Беремо 20 учнів, кілограм творчості, сто грамів натхнення, рясно присмачуємо все це цікавістю, додаємо дрібку духу протиріччя ...». На підготовку рецепту підгрупам дається 10 хвилин; після того, як усі рецепти будуть складені, їх зачитують.

ДОДАТОК Г

Сьогодні розроблено велику кількість комп'ютерних програм для вивчення іноземної мови для учнів молодшого шкільного віку, які в захопливій ігровій формі, з великою кількістю цікавих завдань, пісень допомагають дітям в опануванні іноземної мови та можуть використовуватись для навчання у класі.

Найвідоміші програми для вивчення англійської мови на початковому етапі є:

- **ABC – Bubble** (завдяки програмі можна запам'ятовувати найпоширеніші слова англійської мови. Учні зможуть вивчити не тільки буквене написання слова, але і його вимову. До кожного слова додається ілюстрація).

- **Kids ABC Alphabet Puzzles** (гра для вивчення алфавіту, слів і їх правопису. Гра побудована на вирішенні різних головоломок).

- **iCan ABC By Monkeybin Studios** (прикладна програма для дітей або тих, хто тільки починає знайомитися з англійською мовою. Завдяки програмі можна вивчити англійський алфавіт, а також звуки і їх вимову).

- **LinguaLeo** (більше п'ятдесяти наборів слів за темами з картинками і озвученням, цікаві тренажери (переклад, карти зі словами, аудіювання), фразовий конструктор, англійські тексти, словник, можливість створити особистий словник (слова додаються з озвученням і транскрипцією)

- **Duolingo** (кожне заняття – це перегони, змагання з друзями, перевірка правильних відповідей, практика розмовної мови, аудіювання, переклад, тексти для читання. Програма відразу вкаже на ваші помилки і запропонує варіанти поліпшення результатів).

- **Words** (дана програма – захоплююча гра в слова. Words адаптується до кожного конкретного користувача і тренує ті слова, з якими в учнів могли виникати труднощі. У базі програми – понад 8 тисяч слів, 330 уроків).

- **Learn English** (головний акцент програми – на вивчення граматики, є багато текстових матеріалів та аудіофайли, а також – тести для перевірки знань).

- **LingQ** (додаток допоможе школярам читати, перекладати і слухати тексти англійською мовою. Обрані учнями незнайомі слова в текстах будуть виділятися певним кольором (залежно від рівня складності запам'ятовування слова). Таким чином діти не просто вчать нові слова, а запам'ятовують їх в контексті).

Вчителю німецької мови в початковій школі допоможуть наступні навчальні програми:

- **“НЕСерйозні уроки. Німецька мова”** (дана програма дає можливість першокласникам познайомитися з азами німецької мови, зробити процес навчання дитини ненав’язливим, веселим та цікавим. У виданні представлені також письмові завдання, які роздруковую на принтері, а діти і виконують їх на уроці).

- **“Болек і Льолек вчать німецьку”** (учні початкових класів опиняються в чудовій країні, в якій вчаться рахувати на німецькій, дізнаються про назви різних рослин і квітів, тварин і інших різних корисних і цікавих предметів).

- **Німецька з Deutsche Welle** (Величезна безкоштовна база структурованих уроків, вправ та інтерактивних завдань з німецької мови. Розпочати вивчення можна з будь-якого рівня й при бажанні зосередитися на розмовних навичках або граматиці).

- **«Німецька мова для дітей»** (курс призначений для учнів, які тільки починають знайомство з мовою, а також для школярів, які вже почали вивчати німецьку. Унікальна методика, що лежить в основі курсу, дозволяє отримувати нові знання дуже швидко).

Для вивчення французької мови використовують наступні навчальні програми:

- **“Вчіть слова. Французька”** (дана програма забезпечить засвоєння слів і словосполучень мови, а також розвиток початкових навичок сприйняття мови на слух, постановку й відпрацювання вимови. Навчання відбувається за принципом перегляду карток зі словами та виразами).

- **“Французька мова на раз-два-три”** (відмінна навчальна комп’ютерна програма для вивчення французької мови, створена на основі сучасних технологій у галузі освіти. У даній освітній програмі розглядаються основні тематики, які містяться в повсякденному спілкуванні, такі як: дім, сім’я, тварини, подорожі, транспорт тощо).

- **“Баба-Яга за тридев’ять земель - Починаємо вчити французьку”** (дана комп’ютерна програма для вивчення французької мови дітям кінця першого - початку другого року навчання. Ця навчальна програма продовжує серію мовних програм з незрівнянною Бабою-Ягою, яка в цей раз вирушає до Франції, де вона збирається відвідати своїх друзів і за час своєї поїздки вивчити французьку мову.

- **Інтерактивний навчальний курс “Французька мова в 3 прийоми”** (Навчання французької мови може стати одним з найбільших розважальних і веселих занять, оскільки граючи навчатися не тільки весело, але й корисно. Цей інтерактивний курс допоможе легше сприймати розмовну мову з слуху, читати або відшліфувати свою вимову).

Для вивчення польської мови на допомогу придуть такі навчальні програми і додатки:

- **Вивчай польську 6000 слів** (додаток працює без з'єднання з Інтернетом і містить ігри, вікторини, величезну кількість картинок – те, що допоможе запам'ятати польську лексику для дітей; навчальний матеріал викладений в ігровій формі).

- **Польські слова** (У додатку можна не лише перевіряти вимову, але й самостійно додавати нові слова для вивчення. Якщо ж у школярів проблеми з написанням польських слів, то тут можна вдосконалити свої вміння).

- **easy-polish.com**. (На цьому каналі можна вчити польську легко і доступно).

- **duolingo.com** (навчання базується на іграх, вікторинах і картинках. Чудова альтернатива простому заучуванню матеріалу. Такий спосіб вивчення зацікавлює учнів, заохочує відвідувати ресурс якнайчастіше).

ДОДАТОК Д

ПАМ'ЯТКА ДЛЯ БАТЬКІВ, ДІТИ ЯКИХ ВИВЧАЮТЬ ІНОЗЕМНУ МОВУ

- 1. Сформувати і підтримувати інтерес до вивчення іноземної мови.** Старайтеся пояснити дитині важливість вивчення іноземної мови на початковому етапі, її значущість у подальшому житті.
- 2. Зробіть іноземну мову частиною вашого повсякденного життя.** Співайте, читайте і грайте, спілкуючись іноземною мовою кожен раз, коли ви цього хочете. Чим більше ваша дитина чує іноземну мову, тим легше їй буде її вивчити.
- 3. Передивляйтеся з дитиною мультфільми іноземною мовою, слухайте пісні.** Така ігрова діяльність сприятиме кращому засвоєнню іноземної мови.
- 4. Побудьте самі учнями!** Попросіть дітей пояснити вам навчальний матеріал, який вони проходили на уроці.
- 5. Не критикуйте!** Якщо дитина чогось не знатиме, старайтесь підтримати її, не дорікайте, а краще допоможіть.
- 6. Систематично займайтесь з дітьми!** Приділіть вивченню іноземної мови принаймі 15 хвилин щоденно.
- 7. Слідкуйте за виконанням домашнього завдання з іноземної мови.** Невиконання завдань зазвичай пов'язані з нерозумінням навчального матеріалу та веде до подальших труднощів у навчанні.
- 8. Хваліть дитину за досягнення!** Похвала за вивчені слова чи виконану вправу сприятиме кращій мотивації до вивчення мови.

ДОДАТОК Е

АНКЕТА ДЛЯ БАТЬКІВ

- 1) В якому класі навчається Ваша дитина?
 - ☐ 1 клас
 - ☐ 2 клас
 - ☐ 3 клас
 - ☐ 4 клас

- 2) Чи Ви володієте іноземною мовою?
 - ☐ вільно володію
 - ☐ розмовна мова
 - ☐ переклад зі словником
 - ☐ майже не володію
 - ☐ зовсім не володію

- 3) Чи розповідає Ваша дитина про уроки іноземної мови та матеріал, який засвоювали на уроці?
 - ☐ Так
 - ☐ Ні
 - ☐ Іноді

- 4) Чи розмовляєте Ви з дитиною про успіхи та невдачі, пов'язані з вивченням іноземної мови у школі?
 - ☐ Так
 - ☐ Ні
 - ☐ Іноді

- 5) Чи надаєте допомогу дитині у вивченні іноземної мови вдома?
 - ☐ Так
 - ☐ Ні
 - ☐ Іноді

- 6) Якщо так, то яку зазвичай?
 - ☐ Перевірка домашнього завдання
 - ☐ Роз'яснення навчального матеріалу
 - ☐ Перегляд мультфільмів чи відео іноземною мовою
 - ☐ Спілкування іноземною мовою вдома протягом певного часу

7) Чи звертаєтесь Ви до вчителя іноземної мови, якщо у дитини виникають труднощі?

- ☐ Так
- ☐ Ні
- ☐ Іноді

8) Як здебільшого відбувається Ваша комунікація з вчителем іноземної мови?

- ☐ Особиста зустріч
- ☐ Спілкування телефоном
- ☐ Письмова переписка через Skype, Viber, Messenger тощо
- ☐ Через класовода
- ☐ Інше _____

9) Чи обговорюєте вдома з дитиною важливість вивчення іноземної мови в сучасному житті?

- ☐ Так
- ☐ Ні

10) Які способи співпраці з вчителем іноземної мови Ви вважаєте ефективними?

- ☐ Організація позакласних заходів іноземною мовою з участю батьків
- ☐ Участь в проектах
- ☐ Можливість внесення пропозицій щодо вивчення іноземної мови у початковій школі
- ☐ Інше _____

ДОДАТОК Ж

Лист спостереження за труднощами,
які виникають в учнів початкової школи
при вивченні іноземної мови

Можна побачити	Так	Ні
1. Вчать іноземну мову із задоволенням		
2. Мають труднощі із зосередженням уваги		
3. Краще працюють самостійно, ніж у парі		
4. Не можуть довго сидіти на одному місці		
5. Не розуміють, чого від них хоче вчитель		
6. Охоче беруть участь в ігровій діяльності		
7. Ображаються на зауваження вчителя		
8. Відволікаються на сторонні розмови та предмети		
9. Не розуміють значення іноземної мови в подальшому житті		
10. Активні під час уроку		
11. Будують речення іноземною мовою за зразком рідної		
12. Мають проблеми з фонетикою, неправильно вимовляють звуки іноземної мови		
13. Швидко втомлюються під час уроку		
14. Охоче вступають в діалог з учителем		
15. Мають низьку самооцінку через неуспішність з предмету «Іноземна мова»		

ДОДАТОК К

Анкета для вчителів

«Діагностика виявлення особливостей педагогічної комунікації у педагогів»

Запитання	Так	Ні	Іноді
1. Чи розумієте суть комунікативної компетентності та її роль в процесі навчання ІМ			
2. Чи враховуєте індивідуальні особливості дітей молодшого шкільного віку в комунікативній взаємодії?			
3. Чи часто використовуєте інформаційно-комунікаційні технології на уроках ІМ			
4. Чи використовуєте інтерактивні методи у педагогічній діяльності?			
5. В педагогічному спілкуванні звертаєте увагу на зворотній зв'язок з учнями?			
6. Чи вмієте спілкуватися з учнями в конфліктних ситуаціях?			
7. Чи знаєте критерії формування позитивної атмосфери на уроках?			
8. Маєте труднощі у спілкуванні з учнями молодшого шкільного віку?			
9. Чи вмієте попередити труднощі, які виникають у школярів у зв'язку з інтерференцією рідної мови при вивченні іноземної?			
10. Чи мотивуєте дітей до вивчення іноземної мови?			
11. Супроводжуєте спілкування з учнями жестикуляцією?			
12. Чи здатні ви визнати свою помилку в спілкуванні з дитиною?			
13. Чи враховуєте при відборі навчального матеріалу пізнавальні інтереси та потреби учнів?			
14. Чи формуєте в учнів віру в свої можливості?			
15. Чи бажали б прийняти участь в тренінгу для удосконалення комунікативних умінь та навичок?			

ДОДАТОК Л

ДОВІДКИ ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ФРАНКА**

вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, 82100; тел./факс (0324) 41-04-74
e-mail: rektorat ddpu@ukr.net, код ЄДРПОУ 02125438

№ 31-А 18.01.2021 р.

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Кекош Мар'яни Любомирівни на тему:

«Педагогічна комунікація у навчанні іноземних мов дітей молодшого шкільного віку»,
представленої на здобуття наукового ступеня
доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

Упродовж 2019-2020рр. матеріали дисертаційної роботи Кекош Мар'яни Любомирівни на тему: «Педагогічна комунікація у навчанні іноземних мов дітей молодшого шкільного віку» упроваджувались в освітній процес кафедри мовної та міжкультурної комунікації Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Положення, матеріали і висновки дослідження М.Л. Кекош знайшли своє практичне застосування в освітньому процесі навчально-наукового інституту іноземних мов та використовувались у викладанні курсу «Основи теорії мовної комунікації», а також у процесі проведення практично-семінарських занять, підготовки студентами наукових повідомлень, рефератів з апробованої теми.

Упровадження результатів дисертаційної роботи в процес підготовки майбутніх вчителів іноземної мови сприяло поглибленню фахових знань студентів, успішному формуванню в них комунікативних знань та умінь, необхідних для успішної педагогічної діяльності.

Результати наукового дослідження Кекош Мар'яни Любомирівни на тему: «Педагогічна комунікація у навчанні іноземних мов дітей молодшого шкільного віку» обговорено й схвалено на засіданні кафедри мовної та міжкультурної комунікації (протокол № 1 від 15.01.2021 р.).

Завідувач кафедри мовної та
міжкультурної комунікації
кандидат педагогічних наук, доцент

Проректор з наукової роботи
доктор педагогічних наук, професор

Р.П.
О. Р. Павлішак

М.П.
М. П. Пантюк

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Бул. Києво-Московська, 24, м. Глухів, Сумська обл., 41400, тел.: (05444) 2-34-27, факс: (05444) 2-34-74
E-mail: gdpu@sm.ukrtel.net, gnpuoffice@gmail.com, код ЄДРПОУ 02125527

Від 23.02.2021 № 409
На № _____ від _____

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
КЕКОШ МАР'ЯНИ ЛЮБОМИРІВНИ
на тему «Педагогічна комунікація у навчанні іноземних мов
дітей молодшого шкільного віку»,
представленої на здобуття наукового ступеня
доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

Упровадження результатів дисертаційного дослідження Кекош М. Л. на тему «Педагогічна комунікація у навчанні іноземних дітей молодшого шкільного віку» здійснювалось упродовж 2019 – 2020 рр. на кафедрі теорії і методики початкової освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Теоретична цінність наукової роботи полягає в поглибленні знань майбутніх педагогів щодо організації ефективної педагогічної комунікації в процесі викладання іноземних мов. Практичне значення стосується удосконалення комунікативної компетентності майбутніх учителів іноземної мови на різних рівнях взаємодії з учнями, колегами, батьками. Матеріали дослідження було використано в курсі дисциплін «Іноземна мова» та «Практика усного і писемного мовлення».

У результаті апробації зроблено висновок, що результати дисертаційного дослідження Кекош М. Л. доцільно впроваджувати в практику освітнього процесу педагогічних закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку вчителів іноземної мови.

Довідку про впровадження результатів дисертаційного дослідження Кекош М. Л. на тему «Педагогічна комунікація у навчанні іноземних мов дітей молодшого шкільного віку» обговорено, схвалено і затверджено на засіданні кафедри теорії і методики початкової освіти (протокол № 10 від «28» січня 2021 року).

Олександр КУРОК

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
**КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
(КДПУ)**

пр. Гагаріна, 54, м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, 50086, тел. (056) 470-13-34, факс (056) 470-13-68
E-mail : kdpri@kdpri.edu.ua, Код ЄДРПОУ 40787802

15 ЛЮТ 2021

№ 09/1-140/3

На № _____

Акт

про апробацію та впровадження результатів дисертаційного дослідження

Кекош Мар'яни Любомирівни на тему:

«Педагогічна комунікація у навчанні іноземних мов дітей молодшого шкільного віку», представленої на здобуття наукового ступеня
доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

Упродовж 2019-2020 років у навчально-виховний процес факультету української філології та факультету іноземних мов Криворізького державного педагогічного університету було впроваджено основні наукові результати дослідження Кекош М. Л. на тему: «Педагогічна комунікація у навчанні іноземних мов дітей молодшого шкільного віку».

Актуальність теми зумовлена пошуком оптимальних шляхів удосконалення вивчення іноземних мов у школі. З огляду на це, у контексті інтеграції до світового освітнього простору, дисертанткою Кекош М. Л. було цілісно проаналізовано педагогічну комунікацію як основний критерій успішного засвоєння іноземних мов дітьми молодшого шкільного віку.

Основні матеріали та положення дисертаційної роботи щодо змісту, структури, функцій педагогічної комунікації в навчально-виховному процесі були обговоренні під час лекційних та практичних занять з дисциплін «Основи міжкультурної комунікації», «Методика навчання іноземної мови», «Методика викладання іноземної мови у профільній школі», «Методика навчання англійської мови в початковій школі». Апробація результатів дослідження підтверджує їх теоретичну та практичну спрямованість, доводить доцільність подальшого їх впровадження у навчальний процес з метою підвищення ефективності підготовки вчителів іноземних мов.

Акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження обговорено та затверджено на засіданні кафедри англійської мови з методикою викладання (протокол № 7 від 18 лютого 2021 р.).

РЕКТОР

Я. В. ШРАМКО

УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ І НАУКИ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ЛУЦЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ КОЛЕДЖ»
ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

✉ 43010 м. Луцьк, проспект Волі, 36 E-mail: lpk@ua.fm ☎ (0332) 77-06-59

P/pUA178201720344290001000031375 у ДКСУ м. Київ, МФО 803014, код 02126107

№ 11/1 « 11 » серпня 2021 року

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Кекош Мар'яни Любомирівни на тему:

«Педагогічна комунікація у навчанні іноземних мов дітей молодшого шкільного віку», представленої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

Результати дисертаційного дослідження Кекош М. Л. «Педагогічна комунікація у навчанні іноземних мов дітей молодшого шкільного віку» впродовж 2019–2020 років апробовані та впроваджені в освітній процес Комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» на кафедрі філології факультету початкової освіти та фізичної культури.

Тематика іншомовної освіти в Україні набуває важливого значення в умовах євроінтеграції та глобалізації, розширення можливостей професійної реалізації та міжкультурної комунікації. З огляду на це, дослідження Кекош М. Л. є актуальним, адже містить узагальнений аналіз професійно-педагогічної комунікації як один із ефективних шляхів удосконалення викладання іноземної мови у початковій школі.

Основні положення дослідження обговорювались на засіданнях кафедри та науково-методичних семінарах, на яких було проаналізовано взаємозв'язок педагогічної комунікації та успішного засвоєння іноземної мови учнями.

Запропоновані матеріали Кекош Мар'яни Любомирівни використовувались викладачами при викладанні таких навчальних курсів «Практичний курс англійської мови», «Методика навчання англійської мови», «Країнознавство та англійська дитяча література».

Апробація результатів дисертаційного дослідження Кекош М. Л. засвідчила їх наукову новизну, практичну цінність і доцільність використання у розв'язанні проблем професійної підготовки майбутніх вчителів іноземної мови.

Основні результати впровадження теоретичних положень та практичних рекомендацій, розроблених Кекош М. Л., обговорено та схвалено на засіданні кафедри філології факультету початкової освіти та фізичної культури (протокол № 1 від 11.01.2021).

Ректор

Петро Бойчук

Відділ освіти виконавчих органів
Дрогобицької міської ради

ЛІЦЕЙ №2
Дрогобицької міської ради
Львівської області

вул. Козловського, 17, м. Дрогобич, Львівська обл.,
Україна, 82100
тел/факс. (03244)20386, тел. (03244)24220,
(03244)21434
e-mail: drogobych_vo.school2@ukr.net;
drohobych.school2@gmail.com
Код ЄДРПОУ 22410098

22.01.2021 № 01-17/20
На № від

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Кекош Мар'яни Любомирівни на тему
«Педагогічна комунікація у навчанні іноземних мов дітей молодшого шкільного
віку» на здобуття наукового ступеня
доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

Матеріали дисертаційного дослідження Кекош Мар'яни Любомирівни
«Педагогічна комунікація у навчанні іноземних мов дітей молодшого шкільного віку»
впроваджувались в освітній процес ліцею № 2 Дрогобицької міської ради.

У науковому дослідженні Кекош М.Л. здійснено системний аналіз педагогічної
комунікації та її вплив на процес навчання іноземних мов у початковій школі.
Сучасний етап розвитку теорії та практики викладання іноземної мови
характеризується інтенсивним пошуком шляхів удосконалення цього процесу. З
огляду на це, дослідження Кекош М.Л. є актуальним, адже визначає педагогічну
комунікацію як основу успішного засвоєння іноземних мов дітьми молодшого
шкільного

У процесі співпраці з вчителями іноземної мови ліцею № 2 з апробованої
проблематики обговорювалися основні положення дисертаційного дослідження на
методичних засіданнях, було спільно організовано тренінг з педагогічної комунікації
з метою удосконалення комунікативних знань та умінь педагогів. Як показали
результати опитування серед вчителів використання матеріалів дисертації у
практичній діяльності розширює можливості професійної самореалізації та
педагогічної взаємодії з учнями, колегами, батьками.

Положення і висновки наукового дослідження Кекош Мар'яни Любомирівни
«Педагогічна комунікація у навчанні іноземних мов дітей молодшого шкільного віку»
обговорювалися на засіданні педагогічної ради ліцею № 2 Дрогобицької міської ради
(протокол №3 від 22.01.2021 р.).

Директор ліцею

Панькевич Л.І.

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Кекош Мар'яни Любомирівни на тему
«Педагогічна комунікація у навчанні іноземних мов дітей молодшого
шкільного віку», представленої на здобуття наукового ступеня
доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

Результати дисертаційного дослідження Кекош М.Л. на тему «Педагогічна комунікація у навчанні іноземних мов дітей молодшого шкільного віку» впроваджувались в освітній процес Лішнянського навчально-виховного комплексу I-III ст.

Матеріали та висновки дослідження Кекош М.Л. були представлені на педагогічних нарадах та методичних об'єднаннях вчителів іноземної мови, окремі практичні положення використовувались для налагодження комунікативної взаємодії «вчитель-батьки-учні». У сучасних реаліях ефективність педагогічної діяльності у сфері навчання іноземних мов визначається професійно-педагогічною комунікацією, яка розгортається у процесі спільної діяльності вчителя та учня на уроках. Важливим у науковій роботі є цілісний аналіз педагогічної комунікації педагога та її позитивний вплив на організацію та проведення занять з іноземної мови.

Здійснена апробація результатів дисертаційного дослідження Кекош М.Л. підтвердила актуальність дослідження, його теоретичне та практичне значення, доцільність подальшого впровадження в практику викладання іноземних мов в початковій школі.

Основні положення наукового дослідження Кекош Мар'яни Любомирівни «Педагогічна комунікація у навчанні іноземних мов дітей молодшого шкільного віку» обговорювались на засіданні педагогічної ради Лішнянського навчально-виховного комплексу I-III ст. (протокол № 3 від 29.01.2021 р.).

Директор Лішнянського
НВК I-III ст.

Федишин В.І.